RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1931. Andra kammaren. Nr 29.

Fredagen den 24 april.

Kl. 3.30 e. m.

§ 1.

Justerades protokollen för den 17 och den 18 innevarande april.

§ 2.

Ordet lämnades på begäran till

Svar å interpellation.

Chefen för kommunikationsdepartementet, herr statsrådet **Jeppsson,** som anförde: Herr talman! Med kammarens tillstånd har herr Hällgren till mig framställt vissa frågor angående Hörviks fiskehamn i Blekinge län. Dessa frågor hänföra sig till att förhållandena beträffande denna hamn på grund av vissa omständigheter utvecklat sig på sådant sätt, att fara synes kunna uppstå för hamnens bestånd och möjligheterna för dess utnyttjande till därmed avsett ändamål.

I motiveringen till interpellationen har interpellanten lämnat en redogörelse för hamnens tillkomst och vidare öden samt belyst de nuvarande förhållandena därstädes. Denna redogörelse är, såvitt jag kunnat finna, i allt väsentligt riktig och fullständig, och jag kan därför hänvisa till densamma. Såsom bakgrund till besvarandet av interpellantens frågor torde det emellertid vara nödvändigt att här omnämna följande.

Genom brev den 11 februari 1898 beviljade Kungl. Maj:t statsbidrag med 65,300 kronor till en del av anläggningen i fråga, nämligen den östra vågbrytaren. I brevet föreskrevs, bland annat, att erforderligt område för hamnen samt för fiskebragders skötsel och hamnrörelsens betjänande skulle för allmänt behov avsöndras. Genom brev den 31 december 1904 beviljades sedermera statsbidrag med 13,000 kronor till utförande av återstående delen av hamnen, den västra vågbrytaren, samt för av hamnanläggningen påkallad inlösen av ålfisken.

Kontrakt angående arbetena upprättades av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, enligt av Kungl. Maj:t lämnat bemyndigande, med ett bolag — Hörviks hamnaktiebolag — som tidigare bildats för hamnens anläggande och framtida underhåll. Kontrakten blevo respektive den 27 mars 1899 och den 19 maj 1905 av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen å Kungl. Maj:ts och kronans vägnar antagna. I kontrakten stadgades, i enlighet med då gällande allmänna villkor och föreskrifter beträffande anslag till hamnbyggnader, skyldighet för hamnaktiebolaget att för framtiden underhålla hamnföretaget intill dess underhållsskyldighet kunde varda andra i laga ordning ålagd eller bolaget från underhållsskyldigheten befriats. Bolaget förband sig vidare att för kontraktets fullgörande ställa säkerhet, som av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen godkändes. Kungl. Maj:ts föreskrift om avsöndring av hamnområde blev däremot icke iakttagen i kontrakten.

Svar å interpellation. (Forts.)

För hamnanläggningen inköpte bolaget i slutet av år 1896 erforderlig mark av Hosaby byamän. Området har icke blivit lagfaret; fastställelse å avsöndring har icke meddelats. Anledningen härtill är måhända att söka i att — enligt vad tillgänglig utredning synes giva vid handen — köpeavhandlingen icke underskrivits av samtliga byamän. Oaktat nu omnämnda förhållanden har statsbidrag till hamnföretaget utbetalts.

Såväl för statsbidragets användande till hamnens anläggning enligt fastställd plan som för hamnens framtida underhåll iklädde sig Mjällby kommun borgen. I fråga om underhållsskyldighetens fullgörande begränsades dock förbindelsen till att gälla endast en tid av 10 år från hamnens avsynande och godkännande.

Efter färdigställandet omhänderhades hamnen under åtskillig tid av det förut omnämnda hamnaktiebolaget. Sedan bolaget ådragit sig skuld — som dock icke uppgick till större belopp än omkring 2,750 kronor — beslöt bolaget att träda i likvidation och försälja hamnen. Offentlig auktion å densamma ägde rum den 16 maj 1918. Hamnanläggningen — för vilken anläggningskostnaden uppgått till mer än 125,000 kronor och till vilken statsbidrag beviljats med 78,300 kronor — inropades på auktionen för en summa av 3,500 kronor av enskild person, vilken emellertid omedelbart därefter, enligt uppgift för samma köpesumma, överlät anläggningen på en av bolagets likvidatorer, tillika medlem av bolagets styrelse. Om planerna på likvidationen och försäljningen synes varken länsstyrelsen eller väg- och vattenbyggnadsstyrelsen på förhand hava fått kännedom. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som erhöll underrättelse om auktionen, sedan densamma utlysts, avlät emellertid en skrivelse till auktionsförrättaren med erinran, att såsom villkor vid försäljningen borde upptagas, att köparen övertoge säljarnas underhållsskyldighet beträffande hamnen. I anledning härav intogs bland köpevillkoren en föreskrift att köparen hade att ställa sig till efterrättelse alla de föreskrifter, som vore eller kunde bliva i laga ordning utfärdade.

Den person, på vilken hamnen efter auktionen överläts, har — såsom av det redan sagda framgår — icke erhållit lagfart å sitt fång. Denne person, vilken avlidit år 1930, synes några år dessförinnan hava överlåtit anläggningen på en son. Tvist lärer för närvarande råda mellan stärbhusdelägarna angående äganderätten till hamnen.

Hamnordning för hamnen har av länsstyrelsen i länet fastställts år 1909. Hamntaxa har varit fastställd till och med år 1921. Därefter har någon framställning om fastställande av sådan taxa icke blivit gjord. Enligt uppgift i interpellationen hava även efter år 1921 upptagits hamnavgifter, ehuru icke enligt de grunder, som finnas angivna i gällande författning angående taxor för dylika avgifter.

På grund av storm har hamnen redan för länge sedan drabbats av skador, vilka — enligt vad jag vid besök på platsen haft tillfälle iakttaga — äro av allvarlig beskaffenhet. Även det löpande underhållet av hamnen synes hava eftersatts. Tillståndet förefaller nu att vara sådant, att en häftig storm kan äventyra hamnens möjligheter att lämna tillfredsställande skydd för där befintliga fartyg.

Förslag till hamnens iståndsättande hava efter förordnanden av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen blivit uppgjorda, det senaste år 1928. Med hänsyn till de oklara äganderättsförhållandena vid hamnen hava de emellertid ännu icke föranlett åtgärd från styrelsens sida.

Interpellanten har nu till mig framställt tre frågor beträffande Hörviks hamn. Den första frågan lyder:

»Anser herr statsrådet att Hörviks fiskehamn, som tillkommit genom bidrag av statsmedel och medel från fiskeribefolkningen i Hörvik, är en så pass sam-

Svar å interpellation. (Forts.)

hällelig anordning att ingen enskild person under formen av juridisk äganderätt har befogenhet att förhindra hamnens utnyttjande för sitt avsedda ändamål?»

Härpå vill jag svara, att hamnens uppgift och samhälleliga betydelse givetvis är sådan, att ingen enskild person rimligen *borde* äga en dylik befogenhet. Frågan, huruvida sådan befogenhet på grund av förhållandena faktiskt tillkommer den eller de personer, vilka numera innehava den rätt till hamnområdet, som bolaget genom den förut nämnda auktionen frånhänt sig, är däremot ett juridiskt spörsmål, som i sista hand ankommer på domstols avgörande. Denna frågas bedömande lärer påverkas av, huruvida allmän farled finnes i och till Hörviks hamn. Är — såsom av den tillgängliga utredningen vill synas sannolikt — allmän farled för handen, torde detta förhållande tala för att den antydda befogenheten, oavsett äganderättsfrågan, icke förefinnes. Ett bestämt uttalande på denna punkt synes dock i sakens nuvarande läge vara vanskligt att göra.

Frågan nr 2 har följande lydelse:

»Kan herr statsrådets bistånd påräknas till ordnande av förhållandena vid Hörviks hamn, så att de samhälleliga värden, som nedlagts där, icke gå tillspillo?»

På denna fråga vill jag giva följande svar:

Förvisso måste det betecknas som ett viktigt önskemål, att förhållandena beträffande hamnen bliva sådana, att trygghet kan vinnas för hamnens bestånd och framtida möjligheter att fullgöra sin uppgift. Härför erfordras i första hand, att hamnen på lämpligt sätt iståndsättes. Detta torde icke kunna ske utan bidrag från det allmännas sida. För statsbidrag synes emellertid böra förutsättas, att de villkor uppfyllas, vilka i nu gällande författning om statsbidrag för hamnbyggnadsföretag stadgas för erhållande av bidrag till utförande av fiskehamnsbyggnad. Dessa villkor innehålla, att såväl själva området för hamnen som ett för hamnrörelsen tillräckligt område i land skola vara för gemensamt behov till hamnområde avstyckat och lagfart därå vara beviljad. Det synes alltså närmast erforderligt, att de för närvarande oklara äganderättsförhållandena ordnas. Vidare är det påkallat, att genom en för ändamålet bildad förening eller på annat sätt skapas garantier såväl för hamnens behöriga underhåll i framtiden som för ett riktigt handhavande av hamnrörelsen. Bliva nu antydda förutsättningar uppfyllda, synes mig staten böra till välvillig prövning upptaga de framställningar om statsbidrag till hamnens iståndsättande, som kunna komma att ingivas.

Såsom av den lämnade redogörelsen torde hava framgått, måste anledningen till de nuvarande otillfredsställande förhållandena vid Hörviks hamn sökas långt tillbaka i tiden. De bottna närmast dels i den omständigheten, att statsbidrag till hamnanläggningen utbetalats utan att villkoret om avsöndring av hamnområdet fullgjorts — för vilket i sin tur skulle ha fordrats, att äganderättsförhållandena blivit vederbörligen ordnade — dels ock däri, att på den tiden icke funnos tillfredsställande generella föreskrifter för tillgodoseende av statens rätt för den händelse underhållet av hamnen eftersattes. Ett återupprepande av de förhållanden, som här inträtt, synes med nuvarande bestämmelser icke behöva befaras. Nyssnämnda, nu gällande författning om statsbidrag till hamnbyggnadsföretag innehåller nämligen — förutom de omförmälda stadgandena om avstyckning och lagfart av hamnområde — föreskrifter om att då bolag, ekonomisk förening eller enskild person erhåller statsbidrag, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen skall vidtaga erforderlig åtgärd till tryggande av att anläggningen kommer till användning och underhålles på sätt vid statsbidragets beviljande förutsatts, samt att hamn eller farled med tillhörande område eller del därav ej må, vid äventyr att erhållet stats-

Svar å interpellation. (Forts.)

bidrag genast är till återbetalning förfallet, utan styrelsens medgivande försäljas, intecknas eller uthyras på längre tid än 10 år. I kontrakt angående hamnbyggnadsföretag plägar i anslutning till dessa skärpta villkor meddelas föreskrift av innebörd att om hamnbolag, fiskeriförening eller dylik sammanslutning, som äger statsunderstödd hamn, skulle bliva upplöst, hamnen och hamnområdet skall överlämnas till staten, såvida icke annan av staten vederbörligen godkänd myndighet eller juridisk person övertager hamnen på samma villkor.

Så som förhållandena nu utvecklat sig, synes det emellertid angeläget att snarast möjligt få äganderättsförhållandena ordnade — vilket helst bör ske på frivillighetens väg med undvikande av långvariga rättstvister — för att därefter kunna vidtaga åtgärder för hamnens iståndsättande. Länsstyrelsen i länet har, enligt vad jag inhämtat, sedan lång tid haft sin uppmärksamhet riktad på saken samt vidtagit förberedande anstalter i syfte att ernå en lösning av frågan, för vilket ändamål länsstyrelsen även påkallat interpellantens medverkan. Jag har förvissat mig om, att länsstyrelsens bemödanden att få saken ordnad komma att fortsättas.

Interpellantens tredje och sista fråga lyder:

»Därest den enskilde ägaren till hamnen icke vill överlämna densamma på antagbara villkor, kan man förvänta, att herr statsrådet kommer att vidtaga sådana åtgärder för bevakandet av statens intressen, att den underhållsskyldighet, den enskilde ägaren i och med övertagandet av hamnen åtagit sig, även kommer att fullgöras?»

Tillsvidare torde man enligt min uppfattning böra avvakta slutförandet av länsstyrelsens åtgärder i syfte att på överenskommelsens väg få hamnfrågan ordnad. Det är min förhoppning, att länsstyrelsens fortsatta bemödanden härutinnan skola leda till gynnsamt resultat. Om vad från min sida kan komma att åtgöras för den händelse länsstyrelsen icke skulle lyckas i sina strävanden, därom är det, både med hänsyn till de intrasslade förhållanden, som föreligga, och av andra skäl, icke lämpligt att nu göra några uttalanden. Den ärade interpellanten kan emellertid vara förvissad om, att jag skall följa frågans utveckling med skarp uppmärksamhet samt att jag icke kommer att underlåta något som på mig ankommer för lösningen av förevarande för Hörviks befolkning så viktiga spörsmål.

Härpå yttrade

Herr **Hällgren:** Herr talman! Jag tackar herr statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet för den omsorg, som nedlagts på besvarandet av min interpellation, och för det i stort sett tillfredsställande innehållet uti detta svar. Såsom en följd härav kan jag i mina kommentarer till vad herr statsrådet anfört fatta mig mycket kort.

Då jag avfattade min interpellation sökte jag göra framställningen så objektiv som möjligt utan att ingå på någon närmare kritik över de förhållanden, som ställt Hörviks samhälle i den brydsamma situation beträffande dess hamnfråga, där det för närvarande befinner sig. Jag ansåg nämligen, att en sådan kritik så här långt efteråt skulle vara till föga gagn för frågans lyckliga lösning, och jag anförde därför endast nakna fakta att tjäna som belysning för frågans bedömande. Herr statsrådet anför ju också, att min framställning är »i allt väsentligt riktig och fullständig», samt hänvisar till densamma.

På en punkt synes emellertid herr statsrådets utredning ha givit vid handen, att den skuldsumma, Hörviks Hamnaktiebolag hade vid likvidationstill-

Svar å interpellation. (Forts.)

fället, vilken summa jag uppgivit till »omkring 3,000 kronor», varit begränsad till kronor 2,750, vilket förhållande ytterligare belyser det uppseendeväckande uti hamnens försäljning. Enligt upplysningar, jag erhållit av en f. d. aktieägare i bolaget, bestod nämnda skuld till stor del av processkostnader, som hamnaktiebolaget åsamkat sig vid tvister med bolagets förre ordförande, vilken sedermera blev ägare till hamnen och därmed undgick att ställa sig högsta domstolens utslag till efterrättelse. Likaså har meddelats, att någon likvid för hamnen icke skulle ha erlagts vid auktionstillfället, och att man icke kände till någon annan köpeskilling än betalningen av bolagets skulder.

Vid avfattandet av svaret på mina framställda frågor har herr statsrådet iakttagit en viss försiktighet, som är fullt förståelig. En sammanfattning av herr statsrådets svar på min första fråga, huruvida enskild person har rätt att avstänga hamnen, är, att denne icke *borde* äga sådan befogenhet, att utredningen visar att han sannolikt icke har sådan rätt, men att avgörandet i sista hand ankommer på domstol, varför herr statsrådet anser det vanskligt göra något bestämt uttalande härvidlag.

I anledning härav vill jag anföra att trots eventuella brister av garantier vid statsanslags utanordnande vid detsamma dock fogats villkoret, att hamnområdet skulle tillgodose ett allmänt behov. I det köpebrev, som upprättades mellan Hosaby byamän och Hörviks Hamnaktiebolag angående förvärvandet av för hamnanläggningen erforderligt hamnområde, intogs en bestämmelse av innehåll, att området må aldrig kunna avstängas för allmän trafik. Då sedan urminnes tid platsen för området använts såsom landningsställe för sjöledes transport av redskap och varor, synes åtminstone mig, att någon tveksamhet om att förutsättningarna för begreppet »allmän farled» föreligga icke kan ifrågakomma. Det villkor, som från statens sida uppställts: att ägare av hamnen skall underhålla densamma, synes mig också tala för att inrättningen är av allmän natur. Det blir givetvis lättare för Kungl. Maj:t att bringa klarhet på denna punkt än för befolkningen i Hörvik.

Ingen skulle högre än jag önska, att äganderättsförhållandena beträffande Hörviks hamn samt hamnens iordningställande kunde ordnas på frivillighetens väg. Så länge emellertid enskilda ägare till hamnen eventuellt leva i den uppfattningen, att det med hamnens innehav förknippade villkoret att hamnen skall underhållas ingenting betyder, kan lätt vinstintresse spela en avgörande roll för försvårandet av äganderättsförhållandenas ordnande och hamnens iordningställande.

Jag har emellertid med min interpellation velat bringa frågan till statsmakternas kännedom, därför att hamnens vidmakthållande är ett livsvillkor för Hörviks samhälle, och ett fördröjande av hamnens iståndsättande efter de skador, som övergått densamma, kan åsamka såväl intressenterna som staten större kostnader, än som äro nödvändiga, därest reparation av hamnen fortast möjligt kommer till stånd.

Därför är det med stor tillfredsställelse jag tager fasta på herr statsrådets försäkran om att följa frågans utveckling med skarp uppmärksamhet och att herr statsrådet icke kommer att underlåta något för lösningen av förevarande för Hörviks befolkning så viktiga spörsmål.

§ 3.

Föredrogos, men blevo ånyo bordlagda bevillningsutskottets betänkande nr 32, bankoutskottets utlåtanden nr 34—37, första lagutskottets utlåtanden nr 23—25, andra lagutskottets utlåtanden nr 26—29 och andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 3.

§ 4.

Vidare föredrogs ett från första kammaren överlämnat protokollsutdrag, nr 451, innefattande delgivning av nämnda kammares beslut över dess andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 8, i anledning av väckt motion, I: 202, angående utredning i fråga om vissa svenska medborgares anspråk på skadestånd för dem genom nationaliseringen i Ryssland tillfogade förluster m. m.; och beslöt andra kammaren hänvisa detta ärende till sitt femte tillfälliga utskott.

§ 5.

Till bordläggning anmäldes:

konstitutionsutskottets

utlåtande, nr 10, i anledning av väckt motion angående införande av s. k. decisiv folkomröstning; och

memorial, nr 11, i anledning av olika meningar mellan kamrarna, till vilket utskott Kungl. Maj:ts proposition nr 205 med förslag till lag angående ändrad lydelse av 10 §, 12 § 1 mom. och 15 § 3 mom. i lagen den 14 juni 1918 (nr 422) om fattigvården m. m. bör hänvisas;

bevillningsutskottets betänkande, nr 33, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förlängd giltighet av gällande bestämmelser om utförselbevis för råg och vete jämte i ämnet väckta motioner; samt

andra lagutskottets utlåtanden:

nr 24, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1912 (nr 206) om arbetarskydd, dels ock i ämnet väckta motioner;

nr 25, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 25 april 1919 (nr 222) angående beredande i vissa fall vid skogsavverkning och kolning av härbärge åt arbetarna m. m., dels ock i ämnet väckta motioner; och

nr 30, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning till skatte av lägenheterna Lerbrotorp nr 2 och 3 i Nysunds socken.

§ 6.

Justerades ett protokollsutdrag.

§ 7.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades herr *Västberg* under 5 dagar från och med den 25 innevarande april.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4.55 e. m.

In fidem

Per Cronvall.

Lördagen den 25 april.

Kl. 11 f. m.

§ 1.

Enligt därom den 22 innevarande månad fattat beslut företogos nu val av dels tolv valmän för att enligt § 70 riksdagsordningen utse en kommitterad för tryckfrihetens vård, dels ock tre suppleanter för dessa valmän; och blevo därvid utsedda till

valmän:

herr *Björkman*,
» *Gardell* i Stenstu,
» *Jonsson* i Eskilstuna,
» *Lindberg*,
» *Lindley*,
» *Lindqvist* i Halmstad,
» *Mosesson*,
» *Olsson* i Ramsta,
» *Persson* i Falla,
» *Petersson* i Lerbäcksbyn,
» *Törnkvist* i Karlskrona och
» *Wallerius*,

var och en med 97 röster; samt till

suppleanter:

herr *Vougt*,
» *Västberg* och
» *Lundström*,

var och en med 29 röster.

Ordningen mellan suppleanterna bestämdes, sådan den finnes här ovan angiven, genom lottning.

§ 2.

Justerades protokollsutdrag angående de i nästföregående paragraf omförmälda valen.

§ 3.

Föredrogos, men bordlades åter konstitutionsutskottets utlåtande nr 10 och memorial nr 11, bevillningsutskottets betänkande nr 33 samt andra lagutskottets utlåtanden nr 24, 25 och 30.

§ 4.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

Till avgörande företogs konstitutionsutskottets memorial, nr 9, angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Efter föredragning av utskottets anmälan, att anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen, lades berörda anmälan till handlingarna.

Utskottets anmälningar jämlikt § 107 regeringsformen.

Under *punkten 1* hade utskottet funnit ett i protokollen över försvarsärenden den 24 och den 31 januari 1930, den 26 februari 1930, den 7 och den 28 mars 1930 samt den 11 april 1930 omförmält ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan borde hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmberg.

Vid denna punkt hade reservation avgivits av herrar *Sundberg*, *Valfrid Eriksson*, *Sandström*, *Magnusson* i Tumhult, *Gustafson* i Kasenberg, *Pehrsson* i Göteborg och *Laurén*, vilka förklarat, att de icke kunnat biträda förevarande anmälan.

Sedan punkten föredragits, anförde:

Herr **Lindman:** Herr talman! I den nu föredragna punkten har konstitutionsutskottet gjort anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen statsrådet Malmberg. Då han nu icke kan inför kammaren ingå i något svaromål, skall jag, som i den föregående regeringen deltagit i behandlingen av förevarande ärende, upptaga den mot honom riktade anmärkningen till bemötande.

Jag vill förutskicka att — om jordbruksfrågor undantagas — ingen annan fråga varit föremål för så många statsrådsberedningar som just den nu föreliggande. Ett stort antal sakkunniga inom olika områden bereddes därvid tillfälle att framlägga sina synpunkter, varvid även vid flera tillfällen representanter för skilda meningsriktningar samtidigt voro inkallade för att ärendet skulle bli så allsidigt som möjligt belyst.

Då utskottet synes förutsätta, att önskan att efterkomma riksdagens år 1929 uttalade bestämda förväntan, att tillverkningen ofördröjligen upptages, skulle ha drivit regeringen till en skyndsamhet, som varit till förfång för den grundliga behandlingen av ärendet, är detta icke riktigt. Naturligtvis har regeringen låtit sig angeläget vara att efterkomma riksdagens önskan och därför icke onödigtvis förspillt tiden. Men regeringen har dock icke underlåtit att giva detta synnerligen svåröverskådliga och svårlösta ärende en ingående och grundlig behandling.

Jag övergår nu till den framställda anmärkningen. Anmärkningen inledes med ett uttalande angående valet av motortyp. Men konstitutionsutskottet gör icke någon anmärkning beträffande detta val, även om utskottet uttalar en viss tvekan, huruvida icke skäl kunde ansetts föreligga för ett uppskov med avgörandet av motortypfrågan. Jag skall vid sådant förhållande icke ingå på denna fråga, såvida icke vid den fortsatta behandlingen under debattens lopp det kommer att givas någon anledning att uttala sig just i denna del.

Anmärkningen riktar sig emot de åtgärder, som vidtagits för träffande av tillverkningskontrakt med svenska tillverkare. Utskottet säger: »Att det måhända var riktigt att, såsom skett, jämsides med förhandlingarna med de engelska licensgivarna bedriva förhandlingar med de svenska firmorna och även preliminärt söka utforma förslag till avtal med dessa senare firmor.»

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Däremot har utskottet betecknat det såsom olämpligt och oriktigt att slutliga anbud infordrats, innan frågan om motortypen blivit avgjord och vederbörande firmor således kunnat veta, vilken motortyp tillverkningen komme att omfatta. Utskottet synes mena, att sedan frågan om motortyp blivit avgjord genom Kungl. Maj:ts godkännande av licensavtalet med Bristolbolaget den 7 mars 1930, så skulle nya anbud ha infordrats från de svenska firmorna samt att dessa firmor därvid borde lämnats tillräckligt lång tid för att avgiva sina offerter, så att möjlighet funnits att bedriva erforderliga undersökningar vid licensgivarens, d. v. s. i detta fall den licensgivande engelska firman Bristols verkstäder för tillverkningens ordnande och beräknande av tillverkningskostnaderna.

Konstitutionsutskottet synes således förutsätta, att det, sedan motortypsfrågan blivit avgjord, skulle ha stått de konkurrerande svenska firmorna fritt och öppet att av den engelska licensgivande firman eller genom regeringen erhålla sådana upplysningar angående konstruktionen och utförandet av licensgivarens motorer, att *deras*, alltså dessa svenska verkstäders, prisberäkningar kunnat baseras på tillförlitligare grund än den, som angivits i sjätte punkten av det med Nydqvist & Holm godkända kontraktet. Så är emellertid ingalunda förhållandet.

Redan genom de före år 1929 förda förhandlingarna med de engelska firmorna var det nämligen klart, att Sverige, med hänsyn till den stränga sekretessen kring flygmotortillverkningen, kunde erhålla licens endast på villkor att konstruktionsritningar, arbetsbeskrivningar o. d. strängt hemlighölles och endast under betryggande garantier ställdes till förfogande för *den* firma, som för svenska staten skulle ombesörja tillverkningen. Mildring i villkoren på denna punkt var redan från början utesluten. I kontraktet med firman Bristol har stadgandet fått följande lydelse, där det i 14 § sista delen heter: »Licenstagarna» — alltså svenska staten — »samtycka vidare till att de icke skola lämna någon upplysning eller utlämna några konstruktioner, ritningar eller andra data, hänförande sig till konstruktionen eller utförandet av licensgivarnas Bristolmotorer, till något konkurrerande företag och att alla uppgifter, specifikationer eller konstruktioner, som meddelas licenstagarna, skola hållas hemliga utom i den mån de måste utlämnas till licenstagarnas ombud.» Enligt kontraktets 3 § äger staten att till *en*, jag understryker en, firma överlåta tillverkningen, men staten står dock fortfarande i ansvar för tillverkningshemligheterna. Någon möjlighet att till de olika svenska firmorna, vilka ju konkurrera om tillverkningen, utlämna samtliga för noggranna prisberäkningar erforderliga uppgifter fanns icke och hade icke heller på några villkor kunnat erhållas.

Dessa omständigheter ha uppenbarligen icke tillräckligt beaktats av konstitutionsutskottet; och vid sådant förhållande bibringas läsaren av ifrågavarande memorial en ofullständig och skev uppfattning om handläggningen hos regeringen av förevarande ärende.

Valet av svensk firma har *icke* kunnat gå efter de linjer, som konstitutionsutskottet synes hava tänkt sig. Det av utskottet rekommenderade sättet för anbuds avgivande, ett sätt, som även framställts av firman Scania Vabis, hade sålunda kunnat användas endast om Kungl. Maj:t utan några bindande utfästelser från bolaget, först hade bestämt, att *endast* nämnda firma, ingen annan, skulle komma i fråga, ett förfaringssätt, som säkerligen hade varit klandervärt.

Den enda framkomliga vägen för att träffa avtal med en svensk firma för tillverkningen torde därför varit den av flygstyrelsen valda. Därigenom kunde man få i stort sett bindande kontraktsbestämmelser så långt detta överhuvud taget var möjligt.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

De normer för prissättningen, som i kontraktet med Nydqvist & Holm — det var ju den firma, som fick beställningen — blivit stadgade, ha utarbetats inom flygstyrelsen och därefter ingående granskats av mycket framstående såväl juridisk som industriell expertis samt därvid lämnats utan erinran.

Nu säger visserligen utskottet, att föredragande departementschefen hade bort inse, att då någon tillförlitlig utredning angående erforderlig arbetstid för tillverkning av motorer ävensom beträffande erfoderligt material för tillverkning av desamma ej förefanns, det måste vara synnerligen riskabelt att göra priset huvudsakligen beroende på dessa båda faktorer — alltså arbetstimmarna och materialåtgången. Jag måste för min del bekänna, att jag icke riktigt kan förstå, varpå enligt konstitutionsutskottets åsikt prisberäkningen inom en industri kan grundas, om icke de båda faktorerna arbetstimmarnas antal och materialåtgången bli huvudsaken. Utskottet har visserligen på ett par ställen flyktigt berört men dock tydligen knappast uppmärksammat, att det omtalade kontraktet med Nydqvist & Holm är ett på lång sikt gällande tillverkningskontrakt, som avser att inom vårt land grunda en helt ny industri. Kontraktet kan under sådana förhållanden naturligtvis icke gärna upptaga ett i bestämt belopp uträknat pris, då ju förhållandena kunna högst väsentligt förändra sig under de tio år, som leveransen skulle omfatta. Icke heller kan det vara lämpligt att kontraktet uppgöres så, att dess omedelbara återkallande förutsättes för det fall att, såsom utskottet säger, prisen enligt de sålunda fastställda beräkningarna skulle bli uppenbart orimliga. Nej, hela överenskommelsen bör och måste tvärtom läggas så, att en dylik orimlighet förebygges, så att eventuellt uppstående tvister på lämpligt sätt biläggas. Kontraktets bestämmelser om skiljedom torde i detta fall vara tillfredsställande.

Även sättet att beräkna prisen torde enligt de experter som anlitats fylla rimliga fordringar. Det är utan tvivel icke riktigt som konstitutionsutskottet framkastar — det står på sidan 14 — att prisen kunna stiga obegränsat. Nej, de äro tvärtom mycket strängt bundna vid bestämda faktorer, och någon orimlighet kan icke uppstå, därest faktorerna behandlas på rätt sätt. Visserligen har nu en tvist uppstått mellan flygstyrelsen och firman Nydqvist & Holm om antalet arbetstimmar, men detta är ju icke någon så ovanlig företeelse mellan säljare och köpare. Nydqvist & Holm anses av flygstyrelsen vilja tillägga de angivna faktorerna ett värde, som de icke borde äga. Enligt offert kan Bristolfirman leverera den motor, som kontraktet gäller, till ett pris av 31,800 kronor exklusive frakt och tull, och då de engelska flygverkstäderna säkert icke kunna räkna med lägre arbetskostnader än våra egna, är det väl knappast möjligt att antalet effektiva arbetstimmar nu skulle komma att uppgå till det av Nydqvist & Holm angivna. Vad materialpriserna beträffar har Nydqvist & Holm före ifrågavarande kontrakts avslutande angivit beloppet till 12,000 kronor, men det synes mig icke rimligen kunna antagas, att materialkostnaden i trots av fallande materialpris kunnat ökas till nära det dubbla. Åtgärder äro från flygstyrelsens sida vidtagna, helt naturligt, för att kontrollera bolagets uppgifter och beräkningar, innan en slutlig överenskommelse träffas om det i ett bestämt belopp uträknade priset per motor. Utskottets uttalande på sidan 15, att de uppgifter, som lämnats i ingenjör Egnells skrift, äro grundade på uppgifter angående de faktiska tillverkningskostnaderna, får tagas med all reservation. Egnells uppgifter torde vara tagna ur Nydqvist & Holms framställning, vilket icke lär vara detsamma som att de ange de faktiska tillverkningskostnaderna. Ännu så länge vet ingen, vilket pris per motor som kan komma att fastställas. På goda grunder synes det kunna antagas, att den skräckmålning ingenjör Egnell framlagt skall visa sig vara i hög grad överdriven. I varje fall svävar anmärkningen i denna del ännu helt och hållet i luften.

Då konstitutionsutskottet i sitt memorial på sidan 10 uppger, att i kontraktet

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

saknas bestämmelser om rätt för staten att, i händelse prisen enligt de fastställda beräkningarna skulle bli uppenbarligen orimliga, häva avtalet eller eljest minska beställningen, ber jag få tillrättalägga detta påstående med en hänvisning till punkten 19 i kontraktet, i vilken stipulerades följande:

»Flygstyrelsen äger rätt att uppsäga kontraktet innan 300 motorer tillverkats. Vid sådant fall skall, om Flygstyrelsen i stället övergår till att hos tillverkaren beställa flygmotorer av annan typ, varom överenskommelse då skall träffas i enlighet med grundlinjerna i detta kontrakt, Flygstyrelsen ersätta tillverkaren den del av totalkostnaden för verktyg och specialanordningar för tillverkning av ovannämnda motorer, som motsvarar det resterande antalet av motorer vid en jämn fördelning av dessa totalkostnader på 300 motorer.

Om vid sådant fall ingen motsvarande beställning av annan flygmotortyp från Flygstyrelsens sida göres hos tillverkaren skall Flygstyrelsen ersätta tillverkaren ej mindre för verktygskostnader enligt vad nyss sagts än även för de förluster tillverkaren kan visa sig lida därigenom, att tillverkningen kommit att omfatta ett mindre antal än 300 motorer.»

Det är klart, att skilda meningar kunna göra sig gällande, om regeringen på varje punkt träffat det riktiga och bästa. När man måste röra sig med så många vid avgörandet obekanta och svåröverskådliga faktorer som här är fallet, vore annat knappast möjligt. Jag vill emellertid bestämt bestrida, att något fog förelegat för konstitutionsutskottets anmärkning på denna punkt.

Herr **Sävström:** Herr talman! Såsom av handlingarna framgår, beslöt riksdagen år 1927 att utreda frågan om en inhemsk tillverkning av flygmotorer. År 1928 biföll riksdagen en proposition om anslag å cirka en halv miljon kronor för denna tillverkning. Strax efter riksdagens slut år 1928 fick flygstyrelsen i uppdrag att utreda frågan. Och därmed äro vi framme vid första akten i denna ledsamma sak. Innan flygstyrelsen själv tog ståndpunkt till frågan om vilken motortyp som borde antagas, infordrade man en hel rad sakkunnigas utlåtanden angående de båda konkurrerande motortyperna: Jupiter och Jaguar, den förra ifrån Bristolbolaget och den senare ifrån Armstrongbolaget.

Flygstyrelsens tekniska byrå förordade enhälligt den av Armstrongbolaget tillverkade motorn. Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap tillstyrkte likaledes nämnda motor. Ingenjörsvetenskapsakademiens flygtekniska kommittés ledamöter förordade också »Jaguar»-motorn, tillverkad av Armstrongbolaget, men flygstyrelsen, dock med två undantag, nämligen herr Lübeck och herr Fjällbäck, tillstyrkte kontrakt med Bristolbolaget. Kungl. Maj:t delade flygstyrelsens mening och godkände den 7 mars 1930 kontraktet med Bristolbolaget.

Jämsides med de långvariga förhandlingarna med de engelska firmorna om tillverkningslicens hade emellertid flygstyrelsen öppnat underhandlingar med flera svenska verkstäder angående en blivande tillverkning av motorer. Man upprättade ett slags p. m. till vägledning för spekulanter, enligt vilken man skulle beräkna kostnaderna efter ett visst antal arbetstimmar, viss mängd material, kassationsprocent o. s. v. Då kunde man icke meddela vilken motor, som skulle tillverkas, enär den saken ännu icke var klar. Här ha vi den springande punkten, varifrån denna ledsamma historia sedermera utvecklade sig. Det är värt att observera, att en av de anmodade firmorna, Scania Vabis, den 10 februari 1930 svarade flygstyrelsen, att det är nödvändigt att få veta, vad som skall offereras. »Vi tillåta oss», säger bolaget, »därför anhålla att få avgiva vår offert sedan motortypen blivit bestämd.» Man tycker, att det är naturligt att en sådan mening framställdes av berörda firma. Men flygstyrelsen ansåg, att man måste gå en motsatt väg, nämligen först anbud från verkstäderna

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

och sedan tillverkningslicens från det engelska bolaget. Följderna av denna besynnerliga anordning skulle snart visa sig. Innan Nydqvist & Holms anbud förelåg slöts kontrakt med Bristolbolaget om tillverkning av 300 motorer. Sedermera visade det sig att Nydqvist & Holm, som tidigare uttalat att tillverkningen av Armstrongbolagets motorer ställde sig gynnsammare, hade räknat fel, då flygstyrelsen uppgivit för litet antal arbetstimmar och materialåtgång. Bolaget var dock genom sina bestämmelser skyddat för förlust. Det var i stället staten, som skulle stå risken, något som tyvärr alltför ofta är vanligt. Men det fanns ett vakande öga eller rättare sagt två. Den 12 juli i fjol ingav en av de flygsakkunniga, civilingenjören Fritz Egnell, en skrivelse till Kungl. Maj:t, vari han utsatte såväl kontraktet med Bristolbolaget som kontraktet med den svenska tillverkaren för en förintande kritik.

Även om man stoppar tillverkningen av dessa motorer, måste man betala licens för tillverkning av 300 motorer, och den svenska verkstadens dryga merkostnader kommer man icke ifrån. Ingenjör Egnell beräknar merkostnaderna till 55 à 75 % eller till 4 à 6 miljoner kronor. I egenskap av representant för Armstrongfirman ingav Egnell till Kungl. Maj:t en den 12 juli 1930 dagtecknad skrift, vari han anförde i huvudsak följande: Ehuru Egnell varit av den uppfattningen, att frågan om motortyp ur såväl teknisk som ekonomisk synpunkt erhållit en felaktig lösning, betraktade han densamma genom Kungl. Maj:ts beslut såsom avslutad. Orsaken till att densamma av Egnell återupptoges, vore att följande anmärkningsvärda förhållande inträffat. Vid en närmare undersökning i England, utförd av flygstyrelsens överingenjör och en representant för den svenska tillverkaren, hade det visat sig, att tillverkningen av Jupitermotorn icke lämpligen kunde ske. Flygstyrelsen hade därför bestämt, att i stället skulle tillverkas en annan av Bristolfirmans motortyper, som ännu icke färdigprovats. Det vore uppseendeväckande, att flygstyrelsen sedan ansett sig nödsakad att frångå den typ, som av Kungl. Maj:t beslutats, och skälet därtill torde knappast kunna vara annat, än att flygstyrelsen upptäckt, huru rätt de tekniskt sakkunniga hade, då de framhållit Jupitermotorns underlägsenhet i effekt jämfört med Jaguarmotorn. Flygstyrelsens beslut innebar också ett avvikande från den tidigare ståndpunkten, enligt vilken Jaguarmotorn ansetts otillräckligt prövad, trots att den genomgått av engelska myndigheter föreskrivna prov för att antagas av engelska flygvapnet. Nu valde flygstyrelsen i stället en motor, som icke ens genomgått de engelska proven. Så ungefär yttrade sig ingenjör Egnell. Men nu kommer det märkliga, att flygstyrelsen kapitulerar inför denna kritik. Man motsäger icke Egnell på en enda punkt. Man omnämner blott att man är sysselsatt med förhandlingar och omräkningar med Trollhättefirman men man anför såsom en ljuspunkt i mörkret att Armstrongfirman står kvar vid sitt gamla anbud och man ber nu Kungl. Maj:t att för flygmotorfrågan tillsätta en utredning och upptaga underhandlingar även med denna firma.

Vad vi funnit särskilt anmärkningsvärt i denna sak är den otillfredsställande beredningen av ärendet, som dåvarande försvarsministern bär ansvaret för. Det har under de sista dagarna framskymtat i vissa tidningar, att utskottets kalkyler angående merkostnaderna äro för pessimistiska. Enligt avtalet kan man räkna med att förlusten för flygvapnet i gynnsammaste fall stannar vid över $1^1/_2$ miljon kronor. Kostnaderna för verktyg beräknas ju till omkring 300,000 kronor. Därtill kommer den lidna förlusten på de 300 motorerna, licens och royaltyavgifter vid den övergång, som då skulle ske från Bristolbolaget och till Armstrongbolaget och som naturligtvis komma att gå till avsevärda belopp. Men därigenom har också allting spolierats och så får man börja om på nytt igen. Förlusterna måste beräknas till minst den i priset beräknade vinsten. Dessutom kan enligt det avtal, som är upprättat med Nydqvist & Holm, detta

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

bolag på grund av flera omständigheter göra anspråk på skadeersättning. Det kan begära ersättning för kostnader för fabriksbyggnad, för förvärv av tomt och för verktyg. Verktygen gå till 306,000 kronor. Den av Nydqvist & Holm inköpta fastigheten kostar 235,000 kronor och äldre maskiner inköpta från Nydqvist & Holms aktiebolag gå på 65,000 kronor. Så komma arbetskostnaderna. Arbetstiden är i anbudet beräknad till 3,900 ackordstimmar eller av Nydqvist & Holm i anbudet beräknat 3,341 timmar verkligt använd tid. Nydqvist & Holm har uppgivit, att det åtgår 5,016 timmar. Flygstyrelsen har icke kunnat vederlägga denna uppgift. Då uppgift om fördelning av dessa arbetstimmar på olika slags arbeten saknas, måste anses att alla slags arbeten ökats procentuellt lika. Då Nydqvist & Holm i sitt anbud beräknat arbetskostnaden till 15,998 kronor 10 öre per motor, kommer den verkliga arbetskostnaden att bliva 24,018 kronor 80 öre per motor. Materialkostnaden utgör enligt obestridd uppgift 12,000 kronor jämte 15 % tillägg. Utebliven vinst för Nydqvist & Holm skulle då bli för motorerna nr 1—10 — jag utgår från kostnadssiffran per motor inom varje grupp — 46,224 kronor 30 öre; för motorerna nr 11—40 i runt tal 127,000 kronor; för motorerna nr 41—70 120,000 kronor och för nr 71—300 869,000 kronor, alltså summa 1,164,562 kronor 50 öre. Utebliven vinst samt kostnaderna för verktyg, fastighet och royalty uppgå till summa 2,025,062 kronor 50 öre. Därest kostnaderna för verktyg och fastighet icke medräknas kommer skadeståndet vid avtalets hävande i allt fall att utgå till Nydqvist & Holm med minst 1,164,562 kronor 50 öre, vartill kommer skadestånd för kontraktsbrott gentemot den engelska licensgivaren, vilket skadestånd uppgår till fastställda 319,500 kronor.

Herr Lindman talade om att det naturligtvis var svårt att kunna till de svenska tillverkarna lämna ut nödiga ritningar, varpå de skulle kunna beräkna sina anbud. Han framhöll, att konstruktionsritningarna här spela en så avgörande roll. Ja, men det är icke *den* omständigheten, som är avgörande, utan det är frågan om arbetstimmarna och materielen. Det är dessa båda faktorer, som egentligen spela en avgörande roll. Utskottet säger på sidan 14: »Det var måhända riktigt att, såsom skett, jämsides med förhandlingarna med de engelska licensgivarna bedriva förhandlingar med de svenska firmorna och även preliminärt söka utforma förslag till avtal med dessa senare firmor.» Men att infordra slutliga anbud beträffande en tillverkning, som vederbörande ännu icke kunnat veta vad den komme att omfatta, måste anses som ett olämpligt och oriktigt tillvägagångssätt.

Jag sade, att förlusten för flygvapnet kan komma att stanna vid omkring $1^1/_2$ miljon kronor. Men det kan också tänkas att förlusten blir avsevärt mycket större. Under sådana förhållanden är detta ett skrämmande exempel på hur osäkert och famlande denna fråga har handlagts. Man svävar i denna stund i fullständig ovisshet om både vilken motortyp, som skall byggas, vad den kommer att kosta och när den kommer att byggas, d. v. s. allt raka motsatsen till vad riksdagen på sin tid begärde i denna fråga.

Så vill jag till slut säga, att man ju i denna sak ansett, att konstitutionsutskottet varken har den tid eller de resurser till sitt förfogande för den behövliga upprensningen i vårt flygväsende, som den särskilt tillsatta flygkommissionen har. Det är sant, men vår uppgift och kommissionens uppgift sammanfalla icke. Kommissionens uppgift är icke att utkräva parlamentariskt ansvar. Detta tillkommer oss allena, och det kan endast ske vid denna riksdag. Då vi därför nu riktat denna anmärkning mot statsrådet Malmberg för bristande och felaktig beredning av denna fråga, äro vi övertygade om att både riksdagen och den allmänna opinionen i detta ser med gillande en principiell dom över viktiga flygfrågors handläggning, en dom vars berättigande den nu arbetande flygkommissionens utredning helt säkert kommer att vitsorda.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Jag ber, herr talman, att få framställa det yrkandet att punkten lägges till handlingarna.

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** Herr talman! Konstitutionsutskottet har på sidan 14, där utskottets eget yttrande återgives, lämnat följande uppgift: »De anbudsgivande firmorna hava i allmänhet, liksom även Scania Vabis, i sin ansökan att efter anbudstidens utgång få inkomma med anbud antytt eller framhållit denna sak. Icke förty har föredragande departementschefen vid avgörande av berörda ansökan liksom av Munktellbolagets ansökan den 31 resp. den 24 januari 1931 tillrått Kungl. Maj:t att besluta att uppdraga åt flygstyrelsen att infordra anbud även från dessa firmor och icke, i trots av att motortypfrågan då ännu vore oavgjord, förordat att nya anbud skulle infordras, sedan frågan om motortypen avgjorts.» Såsom här står skrivet uppgives det, att jag skulle handlagt ärendet under januari månad innevarande år. Jag vet icke, om det är på grund av misstag eller misskrivning, som denna uppgift lämnats. Faktum är att någon sådan behandling av ärendet innevarande år, som i utskottets utlåtande angives, icke förekommit. Det har icke ens förekommit konseljer på de här uppgivna dagarna.

Herr **Sävström:** Herr talman! Jag skall be att få lämna den upplysningen, att i utskottets memorial, det stycke, å sid. 14, vilket av hans excellens herr statsministern här upplästes, innehåller tryckfel beträffande de data, som där angivas. Det skall nämligen stå »den 31, resp. den 24 januari 1930» och icke 1931. Det är förklaringen till hela saken.

Herr **Laurén:** Då flygstyrelsen bestämde sig för denna Jupitertyp, var ju, som det framhålles i utskottets utlåtande på sidan 5, detta därför att denna typ var utexperimenterad, under det att Jaguarmotorn icke var färdigställd, än mindre provad. Det förefaller väl därför klart och tydligt att flygstyrelsen handlade riktigt, när den antog en motortyp, som var färdigställd och provad och icke kastade sig in på en motor, som endast delvis förelåg färdig i praktiken och nästan uteslutande existerade på papperet.

Herr Sävström har här åberopat sig på den Egnellska skrivelsen. Man bör emellertid komma ihåg, att ingenjör Egnell är ombud för den konkurrerande firman, och hans uppgifter kunna därför väl icke ändå tillmätas det vittnesbörd eller den vittnesgillhet, som utskottet här velat göra och som utskottet håller på. Dessutom har i den p. m., som kommit från flygstyrelsen och vilken p. m. finnes återgiven på sidan 11, framhållits att flygstyrelsen, när den gjorde denna beräkning av arbetstimmarna, i första hand hade att tillgå en av civilingenjören Fritz Egnell, i egenskap av ledamot i den av Kungl. Arméförvaltningens fortifikationsdepartement före flygvapnets uppsättande tillsatta flygmotorkommittén, lämnad uppgift angående antalet arbetstimmar och materialkostnad för flygmotorn, typ Bristol Jupiter IV. Det är således samma person, som flygstyrelsen stöder sig på, som nu kommer och säger att arbetstiden kommer att väsentligt överskridas. Lägger man dessa uppgifter bredvid varandra, får man en annan belysning av frågan, än den här fått.

Sedan vill jag bara säga, att det, som herr Sävström framhöll, nämligen att flygstyrelsen sedermera, sedan den Egnellska skrivelsen inkommit, var färdig att gå in till Kungl. Maj:t och begära att få utreda frågan om en ny motor, icke kan innebära något klander mot flygstyrelsen. I dessa tider då särskilt motortillverkningen utvecklas så snabbt skulle väl flygstyrelsen istället klandrats, om den icke följt utvecklingen i det avseendet. Det finnes på ett annat ställe i utskottets utlåtande omnämnd en annan motor, nämligen Hesselmansmotorn, som just nu håller på att bli utexperimenterad. Det är väl nu icke så

säkert, att man kommer att gå in för hela beställningen av Jupitermotorerna. Det kan ju under den tid dessa skola levereras komma fram andra motortyper, som äro bättre, och flygstyrelsen har därför i sitt kontrakt förbehållit sig rätt till ändring i kontraktet och att träffa överenskommelser med firmorna.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Sedan är det en annan sak, som jag vill nämna något om, och den förekommer på sidan 9 i utskottets utlåtande. Där står det att om genom av tillverkaren föreslagna konstruktionsändringar arbetstiden hos tillverkaren nedbringas, så skall flygstyrelsen och tillverkaren dela den vinst, som uppstår därigenom. Men i kontraktet finnes ett tillägg, som jag tror icke är omnämnt i utskottets utlåtande, och det utsäger, att även om en sådan minskning i arbetskostnaderna göres på beställarens initiativ, skall ett dylikt förfarande äga rum.

Om man icke är formalistisk utan ser saken mera från den praktiska sidan, så förefaller det, som om flygstyrelsen handlat fullt riktigt och praktiskt. Som herr Lindman framhållit var det ju icke möjligt att taga fram motortypen och visa den för dem som skulle räkna på kostnadsförslaget, ty man måste först ha licensen klar. Om man ser på de tre firmornas anbudssummor, så finner man, att det föreligger en skillnad på en miljon kronor. Den lägsta anbudssumman är närmare 7,500,000 kronor och den högsta 8,500,000 kronor. Om man kunnat visa själva motortypen och kunnat framlägga ritningarna till densamma är jag övertygad om att dessa anbudssummor skulle skilt sig väsentligt mycket mindre.

Nu säger man, att man icke har haft tillräckliga skäl för att göra denna beställning och att frågan icke är tillräckligt utredd. Ja, på vad sätt skall den utredas ytterligare? Man skulle väl ändå förberedelsevis söka få fram ett slags kontrakt med de priser, som skulle ligga till grund för detsamma. När en verkstad får räkna med det priset och en representant för denna verkstad och för flygstyrelsen skall på ort och ställe studera tillverkningen och komma överens om tiden, då måste man väl komma till ett pris, som närmar sig det rätta.

Jag har tillsammans med några andra av konstitutionsutskottets ledamöter antecknat en reservation mot detta beslut, och jag anser att någon anmärkning icke hade bort ifrågakomma.

Med herr *Laurén* förenade sig herrar *Gustafson* i Kasenberg och *Pehrsson* i Göteborg.

Herr **Lindman:** Herr talman! Jag skall tillåta mig att säga några ord med anledning av herr Sävströms yttrande.

Herr Sävström var inne på frågan om motorerna. Utskottet gör intet direkt uttalande om anmärkningen på den punkten, men jag skall med några ord beröra den saken, eftersom det varit fråga om den. Det är två motortyper, som det varit tal om, ja, det fanns tre, men den tredje kan jag lämna ur räkningen. Det fanns alltså Armstrong Siddeley motorn och Bristolfabrikens motor. De äro ju bra motorer båda två — därom är icke tal — men man har uttalat sig olika inom sakkunskapen i Sverige. Så vitt jag kan förstå, har den mera flygande personalen velat ha Jupitermotorn, d. v. s. Bristolbolagets tillverkning, under det att den tekniska personalen av tillverkningsskäl velat ha Armstrong Siddeleymotorn Jaguar. Båda motorerna äro, som sagt, utmärkta, men som ett enda exempel på denna Bristolmotors förmåga att vinna erkännande utomlands vill jag nämna, att vid det tillfället, då Kungl. Maj:t avgjorde denna fråga, tillverkades denna motor i 15 olika länder, medan så vitt jag vet Armstrongmotorn icke tillverkades annat än i moderlandet England. Numera är det så, att Bristolmotorn tillverkas i 17 länder. En Arm-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

strongmotorn liknande motor förekommer endast — förutom i England — i Frankrike. Detta talar väl sitt tydliga språk. För den händelse vi skulle komma att invecklas i krigiska förhållanden och vi skulle bliva anfallna på något sätt och denna motor skulle komma till användning, så bleve det lättare för oss att förse oss med dessa motorer, som tillverkas i en hel mängd länder, än det skulle bli om man hade en motor, som tillverkas i bara två länder. Jag nämner detta endast i förbigående. Men vad jag ytterligare vill göra anmärkning mot är, att herr Sävström uppenbarligen icke — och det är ju hans ensak — fäster avseende vid gången av hela detta ärendes behandling. Jag upprepar därför för honom och för den som vill höra på mig, att det var absolut uteslutet att kunna få uppgifter från någondera av dessa båda firmor om antalet arbetstimmar. Det fanns en uppgift, avgiven av ombudet från den ena firman, men det är uppenbart, att man icke kan fästa för starkt avseende vid den saken, ty den måste kontrolleras. Men så var det också de hemliga konstruktionsritningarna, man ej ville utlämna, något som jag säkerligen också anförde i mitt nyss hållna yttrande. Jag sade att materialen och arbetstimmarna härvid spelade den största rollen. Nu säger herr Sävström, att en fabrik hade förklarat, att om den skulle vara med om att lämna anbud, så kunde den icke nöja sig med de upplysningar, som lämnats. Men de uppgifter, som lämnades, voro de enda, som kunde erhållas. Priset skulle beräknas under vissa förutsättningar, som uttryckligen angåvos och det står också i konstitutionsutskottets memorial. Man måste få sådana anbud, därför att man kunde icke lämna ut några ritningar till motorerna eller lämna uppgift om antalet arbetstimmar förrän det var bestämt, vilken motortyp, som skulle tillverkas. Det var nödvändigt att förfara så, som man gjorde. Alltså, det rör sig här om två moment. Det har träffats avtal om licens med Bristolbolaget och ett avtal om tillverkning med Nydqvist & Holm. Men det tredje momentet, nämligen uträkningen av de definitiva priserna efter konstruktionsritningarna, det återstår, märk väl, och det skall göras vid Bristolbolagets verkstäder i England av ombud från flygstyrelsen och Nydqvist & Holm.

Nydqvist & Holm har nu behagat hugga till med ett alldeles för högt pris, men detta kommer ju att kontrolleras av flygstyrelsen, och i sista hand kommer ju frågan att avgöras av skiljemän. Jag tycker därför, att det är rätt underligt att, som herr Sävström gör, med utgångspunkt från ingenjör Egnells uppgifter tala om, att kostnadsökningen kommer att uppgå till mellan 55 och 75 %. Det nämndes ju av herr Laurén, att ingenjör Egnell var ombud för Armstrongbolaget. Jag behöver icke säga mera, men konstitutionsutskottet anför såsom ett utomordentligt starkt vittnesbörd, att konkurrentfirmans ombud uppger det och det. Själv anser jag, att man bör hålla sig till dem, som kunna anses vara fullt objektiva i sina uppgifter och således icke till konkurrerande firmor och intyg från deras ombud. Det har, herr talman, varit en utomordentligt stark konkurrens på olika av denna fråga berörda områden. Det har varit konkurrens från verkstäderna, det har herrarna kunnat läsa i tidningarna — d. v. s. där stå ju icke några namn, men det står där ändå, som man brukar säga — och här har varit konkurrens om motorerna. Nu vill herr Egnell såsom ombud för Armstrongbolaget få sin motor införd i landet och vill därför, att kontraktet med Nydqvist & Holm skall upphävas. Det är f. ö. konkurrens även på det område, som vi komma till vid nästa ärende. Jag menar att vi få hålla huvudet kallt en smula, då vi ha att göra med dessa intressen av olika slag. Här ha sannerligen ombud för vederbörande firmor sprungit omkring och gjort sig påminta under den tid jag satt i regeringen, så att man nästan kunde bli förtvivlad, och förmodligen ha de sprungit sedan också.

Herr Sävström säger emellertid, att utgifterna för staten kunde komma att stiga med $1^1/_2$ miljon kronor, ja det kunde bli ännu mera. Hur vet herr Säv-

ström det? En undersökning angående arbetstimmar utfördes sommaren 1930 av flygstyrelsen och Nydqvist & Holms dotterbolag Noabs representanter, men var för ytlig och kan av den nuvarande flygledningen icke godtagas. En ny sådan undersökning planlägges, och Noab har gått med härpå. Ingen vet sålunda ännu till vilket resultat man kommer därvid. En sådan undersökning måste, såsom herr Sävström, som väl något känner till sådana här saker, säkerligen förstår, göras så, att det blir en verklig tidsstudie över hur lång tid de olika arbetsoperationerna taga. Då nu Bristolbolaget tidigare genom sitt ombud angivit, att motorns tillverkning skulle kräva 2,500 arbetstimmar, så förvånar det mig i högsta grad, att man nu kan säga såsom Nydqvist & Holm gör att det går åt 5,016 arbetstimmar. Det är helt enkelt icke möjligt och stämmer för övrigt mycket illa överens med vad denna anbudsgivande firma, Nydqvist & Holm, själv tidigare uttalat i de brev, som återfinnas bland de handlingar, som konstitutionsutskottet fått, där firman talar om de prisberäkningar man kunnat uppgöra.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Herr Sävström nämnde också något om, att utskottet inte har några resurser att göra en upprensning inom flyget. Menar han därmed, att jag skulle ha haft möjlighet att göra detta under den tid jag satt i regeringen, så vill jag erinra honom om, att flygstyrelsen icke blivit tillsatt under den tiden. Hela flygvapnet har tillkommit under en annan regerings tid, och de ledande männen där ha blivit tillsatta av andra än mig.

Nu säger herr Sävström, att ärendet kommer att behandlas av den kommission, som nu sitter, och att denna kommer att ge utskottet rätt. Herr talman! Jag är ingen spåman, åtminstone icke så god spåman som herr Sävström tycks vara. Jag spår ingenting, jag känner mig bara fullkomligt övertygad om, att den utredning, som kommer att göras angående antalet arbetstimmar och materialåtgång vid tillverkningen av dessa motorer, kommer att visa, att utskottet icke har rätt i sitt påstående.

Herr **Fast:** Herr talman! Jag tror, att vi alla äro intresserade av att debatten på denna punkt icke blir alltför långvarig, och jag skall icke heller taga lång tid i anspråk för vad jag här vill säga, så mycket hellre som jag icke deltagit i utskottets beslut utan endast i den förberedande behandlingen av detta ärende.

Herr Laurén gjorde gällande, att man icke kan rikta någon anmärkning mot flygstyrelsens sätt att handlägga detta ärende och därmed naturligtvis icke heller mot vederbörande departementschef. Han anser nämligen, att här ha vederbörande handlat fullt riktigt och praktiskt. Jag vet icke vad herr Laurén menar, då han talar om att man handlat praktiskt, men skulle det, som nu passerat, vara en illustration till hur det går till, då man handlar praktiskt, så låt mig redan nu få säga ut, att då förefaller det mig att man inom flygstyrelsen borde akta sig för att handla praktiskt, så skulle man kanske komma fram till ett bättre resultat.

Vidare sade herr Laurén — och det framhölls sedermera även av herr Lindman — på tal om den Engnellska skrivelsen, att man ju här hade att göra med en skrivelse från ombudet för en konkurrerande motorfirma i England. Denna upplysning är ingen nyhet för oss, det är ingenting som vi fått reda på först nu, ty om det förhållandet ha vi haft full kännedom inom utskottet. Vi ha icke tillmätt denna skrivelse större värde än vi ansett att den bör ha, men vi ha velat fästa uppmärksamheten vid, att de mycket preciserade påståendena i denna skrivelse icke blivit vederlagda av flygstyrelsen. Då man haft tillgång till så mycket handlingar i ärenden rörande flygväsendet, vill det förefalla mig, som om man, därest det hade funnits någon möjlighet till ett bemötande, sannerligen icke skulle uraktlåtit att göra ett sådant. Det är denna omstän-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

dighet som gör, att man måste tillmäta ett större värde åt denna Egnellska skrivelse än man annars skulle gjort. Utskottet har dock icke på den punkten framfört några anmärkningar utan endast velat teckna en skissbild över hur hela detta ärendes behandling egentligen har gått till.

Nu säger herr Lindman i sitt sista anförande, att den bild, som herr Sävström nyss gav av de ökade kostnader för staten, som här kunde ifrågakomma, var fullständigt orimlig, och han var övertygad om, sade han, att när den utredning, som nu igångsatts, slutligen verkställts, så skulle det komma att visa sig, att utskottet haft orätt. Tillåt mig säga, herr Lindman, att ingen skall bli gladare än vi, om det skulle visa sig, att vi på den punkten tagit fel. Men jag vill fästa uppmärksamheten på, att de beräkningar, som herr Sävström framförde, voro grundade på kontraktsbestämmelserna och de ligga således enligt mitt förmenande i underkant. Herr Lindman nämnde visserligen, att här blir det slutliga priset beroende på de beräkningar, som komma att verkställas vid den fortsatta tillverkningen dels vid fabriken i Trollhättan och dels vid den engelska fabriken, samt att man i sista hand, därest överenskommelse icke kunde träffas, finge låta frågan avgöras genom skiljemän. Jag har litet grand erfarenhet av, hur det i regel går till, när frågor skola avgöras genom skiljenämnd, även i sådana fall, där staten är den ena parten. Vi hade här för flera år sedan ett anmärkningsärende, där man ville göra gällande, att en regering hade bort överklaga ett skiljedomsutslag. Från statens sida hade man emellertid den gången förmenat, att det vore oriktigt att överklaga, enär staten knappast hade någon möjlighet att undkomma vad skiljenämnden utdömt. Det vore rätt naturligt, om förhållandet här skulle bli detsamma, ty en skiljenämnd måste ju grunda sitt beslut på de faktiska förhållanden, som finnas i detta kontrakt. Jag hänvisar ännu en gång till den mycket noggranna specifikation, som gjordes av herr Sävström just på denna punkt. Man kommer icke förbi detta faktum, och det är just på tillvaron av dessa fakta jämte den stora ovisshet som råder i fråga om de kostnader, som detta kan komma att medföra för staten, som utskottet här grundat sin anmärkning. Herr Lindman frågar om man verkligen kunde ha förfarit på ett annat sätt. Det var ju nödvändigt, sade han, att bedriva åtskilliga jämförande underhandlingar med de båda firmorna i England och samtidigt bedriva jämförande underhandlingar rörande anbud med de svenska firmorna. Icke heller fick man utlämna några som helst konstruktionsritningar eller sådant, som kunde vara grundläggande för de svenska firmornas beräkningar. Ja, det är på visst sätt riktigt. Det finnes ju i handlingarna brev, som herr Lindman erinrade om, speciellt, om jag icke missminner mig, ett brev från Scania Vabis, där man säger, att man helt enkelt avstår från att räkna, ty när en firma skall beräkna kostnaderna för den vara den eventuellt kommer att leverera, så bör den ha visshet om, vilken vara den skall räkna på. I avsaknad av tillräckligt fasta utgångspunkter ansåg därför denna välkända firma, att det icke fanns någon möjlighet att avgiva ett anbud, innefattande ett bestämt pris. Nu har det icke heller riktats några anmärkningar mot den föregående regeringen för att den bedrivit dessa preliminära underhandlingar. Jag måste emellertid säga, att när man kommit fram till ett visst resultat och var på det klara med, vilken firma som var den mest lämpliga med hänsyn till pris och de olika faktorerna i fråga om tillverkningen, då fanns det ju alltså bara en firma kvar och då fanns det väl också möjlighet att inleda underhandlingar med denna firma, vilket, om jag icke misstar mig, kontraktet med Bristolfabriken också medgav. Denna firma kunde ju då utan vidare anses vara Sveriges ombud. För övrigt tror jag man kunde säga, att fullt så slutet och omöjligt, som herr Lindman vill göra gällande, var dock icke förhållandet, ty man försökte ju att på de vägar, som voro tillgängliga, få reda på hur tillverkningen bedrevs i England.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Jag tror man skall kunna sammanfatta vad som här ägt rum på följande sätt. Det bästa som nu kan ske är tydligen, att den motor, som nu blivit vald, vid den fortsatta tillverkningen visar sig vara den lämpligaste. Man lär visserligen bli tvungen att häva kontraktet med Nydqvist & Holm, men icke för motorernas skull utan ur andra synpunkter, och i så fall kan man alltså fortsätta med tillverkningen av samma motorer. Staten kommer vidare att tillskyndas en del väsentligt ökade kostnader utöver dem, som riksdagen beräknade 1927 och 1928. Jag vill också erinra om, att riksdagen år 1929 uttalade sin besvikelse över att denna tillverkning av flygmotorer, som beslutades redan 1927, ännu icke hade kommit i gång. Den behandling av detta ärende, som nu ägt rum inom flygstyrelsen och hos Kungl. Maj:t, kommer säkert att leda till, att det visar sig nödvändigt kanske att rulla upp hela historien igen med massor av undersökningar även angående själva motortypen, och så får riksdagen anledning att ånyo upprepa vad riksdagen uttalade år 1929.

Jag vill dock medgiva, att det är självklart att i sådana här fall vederbörande departementschef måste i rätt hög grad lita till myndigheternas, i detta fall flygstyrelsens, uppgifter. Men nu är det ju så, att vi icke kunna rikta en anmärkning mot flygstyrelsen, utan måste vända oss mot vederbörande departementschef, och vi ha gjort detta så mycket hellre som i dessa handlingar dock finnas så många punkter att observera, punkter, som ge vid handen att man dock borde varit litet mera kritisk från Kungl. Maj:ts sida mot flygstyrelsens olika förslag än vad man verkligen varit.

Jag är övertygad om att det kommer att bli på det sättet, att de beräkningar, som här löst skisserats av herr Sävström, i framtiden komma att visa sig riktigare än de förhoppningar, som herr Lindman uttalat. Men jag upprepar ännu en gång, att ingen skall bli gladare än vi, därest det visar sig, att herr Lindman får rätt och utskottet orätt. Detta ändrar dock ingenting i alla de faktorer, som utskottet här i sitt memorial omnämnt, och jag ber alltså att få instämma i det yrkande, som framställts av herr Sävström.

Herr **Lindman:** Herr talman! Det var ett uttalande i den siste talarens anförande jag fäste mig litet vid. Han talade om anmärkning mot flygstyrelsen och Kungl. Maj:t. Jag förmodar, att den ärade talaren försade sig den gången och menade Kungl. Maj:t, men jag anhåller, att yttrandet måtte få stå kvar i protokollet och icke rättas. I detta memorial vimlar det av hopblandning av Kungl. Maj:ts åtgöranden och ett ämbetsverks åtgöranden. Det gör detsamma svårläst, säkerligen för många; jag hade rätt svårt att komma till rätta med det. Nu säger jag därmed inte ett ord om anmärkningen mot flygstyrelsens åtgöranden, men jag fäster mig vid att det riktas anmärkning mot flygstyrelsen och Kungl. Maj:t, alltså en anmärkning, som konstitutionsutskottet, efter vad det självt säger, formellt icke är berättigat att göra.

Sedan talades om kostnaderna, de kostnader, säger herr Fast, som herr Sävström uppgjort. Det är ganska märkvärdigt. Är det herr Sävström som gjort uppgiften på kostnaderna eller är det utskottet? Jag vet icke själv. Är det kanske ingenjör Egnell som gjort uppgiften på kostnaderna? Vilken är det som givit denna uppgift? Jag har i min hand ett urklipp ur Stockholmstidningen för den 22 april. Det är en tidning, som är utomordentligt intresserad av hela detta ärende, men säkerligen inte intresserad på det sätt som herr Fast, som ju talar om att kontraktet skulle hävas i fråga om motorn men stå kvar i fråga om verkstaden. Jag tror nämligen, att det är ett intresse att få arbetet till en annan verkstad. I detta tidningsurklipp nämnes, att man gjort en förfrågan hos utskottets ordförande, professor Reuterskiöld. Tidningen frågar, om utskottet gjort någon egen undersökning angående kostnadsökningen. Nej — säger utskottets ordförande — vi ha god-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

tagit ingenjör Egnells uppgift, detta av det enkla skälet att den icke motsagts från något håll. Herr talman! Det är just vad jag anmärkte på i första kammaren i fjol. Man går så till väga i konstitutionsutskottet, att en ledamot får gå igenom en halv meter hög trave av handlingar och sätta sig att göra upp promemorior med hjälp av sekretariatet, som han sedermera föredrager i utskottet. Om inte någon anmärker mot detta, tar utskottet promemoriornas uppgifter för goda och gör sin anmärkning. Detta bekräftades, så vitt jag förstår, av professor Reuterskiöld i första kammaren i fjol, och det skadar inte alls, att jag upprepar det. Så går det till. Ingen har motsagt det! Jag gjorde anmärkning mot att man tillvägagår på det sättet. Skall en anmärkning nu läggas fram i konstitutionsutskottet — förlåt mig, att jag anmärker på ett sådant förnämt utskott — så skall eller borde den anmärkningen behandlas av sakkunniga. Den torde inte böra behandlas av en enskild ledamot, som endast gör utdrag ur handlingarna. Jag har läst dessa handlingar, naturligtvis inte helt och hållet, men jag har med tillstånd av Kungl. Maj:t gått igenom en del av dem. Hur skall det vara möjligt att ur denna förfärliga lunta få fram allt vad som talar för och allt vad som talar emot? Jag har emellertid ett intryck av att konstitutionsutskottet tagit fram rätt mycket som talar *för* en anmärkning, däremot mindre som talar *emot*.

Nu vill jag nämna ett ord om fastställandet av pris för motorn. Man säger, att det är en annan motor än Jupiter, en motor som heter Mercury. Mercury är emellertid blott en utveckling av den förra motorn. Det tycks vara så, som om herr Sävström och herr Fast och hela konstitutionsutskottsmajoriteten föreställde sig, att man här skulle kunna göra upp ett pris för en vara, som skall tillverkas under tio års tid, ett pris som skall stå fast under dessa tio år. Men här är det fråga om att en fabrik skall sättas upp, en verkstad. Denna verkstad skall förses med verktyg och maskiner, och där skall denna mycket invecklade apparat tillverkas under tio års tid. Det är väl uppenbart, att man under denna tid försöker utveckla motorn, och vidare att man av den licensgivande firman får alla uppgifter på den utveckling som denna åstadkommer. Redan under den korta tid, som förflutit sedan licenskontraktet uppgjordes, ha av den licensgivande firman förbättringar gjorts på motorn. Redan detta säger ju, att priset inte kan bestämmas på förhand. Det är inte som att till exempel beställa ett dussin bord, som skola levereras under tio år och som man vill ha precis lika, utan här önskar, hoppas och begär man, att motorn skall både genom den svenska ingenjörsskickligheten och med den engelska firmans skicklighet utvecklas till att bli bättre, om möjligt nästa år och vidare året därpå och så undan för undan. De båda firmorna Armstrong och Bristol ligga i en så skarp tävlan med varandra, att om den ena firman står före i dag, så står den andra före dagen därpå, eller låt mig hellre säga, att om den ena står före det ena kvartalet, så stor den andra före det andra kvartalet. Så ligger frågan till. Det kan icke, herr talman, under några förhållanden göras upp något pris, som räcker för hela denna tillverkning. Det är helt enkelt omöjligt.

Herr **Sävström:** Herr talman! Herr Lindman tycks ha den uppfattningen, att konstitutionsutskottet här har gått till anmärkning utan vidare, det vill säga inte haft något faktiskt underlag för sin anmärkning. Det är sant, att ärendet är vidlyftigt. Föredragningen av den punkt, som det här rör sig om, pågick i tre dagar. Sedan kom överläggningen, som tog ännu längre tid. Utskottet har så noggrant som det är möjligt försökt sätta sig in i detta mycket svåra och omfattande ärende. Emellertid vill herr Lindman utan vidare tillbakavisa de uppgifter, som jag här har lämnat. Jag säger, att jag

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

står för dessa uppgifter. I fråga om uppgiften angående arbetstimmarnas antal, som herr Lindman fäste så stort avseende vid, vill jag säga, att den är grundad på flygstyrelsens uppgift för 1926. Det är således icke några uppgifter från bolaget Nydqvist & Holm utan en flygstyrelsens uppgift jag här meddelat.

Herr **Fast:** Herr talman! Jag kan komplettera herr Sävströms uppgift angående föredragningen inom utskottet av detta vidlyftiga ärende därmed, att vid sidan av denna föredragning, varom han här talat, det förekom att genom kansliets försorg sammanfördes alla faktiska förhållanden i hela akten, givetvis utan någon som helst annan belysning än vad som genom det föreliggande materialet åstadkoms. Jag tror således, att den anmärkning, som herr Lindman gjorde på denna punkt, verkligen är obefogad. Här hava företagits på det sättet dubbla föredragningar: föredragning av den som har riktat anmärkningen, och kansliföredragning — samt, om jag inte missminner mig, dubbla läsningar därutöver.

Det förvånar mig verkligen, att herr Lindman velat här i samband med dechargedebatten taga ett tidningsurklipp som ett bevis för ett faktiskt förhållande. Jag tror, att jag utan vidare kan, på upplysningar som jag erhöll medan herr Lindman sist hade ordet, konstatera, att det av honom omnämnda referatet icke är med sanningen överensstämmande. Uppgifterna stämma icke med vad som verkligen förekommit. Jag förmodar, att det kommer att klaras upp i första kammaren. Det är icke första gången förresten sådant äger rum. Man behöver bara följa Stockholmspressens skriverier inte minst rörande detta utskottsmemorial för att finna, hurusom tidningarnas meddelanden icke alltid äro sådana, att man i debatten bör åberopa dem. Herr Lindman hade ju ett mycket träffande och roligt uttryck angående tidningspressen för några år sedan, när en talare hade använt sig av citat från tidningar.

Till sist ber jag att få säga, att jag blev tydligen missuppfattad av herr Lindman, då jag sade, att utskottet givetvis icke kan rikta någon anmärkning mot flygstyrelsen utan måste rikta sin anmärkning mot vederbörande föredragande departementschef. Jag anser, att i detta fall fanns i handlingarna så mycket att observera, att det varit skäl i att man förfarit med större omtanke och större omsorg än vad här varit fallet. Jag tror inte, att det blir något att justera bort i protokollet med anledning av mitt förra anförande.

Herr **Lindman:** Herr talman! Endast några få ord. Herr Sävström talade om beräknande av förlusterna. Jag skulle vilja fråga: vem har gjort dessa förlustberäkningar om icke utskottet? Jag tyckte, att herr Sävström ruskade på huvudet, när jag frågade, om icke utskottet gjort det. — Här inföll herr *Sävström:* Det frågades, om jag gjort beräkningarna. Då ruskade jag på huvudet. Naturligtvis har utskottet gjort dessa prisberäkningar. — Herr *Lindman* fortsatte: Jag gratulerar utskottet till att besitta den utomordentliga skicklighet i sådana tekniska ting, att utskottet kan göra en sådan uträkning. Det skulle jag absolut aldrig våga tilltro mig att göra. Såvitt jag vet har utskottet icke tillkallat sakkunniga till sin hjälp. Utskottet har i det fallet, som synes av memorialet, litat på ingenjör Egnell i mycket hög grad. Han är, som jag sade, ombud för konkurrentfirman.

Beträffande herr Fasts uttalande vill jag säga, att visst är det galet att åberopa tidningar. Här sitta ju så många tidningsmän, och de skola säkerligen ge mig rätt i, att mycket, som står i tidningarna, är oriktigt. Jag har dock velat fästa herr Fasts uppmärksamhet vid, att det i den av mig citerade tidningen står, att när man frågat professor Reuterskiöld, om utskottet gjort någon egen beräkning beträffande kostnadsökningen, så hade han svarat: nej, vi ha

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

godtagit ingenjör Egnells uppgift, av det enkla skälet, att den icke motsagts från något håll. Att jag nu händelsevis omnämnt detta beror uppenbarligen på, att herr Reuterskiöld, såvitt jag kan finna, inte motsagt det.

Vidare anfördes ej. Kammaren beslöt lägga punkten till handlingarna.

Punkten 2.

Utskottet hade uti denna punkt funnit ett i protokollet över försvarsärenden den 30 maj 1930 omförmält ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan borde hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmberg.

Vid denna punkt hade reservation avgivits av herr *Magnusson* i Tumhult, som med instämmande av herrar *Sundberg* och *Gustafson* i Kasenberg förklarat, att han icke kunde biträda, att ifrågavarande regeringsåtgärd gjordes till föremål för utskottets anmärkning.

Efter föredragning av punkten yttrade:

Herr **Lindman:** Herr talman! Även i anledning av denna anmärkning skall jag tillåta mig att i förutvarande statsrådet Malmbergs ställe ingå i bemötande.

Det hösten 1929 befintliga flygplansbeståndet pekade på nödvändigheten att huvuddelen av tillgängliga medel disponerades för inköp av jagare. Det är av utomordentlig vikt ur krigsberedskapssynpunkt att inom landet äga möjlighet att tillverka flygplan för krigsbruk. Inom vår privata industri fanns intill 1930 endast ett företag, som arbetade med svenskt material, nämligen Svenska Aeroaktiebolaget. Detta har sedan många år levererat ett stort antal flygplan, särskilt sjöspaningsplan, till flygväsendet och därvid utfört ett mycket gott arbete. Hösten 1929 hade bolaget med betydande kostnader konstruerat en jagare benämnd Jaktfalk, vilken visades för ett stort antal intresserade på Järvafältet och därvid tillvann sig allmän beundran. På grund av de goda egenskaper, som det visade flygplanet ådagalagt, inkom flygstyrelsen den 10 december 1929 — nu ber jag herrarna följa med, därför att det är rätt invecklat allt detta — med förslag att inköpa tre Jaktfalk från Svenska Aeroaktiebolaget samt tre jagare av någon utprovad engelsk typ, för utförande av jämförande försök. Man hoppades då att inom en icke för lång tid kunna genomföra proven, då det ansågs möjligt att ganska hastigt få tillgång på de engelska planen. Genom åtskilliga omständigheter gick emellertid en betydlig tid om, innan dessa engelska plan kunde anskaffas. Under tiden uttalade chefen för generalstaben i en skrivelse till Kungl. Maj:t önskvärdheten att inköpa ytterligare flygplan för armén. Å andra sidan kom Svenska Aeroaktiebolaget, som tillverkade flygmaskinerna, med en skrivelse till Kungl. Maj:t, vari bolaget begärde att snarligen erhålla ytterligare beställningar för att trygga företagets existens. Flygstyrelsen — jag vill betona att i det fallet deltog i ärendets behandling chefen för flygstyrelsen — anförde med anledning av bolagets skrivelse efter att hava omnämnt, att de jämförande proven ännu icke hunnit företagas: »Ett avvaktande av erfarenheterna vid detta prov skulle omöjliggöra hjälp åt Svenska Aeroaktiebolaget. Enär Jaktfalk visat sig äga lovande egenskaper och vore väl värd att prövas jämsides med engelsk maskin, synes det flygstyrelsen ändamålsenligast att omedelbart hos firman beställa ytterligare fyra Jaktfalk. För att före de jämförande provens avslutande en dylik beställning skall kunna företagas, borde emellertid firman ikläda sig att å typen vidtaga de förändringar, vartill proven skäligen kunde föranleda.» Flygstyrelsen förordade alltså,

att man skulle beställa fyra sådana flygplan hos Aerobolaget. En sådan förbindelse, som jag nyss nämnde, avgavs av bolaget. Efter de bestämda uttalandena angående leveranstiden, de behov av här ifrågavarande förändringar m. m., vilka då gjordes upp från flygstyrelsen m. fl., syntes den kunna i föreliggande form godtagas. Av de hörda myndigheterna tillstyrkte marinstabschefen flygstyrelsens förslag, alltså om inköp av ytterligare fyra plan, under det att rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap ansåg önskvärt, att stödet åt Svenska Aeroaktiebolaget om möjligt gjordes ännu kraftigare, d. v. s. därigenom att man köpte ännu fler än dessa fyra maskiner. Detta skulle göras genom ändring av Kungl. Maj:ts föregående beslut, som omfattade tre svenska och tre engelska plan, så att beslutet skulle omfatta sex svenska och ett engelskt. I denna rikskommission sitter ju bl. a. kommerserådet Enström, som är direktör för ingenjörsvetenskapsakademien och en man, som har ett utomordentligt anseende och stor sakkunskap rörande allt vad som hör till tekniska frågor i vårt land. Kommerserådet Enström underströk i ett av honom avgivit särskilt uttalande vikten av att svenska resurser i fråga om konstruktionsskicklighet, arbetsskicklighet och material utvidgades i syfte att i samarbete mellan den militära sakkunskapen och svensk teknik skapa en svensk jagartyp. För sin del ansåg han förutsättningarna för ett överlägset resultat synnerligen goda, något som bestyrktes av de goda prestationer, som det redan föreliggande pioniärarbetet uppvisat. Mot detta förslag i krigsberedskapskommissionen reserverade sig chefen för flygstyrelsen. Han ville nämligen inte gå längre än vad han hade gjort i flygstyrelsen, då han förordat köp av fyra Jaktfalk. Men han ville icke utvidga beställningen till sex. Han vidhöll sålunda i reservationen i rikskommissionen den ställning han hade intagit såsom chef för flygvapnet, när flygstyrelsen behandlade denna fråga. Nu vill jag tillägga, att ur krigsberedskapssynpunkt är det givetvis lika viktigt, herr förste vice talman, att tillverkning av jaktplan sker inom vårt land som att vi tillverka motorer. Riksdagen har på det allra starkaste och kraftigaste understrukit nödvändigheten av att tillverka motorer, som vi nyss talade om, inom landet. Det är lika viktigt, att vi tillverka flygplan. Vi kunna nämligen inte flyga med bara motorer. Är det viktigt att kunna tillverka motorer inom landet, så är det viktigt att kunna tillverka flygplan i landet att sätta in motorerna i. Jag vill tillägga, att detta har också vid upprepade tillfällen betonats av riksdagen. I 1925 års försvarsbeslut uttalade man sålunda med avseende å fördelningen av reparationer och nybyggnader mellan flygvapnets egna verkstäder och den civila flygindustrien, att de egna verkstäderna avsågos huvudsakligen för reparationer, under det att nyanskaffning av flygmaterial beräknades äga rum från den civila industrien. I statsutskottets utlåtande nr 4 av den 12 maj 1926 heter det, att det skall särskilt beaktas, att i den mån så låter sig göra material av svensk tillverkning må komma till användning vid flygvapnet. I detta sammanhang kan påpekas, att icke blott flertalet större länder, utan även mindre, t. ex. Finland, gått in för egen flygplanstillverkning. Även för vårt flygvapens framtid är en inhemsk flygmaskinsindustri nödvändig. En sådan kan emellertid icke uppbyggas, utan att åtminstone så mycket förståelse visas från statsmakternas sida, att beställningar erhållas då, såsom här var fallet, en fullgod provmaskin framställts och det ifrågavarande bolaget tidigare från sina nuvarande verkstäder till flygvapnet levererat 36 flygplan av olika typer, mot vilka — märk väl, herr förste vice talman och ärade ledamöter av kammaren — i huvudsak intet funnits att anmärka.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Då ärendet förelåg till avgörande hos Kungl. Maj:t, var läget således det, att en svensk maskin, som av alla vitsordades ha goda egenskaper, var under prövning, men att det tillverkande bolaget, som haft att kämpa med stora svårigheter, varför dess leveranskraft icke kunnat i önskvärd grad uppdrivas, be-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

fann sig i det läget, att bolaget icke kunde hålla sig uppe, om icke ytterligare beställningar tillfördes detsamma. Regeringen kunde därför inte gärna gå någon annan väg än den valde, i all synnerhet som de svenska maskinerna voro billigare än de utländska.

Konstitutionsutskottets påstående å sid. 24, att regeringen fattat sitt beslut trots de från ansvariga myndigheters sida uttalade farhågor, är icke riktigt. Endast en av fyra hörda myndigheter hade haft annan mening, nämligen chefen för generalstaben, och han är icke ansvarig för flygmaterialens tekniska beskaffenhet.

Sedermera har en synnerligen beklaglig olycka drabbat vårt flygväsende, en olycka vars orsaker ännu äro under utredning. Olyckor inträffa tyvärr med alla typer av flygplan, och man får därför icke låta sig förledas till ett förhastat fördömande av den vid olyckstillfället använda flygplanstypen Jaktfalk. Enligt samstämmiga uppgifter äro Jaktfalks flygegenskaper på de godkända planen mycket goda, och de olägenheter och svagheter, vilka två av de levererade planen företett, torde det ingalunda vara omöjligt att avhjälpa. Enligt den hittills gjorda utredningen har anledningen till kapten Lundborgs sorgliga förolyckande legat hos motorn eller i bensintillförseln till denna, icke hos själva flygplanet. Riktigheten av detta antagande har nu vunnit ytterligare stöd genom den utredning, som verkställts av professorerna vid tekniska högskolan Dahl, Hubendick, Weibull och Malmer. I deras nu offentliggjorda uttalande anföra de bland annat, att bristningar eller annat fel på flygplanet, som med någon säkerhet inträffat under flygningen, ej kunnat upptäckas, varför med till visshet gränsande sannolikhet olyckans orsak ej är att tillskriva flygplanet såsom sådant. På ett annat ställe i deras utlåtande förklara de, att varken flygstyrelsens tjänstemän eller Svenska Aeroaktiebolaget kunna göras ansvariga för olyckan.

Man kan ju uppställa den frågan, vad konstitutionsutskottet skulle ha sagt, om, såsom man av gjorda uttalanden att döma kunde ha berättigad anledning vänta, proven med Jaktfalk i allo slagit väl ut, men regeringen trots flygstyrelsens och rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap samt chefens för marinstaben bestämda tillstyrkan hade låtit Svenska Aeroaktiebolaget gå omkull medan proven pågingo. Ett sådant förfarande hade förvisso icke bort undgå anmärkning. Om jag då hade varit ledamot av konstitutionsutskottet, så hade jag gjort anmärkning däremot.

Nu lärer emellertid läget vara sådant, att trots det stöd, som Svenska Aeroaktiebolaget fått, inköp från England av ett icke obetydligt antal jagare ansetts vara nödvändigt. Det ofrånkomliga behovet av maskiner torde icke kunna på annat sätt fyllas, men det måste beklagas, att vår inhemska industri på detta sätt går förlustig de möjligheter till utveckling, som skulle sätta den i stånd att inom en närmare framtid effektivt fylla vårt behov av flygmaterial samt därmed också tillföra icke obetydliga arbetstillfällen. Den föregående regeringens åtgärder i det nu avhandlade fallet anser jag därför icke behöva göras till föremål för klander utan tvärtom vara värda allt erkännande.

I utskottets memorial under denna punkt förekommer en passus (sid. 23), vilken visserligen endast i begränsad utsträckning berör den föregående försvarsministern utan i dess allvarligaste del måste vara riktad mot excellensen Ekman i hans egenskap av försvarsminister, men som dock icke bör undanhållas kammaren. Detta uttalande visar hur utskottet, utan att skarpt fixera, mot vilka man i det ena eller andra beslutet vänder sig, i kronologisk ordning framfört sina uppgifter. Där står:

»Utskottet anser sig av formella skäl icke kunna till granskning upptaga frågan angående flygstyrelsens beslut att lämna förskott på flygplan, ej heller flygstyrelsens åtgärd att trots provflygningarnas resultat till inköp godkänna

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

visst flygplan, men hyser den uppfattning», — jag ber er, mina herrar, höra på detta konstitutionsutskottets uttalande — »att vederbörande departementschef skäligen bort i dessa stycken utöva skarpare kontroll över flygstyrelsen, jämlikt kungl. cirkuläret den 18 maj 1849.»

Jag måste be att få läsa upp detta cirkulär; det lyder:

»Cirkulaire till samtlige Collegierne m. fl. till Statsförwaltningen hörande allmänna werk, angående rättighet för wederbörande Stats-Departements-Chefer att bewista sessionerne i de under deras Departementer lydande Förwaltningswerk. OSCAR &c. &c. Wår ynnest &c. Då för fullgörandet af Stats-Departements-Chefernes åliggande att genom nödige upplysningars inhemtande från embetswerken bereda ärendena till föredragning i Stats-Rådet, äfwensom att meddela föreskrifter och erinringar om werkställighet af Wåre utfärdade beslut, det bör medföra betydlig lättnad jemte större enkelhet och skyndsamhet i ärendenas behandling, om Departements-Cheferne lemnas tillfälle att genom personlig närwaro i embetswerken inhemta nödiga ansedda underrättelser och kännedom om ärendenas behandling, äfwensom att med wederbörande derstädes i förefallande ämnen öfwerlägga, hafwe Wi funnit godt i nåder förklara, det Departements-Cheferne äga att, då deras öfriga göromål det medgifwa» — man torde ha haft gott om tid på den tiden — »och de finna sådant af nöden, bewista, sessionerna hos de Förwaltningswerk, som enligt nådiga Stadgan den 16 maj 1840, angående ärendenas fördelning emellan Stats-Departementerne, äro under hwarderas Departement lydande, samt derwid, ej mindre deltaga uti öfwerläggningarne, fastän icke uti besluten, än ock af dessa embetswerk och deras tjänstemän äska och erhålla de upplysningar, som i ett eller annat afseende kunna i dem tillhörande tjensteärenden erfordras; hwilket Eder, till egen samt öfrige wederbörandes kännedom och underdåniga efterrättelse, härigenom meddelas. Wi Befalle &c. Stockholms Slott den 18. maj 1849.

OSCAR

J. F. Fåhræus.»

Ja, herr förste vice talman, med fullt erkännande av behovet av en effektiv kontroll borde det dock knappast kunna göras gällande, att ärenden av den art, som här är i fråga, i vår tid lämpligen kontrolleras på detta sätt. Jag vet icke, om man i någon regering under de senare åren har haft tid att besöka och deltaga i sessionerna i alla under olika departementschefer lydande ämbetsverk, men jag tror, att det skulle bli en mycket stor svårighet, ifall konstitutionsutskottet skulle vilja riva upp denna 82 år gamla förordning och göra det förhållandet, att man icke följt denna förordning, till anledning för en anmärkning mot en regeringsledamot. Om emellertid den omständigheten, att detta gamla cirkulär icke tillämpades, skulle kunna anses utgöra skäl för anmärkning, vill jag emellertid erinra, att under den tid förutvarande statsrådet Malmberg förestod försvarsdepartementet, utbetalats allenast hälften av köpeskillingen för de två flygplanen nr 72 och 73, men att flygstyrelsens åtgärd att trots provflygningarnas resultat godkänna visst flygplan samt att återstående utbetalningar och slutlikvid verkställts under den nuvarande regeringens tid, en omständighet, som väl av utskottet bort rättvisligen omförmälas.

Herr förste vice talman! Jag skall icke längre uppehålla tiden. Med åberopande av det nu anförda anser jag att icke något som helst skäl finnes för ifrågavarande anmärkning mot förutvarande statsrådet Malmberg.

Under detta anförande hade herr förste vice talmannen övertagit ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr **Norling:** Herr talman! Herr Lindman gjorde en konstpaus efter omnämnandet av cirkuläret av den 18 maj 1849, men detta omnämnande hade tydligen icke den beräknade effekten.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Herr Lindman har redogjort för gången av ärendets beredning och handläggning. Jag ber endast att få komplettera honom i de fall, där jag anser det för frågans belysning vara nödvändigt.

I november 1929 hemställde Svenska Aeroaktiebolaget, att svenska staten måtte dels inköpa det jaktflygplan, som inför inbjudna statsråd och militära myndigheter demonstrerats, dels för svenska flygvapnets räkning placera beställningar i företaget i sådan omfattning, att dess fortsatta verksamhet tryggades. Flygstyrelsen, som i juli 1929 föreslagit inköp av bl. a. 11 jaktplan av utländskt fabrikat, hemställde i december att i stället måtte anskaffas tre flygplan, typ Jaktfalk, och tre jaktplan av någon utprövad engelsk typ samt att vid anskaffningar av de fem återstående planen hänsyn skulle tagas till de under jämförande prov mellan de svenska och engelska maskinerna vunna erfarenheterna. Denna hemställan bifölls av Kungl. Maj:t den 31 december 1929. Sedermera inköptes det demonstrerade flygplanet, och den 28 mars 1930 undertecknades kontrakt om inköp av ytterligare tvenne flygplan. Redan tre dagar senare utbetalade flygstyrelsen halva köpesumman i förskott. Under sommarens provflygningar godkändes det ena planet, varemot det andra icke i befintligt skick kunde godkännas, enär det var behäftat med vissa skakningsfenomen, som ännu i januari i år, enligt uppgift i handlingarna, icke avhjälpts. Om jag icke tar alltför fel, tror jag, att dessa provundersökningar under gårdagen fingo en avslutning, som kunnat bli tragisk nog. Den 21 november 1930 likviderades jaktflygplanet. Planet är alltså godkänt och slutbetalt, men det har aldrig kunnat användas för sitt ändamål.

Rapporterna rörande provflygningarna av dessa plan återfinnas på sidan 16 i memorialet. Av dessa framgår, att flygplan nr 2 kunde godkännas, varemot nr 1 icke borde eller kunde användas vid fortsatta jämförande prov. Dessutom framhålles betydelsen av att de jämförande proven avslutats, innan inköp av flygplan äger rum.

Angående Svenska Aeroaktiebolagets tekniska möjligheter att fullgöra eventuella seriebeställningar av flygplan yttrar sig kontrollavdelningen vid flygstyrelsens tekniska byrå mycket kritiskt, vilket yttrande återfinnes å sidan 17. Sammanfattningsvis framhålles:

»1. Serietillverkning å Svenska Aero AB:s verkstad av flygplan för flygvapnets räkning är under nuvarande form ej att tillråda.

2. Skall sådan tillverkning komma till stånd, bör bolaget förständigas att:

a) i samförstånd med flygstyrelsen anskaffa större och mera ändamålsenliga verkstadsutrymmen,

b) anskaffa mallar enligt t. ex. Fokkers system i den utsträckning flygstyrelsen anser nödvändig,

c) skärpa avsyning och tillverkningskontroll.»

Kontrollavdelningens ovan citerade påpekande synes icke ha föranlett den ringaste åtgärd från flygstyrelsens eller regeringens sida. Det oaktat fattade Kungl. Maj:t den 30 maj 1930 beslut om inköp av ytterligare flygplan från företaget. Omedelbart efter första beställningen, eller den 5 april, hemställde Svenska Aerobolaget, att för tryggande av dess fortsatta verksamhet ytterligare beställningar av flygmaskiner måtte beredas företaget. Redan den 22 april avgav flygstyrelsen till Kungl. Maj:t infordrat yttrande, vari förordades inköp av ytterligare fyra jaktflygplan, dock under förutsättning att firman iklädde sig skyldighet att å typen vidtaga de förändringar, vartill proven skäligen kunde föranleda. Den 30 maj beslöt regeringen, i enlighet med flygstyrelsens hemställan, att bolagets förbindelse om nödiga förändringar och omkonstruktioner skulle gälla till den 15 augusti 1930. Angående värdet av denna förbindelse har ju utskottet yttrat sig. Det har av vissa anledningar förklarat den vara fullkomligt värdelös. Av de fem flygplan, som beställts,

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

har ju till dags dato endast ett blivit levererat, trots att leveranstiden var utsatt till fem månader, senast den 5 november 1930. Det levererade planet är ju det sorgligt beryktade, med vilket Lundborg förolyckades.

Beträffande vad herr Lindman sade om att utskottets påstående, att det icke saknats ansvariga myndigheter som avrått, skulle ha mindre värde, så är det kanske inte så riktigt. Jag skall be att få påpeka generalstabschefens yttrande. Det återfinnes på sid. 20. Efter det yttrande, som herr Lindman haft, tror jag, att det kunde vara av ett visst värde för kammaren att taga del av detsamma. Det heter: »Beträffande flygstyrelsens förslag att i enlighet med nådigt brev av den 31 december 1929 inköpa jaktflygplan, typ Bristol Bulldog, för att snarast kunna verkställa de erforderliga jämförande proven med tidigare inköpta och beställda jaktflygplan, typ Jaktfalk, har jag intet att erinra. Några omständigheter, som skulle giva anledning till ändring härutinnan i Eders Kungl. Maj:ts beslut av den 31 december 1929 föreligga icke. Däremot synes det mig, att resultaten av de jämförande proven — angivna i bilaga 5 till flygstyrelsens underdåniga framställning — böra avvaktas, innan en ytterligare beställning av jaktflygplan, typ Jaktfalk, göres, på det att icke en summa av 450,000 kronor må nedläggas i en i stort sett oprövad flygplantyp, beträffande vilken erfarenheterna begränsas till *ett* flygplan.» — Det var just på den springande punkten han satte in sin kritik.

Herr Lindman nämnde också om rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och att chefen för flygvapnet bestämt hade sagt ifrån, att han som ansvarig vapenchef icke kunde tillstyrka fortsatta inköp av det svenska jaktflygplanet, förrän de jämförande proven verkställts. Det är riktigt, som herr Lindman anför, att det är mot fortsatta inköp, som flygchefen vänder sig. Men precis samma motiv förelågo ju, när det gällde beslutet om de 5 jaktflygplanen. Likaså samma motiv angående fabrikens bestånd. Efter herr Lindmans upplysning om den nuvarande regeringens beslut om inköp av utländska jaktflygplan har resonemanget från reservanternas sida för upprätthållande av den svenska fabrikens verksamhet absolut intet värde.

Men som det vidare framgår av memorialet, anser sig utskottet av formella skäl förhindrat att upptaga till granskning såväl flygstyrelsens beslut att lämna förskott på flygplan som åtgärden att till inköp godkänna flygplan, som vid provflygningarna visat sig oanvändbart. Där var herr Lindman rätt så kritisk, tydligen beroende på att det gällde åtgärder under den nu sittande regeringens tid. Men när herr Lindman vid föregående punkt 1) säger, att utskottet på ett beklagligt sätt blandat ihop flygstyrelsen och regeringen i det fallet, bör det ej anmärkas på att här så skarp skillnad göres mellan flygstyrelsens och regeringens åtgärder.

Vidare anser utskottet anmärkningsvärt beslutet av den 30 maj 1930 om inköp av nya flygplan av typ »Jaktfalk», innan jämförande prov mellan dessa jaktplan och engelska flygplan av utprövad typ skett enligt flygstyrelsens av Kungl. Maj:t gillade förslag av den 10 december 1929, likaså att tiden för påfordrade ändringar begränsades till den 15 augusti 1930.

Vidare finner utskottet det anmärkningsvärt, att flygstyrelsens kontrollavdelnings allvarliga betänkligheter mot bolagets tekniska möjligheter att fullgöra seriebeställningar icke föranlett någon åtgärd från regeringens eller flygstyrelsens sida.

Regeringens valhänta handläggning av dessa frågor har medfört, att flygvapnet under en längre tid icke tillförts flygdugliga maskiner, och jag tror, att man kan underskriva vad utskottet säger i föregående punkt, nämligen att genom dessa åtgärder ha vissa risker uppstått, som ej lända flygvapnet till framgång. Jag tror även, att jag vågar påstå, att det är riktigt vad utskottet skrivit i näst sista stycket, att leverans ej får ske på bekostnad av flygmate-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

rialens tillförlitlighet eller användbarhet, och att inköp här skett trots avrådande från ansvariga myndigheters sida.

Angående reservationen har jag förut påpekat, att den hänger totalt i luften efter de uppgifter, som lämnats i debatten.

Jag ber att få sluta, herr förste vice talman, med att hemställa, att förevarande punkt lägges till handlingarna.

Herr **Andersson** i Stockholm: Herr förste vice talman! Efter de debatter på grund av konstitutionsutskottets betänkanden av ifrågavarande slag, i vilka jag varit i tillfälle att deltaga under riksdagsarbetet, har i de flesta fall kvarstått hos mig det bestående intrycket, att det varit ganska mycket av partikäbbel, som förekommit i dessa debatter. Då det ena partiet suttit vid makten, har det andra framställt anmärkningar mot regeringen o. s. v.

När jag har begärt ordet i denna fråga, har jag gjort det för att ge tillkänna skälen, varför jag och mina partikamrater stöda den anmärkning, som framställts av utskottet vid denna punkt. Då jag ej begärde ordet under förra punkten, berodde det på att jag ej betraktar mig som specialist på flygmotorer. Jag är givetvis ej heller specialist på flygplan, men jag känner dock ett behov att säga några ord om själva systemet i detta sammanhang. Det är ej så, att jag känner något behov att framställa anmärkning mot förre försvarsministern. Jag passade på, dagen innan han lämnade sitt chefskap för försvarsdepartementet, att säga honom min mening om förvaltningsangelägenheter av detta slag. Jag tror ej, att statsrådet Malmberg, lika litet som någon annan enskild försvarsminister, varit mannen att reda upp det system, som jag spårar såsom orsak till förhållanden av det slag, som vi diskuterat vid denna punkt och den föregående.

Då jag läser detta utlåtande, förefaller det mig, att det ligger till så, som herr Lindman nyss påpekat, att det är konkurrens mellan olika företag. Då det emellertid här i utskottets utlåtande på sid. 17 säges, att Svenska Aeroaktiebolaget skulle ha gjort betydande finansiella uppoffringar, ger det mig anledning att säga några ord om detta bolags tillkomst och verksamhet sedan dess.

Jag måste säga, att redan när bolaget kom till, hade jag det bestämda intrycket, att det kunde betraktas som dotterbolag till dåvarande flygverkstäderna på varvet i Stockholm. Bolaget startade med ett aktiekapital av 5,000 kronor, och med kännedom därom måste jag säga mig, att det hade ej varit någon så förfärligt stor skada skedd, om det, vilket herr Lindman betraktade som något förfärligt, hade gått omkull. Ty ej är det omöjligt för svenska staten att bringa upp 5,000 kronor och sätta i gång en sådan rörelse, som bolaget gjorde i ett båtvarv på Lidingön. När bolaget startade, var det så, att den, som ägde aktiekapitalet, så när som på några hundra kronor, var kontrollant åt verkstäderna i Stockholm. Han startade sin verksamhet på Lidingön och var fortfarande kontrollant åt flyget och granskade maskinerna, när de levererades till staten. Sedan inträdde en förändring. Chefen för verkstäderna vid varvet blev chef för flygstyrelsens tekniska avdelning, och när det skedde, måste jag säga, att det föreföll mig, som om Aerobolaget övergick till att vara dotterbolag till flygstyrelsen i stället. Och om man granskar det sätt, varpå affärerna bedrivits, varom vissa antydningar lämnats, kan man ej komma ifrån, att det är vissa speciella intressen, som tillgodosetts. Men man kan sannerligen icke frigöra sig från det intrycket, att Aerobolagets verksamhet varit av det slag, att det varit nödvändigt för staten att medverka till dess uppehållande. Båtvarv går det säkert för statsverket att när som helst få hyra, om det är lämpligt för en sådan tillverkning. Det finnes många i skärgården, som

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

kunna ställas till statsverkets förfogande för mycket ringa kostnad. Och som sagt, ett aktiekapital av 5,000 kronor, som Aerobolaget startade med, tror jag säkert, att man kan uppbringa från statsverkets sida, om det gäller att sätta i gång en sådan verksamhet. När emellertid statsverket dels på Malmen och dels i Västerås har ganska stora verkstäder för ändamålet — man har dessutom på Frösön och Ljungbyhed och vid Hägersnäs verkstäder, som i fråga om lämplighet för en dylik tillverkning stå framför de verkstäder Aerobolaget disponerar över — när man har dessa tillgångar, förefaller det, att när det gäller utexperimenterande av lämpliga typer och byggande av lämpliga flygplan, staten har betydligt större möjligheter än Aerobolaget. Och jag tror, att staten har möjlighet att försäkra sig om betydligt bättre tekniska krafter än ett bolag, som startats med ett aktiekapital på 5,000 kronor, kan ha.

Med hänsyn till dessa omständigheter förefaller det mig, som om det måste vara andra intressen än behovet att uppehålla Aerobolagets verksamhet, som gjort, att man lämnat bolaget det stöd, som framgår av till utlåtandet hörande handlingar, under en lång följd av år.

Då statsrådet Malmberg och den Lindmanska regeringen för övrigt medverkat i vissa beslut beträffande överlämnande till Aerobolaget av tillverkning av maskiner, synes det mig icke vara något annat än ett led i vad som förekommit förut i åtskilliga år, och någon anmärkning har icke tidigare gjorts från konstitutionsutskottets sida.

Ser man på orsaken till att utskottet nu vaknat upp, lär det vara den beklagliga flygolyckan på Malmslätt, som gjort, att man fått upp ögonen och börjat titta på vad som förekommit i detta avseende. Ty allt det som gäller dessa affärer är ej något nytt. Det har pågått under längre tid än flygstyrelsen funnits, tidigare i väsentligt större utsträckning under marinförvaltningens regi.

Jag har ej kunnat underlåta att peka på dessa omständigheter, när det gäller att taga ståndpunkt till den fråga, som här föreligger, och har med det sagda velat ge en förklaring till den ståndpunkt, vi intaga i detta sammanhang. När vi rösta för denna anmärkning, göra vi det därför, att vi anse, att anmärkningen är en anmärkning mot hela det system, som här förekommer. Det är den mening, som vi lägga in i frågan, då vi taga ståndpunkt däri.

Herr Lindman erinrade i sitt anförande om att riksdagen år 1925 uttalat, att tillverkningen av flygmaterial borde ske vid enskilda verkstäder. Kronans verkstäder skulle närmast vara avsedda för reparationer och underhåll. I fjol uttalade riksdagen en mening, som så vitt jag förstår, gick i rakt motsatt riktning. Då yttrade utskottet i samband med behandlingen av anslag till underhåll av motorfordon för arméns räkning, att arbeten, som skola utföras för anslag under fjärde huvudtiteln, skola i största möjliga utsträckning utföras på kronans egna verkstäder. Saken ligger så till, att de i flygstyrelsen och annorstädes, som äro intresserade att stödja privata företag, kunna få stöd därför i beslutet av år 1925, under det att de i flygstyrelsen och på andra håll, som anse, att man skall förlägga arbetena till kronans verkstäder, om de ha möjlighet att utföra dem, kunna finna stöd för denna mening i riksdagens beslut av år 1930. Och i den mån man eftersträvar en förnuftig hushållning med statens medel, tror jag, alldeles speciellt beträffande tillverkningar, som befinna sig på experimentets stadium, som förhållandet är med tillverkning av flygmaterial f. n., att man förvaltar statens medel bäst, om man tillverkar dessa saker under egen kontroll och i statens egna verkstäder.

Alltså, herr förste vice talman, då jag ansluter mig till den anmärkning, som utskottet gjort, gör jag det för att tillkännage mitt ogillande av hela det system som här förekommer och varav de detaljer, som utskottet gjort anmärkning på, icke kunna betraktas annat än som några små utslag.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Herr **Sävström:** Herr talman! Genom Kungl. Maj:ts beslut den 31 december 1929 om godkännande av flygstyrelsens förslag om inköp av tre flygplan, typ »Jaktfalk», och tre jaktplan av någon utprövad engelsk typ, samt att vid anskaffningen av de fem återstående planen hänsyn skulle tagas till de vid jämförande prov mellan de svenska och de engelska maskinerna vunna erfarenheterna, är det självfallet, att alla rimliga anspråk på att erhålla goda flygplan skulle vara tillgodosedda. Då Kungl. Maj:t sedan den 30 maj 1930 medgav inköp av ytterligare fyra flygplan av den svenska typen, ehuru de jämförande proven ej verkställts, och trots att sådana anmärkningar mot denna typ framkommit, som rapporterna från provflygningarna tydligt utvisa, får man ej säga, som reservanterna anföra, att detta beslut var nödvändigt för beredande av arbete åt vår industri på här ifrågavarande område.

Det nämndes här, att den typ, som det här är fråga om, var god i många avseenden. Det yttrade herr Lindman, och han nämnde, att utskottets uppgift, att flera myndigheter uttalat sig mot typen, ej skulle vara riktig, därför att det var endast en, nämligen generalstabschefen, som uttalat sig mot typen »Jaktfalk». Men denna herr Lindmans uppgift är ej fullt riktig. Ty som man finner i utskottets memorial på denna punkt, förhåller det sig så, att de tekniska sakkunniga, de fyra provflygarna, ha gjort anmärkning mot detta jaktflygplan. Vidare har tekniska byråns kontrollavdelning också uttalat sig mot anskaffningen, d. v. s. beträffande bolagets leveransförmåga. Generalstabschefen har emellertid framhållit, att skapandet av en inhemsk flygindustri icke får ske på bekostnad av flygmaterialens användbarhet.

Nu framhålles det, att övriga myndigheter, som herr Lindman nämnde, ha förordat inköp av flygplan av denna typ. Men om man tar del av det uttalande, som gjorts av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, så instämmer den visserligen i flygstyrelsens förslag, dock under den förutsättningen, att »Jaktfalk» besutte goda egenskaper och att den efter vidtagande av de justeringar, som de jämförande proven med ett engelskt jaktplan kunde giva anledning till, visade sig fullt lämplig för det svenska flygvapnet. Chefen för flygvapnet har uttalat, att då flygstyrelsen vågade föreslå inköp av ytterligare fyra maskiner, berodde det på firmans betryckta läge. Såsom ansvarig vapenchef motsatte han sig detta förslag på det bestämdaste. Det oaktat godkände Kungl. Maj:t åtgärden. Nu säger utskottet icke blott att de av Svenska Aeroaktiebolaget levererade maskinerna voro av synnerligen ojämn beskaffenhet, utan även att ett av planen till utförandet varit så otillfredsställande, att det ej kunnat godkännas för fortsatta prov.

Under sitt anförande yttrade herr Lindman, att utskottet åberopat sig på ett gammalt cirkulär av den 18 maj 1849. Ja, jag vet, hur det gick till, när detta kom in i motiveringen, ty jag satt själv som ordförande vid det tillfället. Jag framställde yrkande på att man skulle utesluta detta ur utskottets motivering, men cirkuläret lästes upp och det med en viss högtidlighet, och t. o. m. herr Lindmans egna män i utskottet tyckte, att det var så bra, att man ej skulle stryka det. Och säkert är, att om herr Malmberg följt cirkuläret, hade han sluppit den här anmärkningen.

Vidare nämnde herr Lindman den rapport, som avgivits i anledning av flygolyckan med »Jaktfalken», och den skulle således tala för, att det här ej föreläge de brister, som man eljest skulle tänka sig förefinnas beträffande detta jaktplan. Ja, det är klart, att vi få godtaga den rapport, som avgivits. Men med hänsyn till den olycka, som skedde i går, är det kanske bäst att även avvakta rapporten därom, innan man drar sina slutsatser.

Huru detta ärende har legat till vid behandlingen inom konstitutionsutskottet, finna herrarna av memorialet. På denna punkt är det endast tre reservanter, d. v. s. tre ledamöter av tjugo ha reserverat sig emot utskottet, och än-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

då förhåller det sig på det sättet, att när anmärkningen beslutades, så skedde det med nitton röster mot en. Således förstår herr Lindman, som ju är ganska skicklig att försvara de regeringshandlingar, som vi här gjort anmärkning på, att det finnes dock även ledamöter av hans eget parti, som äro för att anmärkningen bör framställas. I detta fall tycker jag, att saken ligger så till, att man åtminstone icke med någon större kraft bör vända sig mot utskottets yrkande på anmärkning.

Här föreligger det starka skäl för det uttalande, som vi gjort, och därför ber jag, herr talman, att få instämma i det yrkande, som gjorts av herr Norling, att punkten måtte läggas till handlingarna.

Herr **Gustafson** i Kasenberg: Herr talman! Efter amiralens anförande mot den anmärkning, utskottet sökt göra i denna punkt, kunde jag ha avstått från ordet. Men då jag fått detsamma skall jag be att få anföra.

Det framhölls av herr Andersson i Stockholm, att det torde vara regeringens ömmande om bolaget, som varit orsaken till att man hållit på dessa plan, och herr Sävström nämnde också, att reservanterna här velat framhålla, att det var den svenska industrien, som skulle bevaras. Då vill jag säga, att om regeringen hållit på bolaget, så har det varit av andra bärande skäl, men givet är, att den som gör anmärkning också försöker, när anmärkningen är svag, framställa det så, att det passar ihop. Att få en svensk industri till stånd i detta fall är av en ganska stor betydelse för landet i händelse av mobilisering, då man har möjlighet till egen tillverkning.

Om man går ut ifrån vad myndigheterna sagt om dessa plan, kan man icke finna annat än att regeringen haft goda skäl för sitt beslut.

Flygstyrelsen säger i sitt utlåtande bland annat: »I betraktande av att det svenska jaktflygplanet Jaktfalken, som, ehuru det ännu icke kunnat fullt utprövas, redan visat sig äga lovande egenskaper» o. s. v. Chefen för flygvapnet har ett särskilt yttrande, där han säger, »att Jaktfalken efter de prov, som verkställts med den till Ljungbyhed i slutet av år 1929 levererade maskinen, befunnits fullt jämförlig med de modernaste förefintliga jaktplan, att en inhemsk tillverkning av jaktflygplan borde av flygstyrelsen på allt sätt understödjas» o. s. v. Det är rätt starka bevis. Generalstabschefen säger, att han har ingen erinran att göra mot denna typ, »Jaktfalken». Likaså har rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap yttrat sig tillstyrkande. Och bland annat har, som amiralen anförde, kommerserådet Enström framhållit fördelen av den egna tillverkningen, och han säger: »I st. f. att utgå från att vi i princip skola skaffa utländska förebilder i och för studier och eventuell efterapning och att vi under tiden skola skänka ett slags fattigunderstöd till svensk industri för att hålla en sådan nödtorftigt vid liv, anser jag man numera har rätt att visa det modet och den tillförsikten till svensk teknik och industri att förutsätta, att den självständigt kan lösa en uppgift sådan som den föreliggande. De senare årens erfarenhet på åtskilliga områden ha givit vid handen, att svenska tekniska insatser av intellektuell natur skapat svenska tillverkningar, som visat sig överlägsna utländska sådana, gentemot vilka på grund av bl. a. utlandets större erfarenhet en konkurrens från början framstått såsom skäligen hopplös. Alldeles särskilt gör sig våra tekniskt-industriella egenskaper gällande gentemot engelska prestationer.

Med denna allmänna utgångspunkt anser jag, att man bör inrikta sig på att söka i första hand utnyttja svenska resurser i fråga om konstruktörsskicklighet, arbetsskicklighet och material i syfte att i samarbete mellan den militära sakkunskapen och svensk teknik skapa en inhemsk jagaretyp. För min del anser jag förutsättningarna för ett överlägset resultat synnerligen stora, något som bestyrkes av de goda prestationer, som det redan föreliggande pioniärar-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

betet uppvisat. Med denna uppfattning, enligt vilken icke blott effektiviteten, utan jämväl beredskapssynpunkterna skulle på bästa sätt tillgodoses, kan jag icke f. n. tillstyrka inköp av ett så dyrbart experimentmaterial som tre engelska jaktflygplan. Möjligen kan jag tillstyrka inköp av ett sådant, om det som man därav kan lära ifråga om smärre praktiska detaljer kan anses motsvara utgiften. För min del vill jag tillstyrka att tillgängliga medel i första hand användas till utbildande av en svensk jagaretyp.»

Att regeringen, när den sett dessa uttalanden, funnit sig väl till svars med att inköpa dessa plan, kan man förstå, och jag anser för min del, att när man genomgått handlingarna, finner man, att anmärkning icke bort göras.

Herr **Lindman:** Herr talman! Jag får uppriktigt säga, att det första anförandet efter mitt, det som hölls av herr Norling, kan jag icke ingå i bemötande av. Det föreföll, som om det var skrivet på förhand, och det innehöll egentligen blott ett upprepande av vad konstitutionsutskottet sagt, varför jag saknar anledning att ingå på ett särskilt bemötande av detsamma.

I anledning av herr Sävströms yttrande ber jag först, när herr Sävström åberopar som argument för det riktiga i anmärkningen, att en del högermän i utskottet varit med och deltagit i beslutet om anmärkningen utan att reservera sig, att få fråga: är det så herr Sävström uppfattar saken, att det är partiställningen, som skall vara avgörande, om utskottet skall göra anmärkning eller ej? Jag opponerar mig mot ett sådant argument, det borde icke ha förekommit.

Men detta var bara en liten sak i förbigående.

Herr Sävström opponerade sig emot, att jag sagt, att fyra myndigheter tillstyrkt och endast en avstyrkt. Denne ende, generalstabschefen, har för övrigt icke direkt avstyrkt, ty han yttrar, att han vill, att det skall köpas flygplan samt att — efter framhållande av att skapandet av en inhemsk flygindustri är högst önskvärd — detta dock icke må ske på bekostnad av flygmaterialens användbarhet. Men han är icke ansvarig för det tekniska. Men då säger herr Sävström, att även andra myndigheter yttrat sig avstyrkande. Förlåt, vad menas med myndigheter? Är det sådana myndigheter, som avgivit utlåtande? Jag förmodar, att med myndigheter menas — såsom jag framhållit redan i mitt tidigare anförande — de ansvariga myndigheter, som yttrat sig till Kungl. Maj:t. Herr Sävström kallar emellertid för yttranden av myndigheter de uttalanden, som gjorts av fyra flygare, en ingenjör och tre officerare, och han kallar dem för tekniskt sakkunniga. Jag trodde de voro flygare och icke tekniskt sakkunniga, och det icke bara tror jag, utan det vet jag. Men vad säga dessa flygare? Jag förmodar, att de fyra yttranden under punkterna 1.—4. å sid. 16 i utskottets memorial äro upptagna i samma ordning som namnen på personerna i stycket före och att sålunda major Gyllenkrok står för yttrandet om typen »Jaktfalken». Han säger bland annat: »Typen 'Jaktfalken' är långt ifrån till fullo utexperimenterad. Några säkrare erfarenheter rörande detta flygplan förefinnas icke. De hittills konstruerade flygplanen av denna typ hava icke identiskt samma utformning; de hava endast en obetydlig gångtid, man känner icke orsaken till vibrationerna hos flygplan nr 1 (nr 72) och äger till sist icke några som helst erfarenheter rörande planens motståndskraft och uthållighet vid påfrestningar under en längre tid. Typen besitter emellertid otvivelaktigt *mycket goda* flygegenskaper.»

Att vissa anmärkningar mot typen kunna göras, har aldrig någon förnekat. Det står uttryckligen i papperen. Men i trots av detta ville de ansvariga myndigheterna gå in för typen och beställa fyra plan utöver det, som tidigare beställts.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Vad angår ifrågavarande verkstad, så kan det hända att den icke är av så storartad beskaffenhet, men den har dock utan anmärkning utfört och levererat till svenska staten 34 flygplan, innan den började med »Jaktfalken». Det talar till förmån för dem, som gjort arbetet, att de äro skickligt folk och kunnigt folk.

Då jag talar om myndigheter, menar jag flygstyrelsen i första rummet. Det är den, som skall vara den mest sakkunniga på detta område. Och flygstyrelsen har begärt, att utöver de tre första planen skulle köpas ytterligare fyra, varvid en reservant emellertid föreslog, att det skulle köpas sex; och i detta beslut har chefen för flygstyrelsen deltagit. Vidare har rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap yttrat sig och mycket riktigt, som herr Sävström säger, tillstyrkt inköp under förutsättning, att »Jaktfalken» besutte goda egenskaper. — Vem skulle avgöra det, om icke flygstyrelsen?

Sedan begår herr Sävström ett misstag, ett mycket stort misstag, som jag finner synnerligen beklagligt, att det kunnat komma från en ledamot av konstitutionsutskottet och i synnerhet från dess vice ordförande. Herr Sävström yttrade, att när rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap behandlade ärendet, motsatte sig flygchefen på det bestämdaste ett tillstyrkande. Det var herr Sävströms ord. Det är ett kapitalt misstag, herr talman! Chefen för flygstyrelsen har i flygstyrelsen uttalat sig för inköp av fyra, en reservant föreslog sex. Rikskommissionen ville gå längre än flygstyrelsen och köpa sex. Däremot reserverade sig chefen för flygstyrelsen och sade: nej, jag vill icke köpa sex, jag vill bara ha fyra utöver de tre förut beställda. Det är ett misstag, som jag genom samtal med ledamöter av konstitutionsutskottet övertygat mig om har förefunnits i utskottet under behandlingen av detta ärende, och som ger en felaktig framställning av läget. Ty, som nämnt, chefen för flygstyrelsen, som med sitt ämbetsverk utgör den mest ansvariga myndigheten, har i flygstyrelsen och rikskommissionen uttalat sig för att det skall köpas fyra till. Därefter har chefen för marinstaben sagt detsamma. Och följaktligen herr talman, kan jag med fullt fog säga, att tre myndigheter av fyra uttalat sig för inköp och däribland den sakkunniga myndighet som Kungl. Maj:t åtminstone i första hand har att lita sig till, vare sig det skall ske genom att chefen för försvarsdepartementet går upp i flygstyrelsen och deltager i dess session eller ej. Jag skulle beklaga den nuvarande försvarsministern, om det av utskottet åberopade åttiotvå år gamla cirkuläret skulle vara bestämmande för honom och tvinga honom att sitta närvarande vid flygstyrelsens sammanträden. Det måste bereda honom omak och svårigheter. Knappast tror jag, att den nuvarande statsministern i sin egenskap av försvarsminister har deltagit i flygstyrelsens sessioner. Men det må vara hänt. Jag trodde verkligen, att åberopandet av detta cirkulär tillkommit vid ett sammanträde i konstitutionsutskottet, när den ordinarie ordföranden lett förhandlingarna, ty det påfundet passar alldeles i stil med den uppfattning jag har om honom i övrigt.

Jag vill tillägga, att när herr Sävström kom in på den olycka, som skedde i går med ett flygplan, så är det där icke fråga om något av dessa beställda flygplan utan ett övningsflygplan, som inköptes hösten 1930, och icke ingår i här ifrågavarande leverans av flygplan. Av dem var ett beställt förut. Så kommo nr 72 och nr 73. Nr 73 blev omedelbart godkänd. Nr 72 hade vibrationsfel, men båda hade levererats med skyldighet för verkstaden att deltaga i de ändringar i flygplanen, som ansågs vara av behovet påkallade. Sedan har det levererats ytterligare tre — nr 74 var det plan, som störtade på Malmslätt. Nr 75 och nr 76 äro färdiga och ha provflugits, och ingen vibration har förmärkts, detta enligt uppgift, som jag fått av fabrikanten, som jag talade med i förrgår. De båda planen torde om några dagar bliva godkända.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Olyckan i går kan icke hänföras till någon av dessa flygplan. Vi veta icke, vare sig herr Sävström eller jag, om den olyckan berodde på flygplanet eller något annat.

Jag menar, herr talman, vad skall egentligen Kungl. Maj:t göra i tekniska frågor av denna beskaffenhet, när Kungl. Maj:t har ansvariga sakkunniga myndigheter, till vilka Kungl. Maj:t har att hålla sig? Vad skall Kungl. Maj:t göra, när det från deras håll kommer tillstyrkande om inköp vid en verkstad av ett antal flygplan? Vad vill herr Sävström, att Kungl. Maj:t skall göra? Skall Kungl. Maj:t säga, att det begriper jag bättre än ni, som äro sakkunniga, och därför avslå framställningen? Eller skall Kungl. Maj:t, när Kungl. Maj:t icke finner någon anmärkning att göra mot den framställning som gjorts, säga: jag följer de sakkunniga myndigheterna?

Herr talmannen återtog nu ledningen av förhandlingarna.

Herr **Sävström:** Herr talman! Det misstag, som jag skulle ha gjort mig skyldig till, får stå för herr Lindmans räkning, tills jag hunnit kontrollera, om hans uppgifter äro riktiga. Men herr Lindman frågade, vad regeringen skall göra, när myndigheterna uttala sig på ett visst sätt i en fråga, som regeringens ledamöter kanske ha svårt för att sätta sig fullt in i. Då måste jag säga, att vår granskning av dessa ärenden angående flyget har givit oss det intrycket, att det varit ett famlande mer än i något annat regeringsärende. Nog vill det väl ändå synas, som om en regering, innan den går in för ett beslut om så avsevärda kostnader, som det här är fråga om, mera noggrant borde pröva de utgifter, som det här gäller.

Vi hade vid förra sammanträdet en fråga, som rörde lantmännen, en fråga om att få litet större belopp för fraktlindring av kalk. Då måste finansministern hålla ett varnande tal mot lantmännen och säga, att det duger inte att komma med anspråk på 10,000 eller 100,000 kronor eller vad det var fråga om för belopp, att ekonomien tillåter det inte. Men när det är fråga om anslag på miljoner kronor, kan man svänga sig och säga att vi kunna icke förstå det, utan vi måste lita på myndigheterna.

Jag sade i mitt förra anförande, att även myndigheterna — jag menade naturligtvis inte flygarna — hade framhållit vissa reservationer i sina utlåtanden, och det hade varit regeringens sak att fästa sig vid de reservationerna. Beträffande flygarna måste man säga, att de äro väl ändå i någon mån sakkunniga, när det gäller att bedöma flygplanen, ty det är dock de, som få stå riskerna, om maskinerna störta.

Sedan sade herr Lindman, att jag åberopat, att även högermän röstat för anmärkningen, och frågade, om jag ville lägga partipolitiska synpunkter på frågan. Hur det än är, så måste man säga, att alla ledamöter i konstitutionsutskottet nog försöka i första hand fria sina egna regeringars ledamöter, så långt det går. De äro bara människor, och det ligger i den mänskliga naturen att göra så. Men även om jag ser bort ifrån detta, så måste herr Lindman ge mig rätt i, att det ligger en märklig enhällighet i att 19 röstat för och endast en mot anmärkning, låt vara att tre reserverat sig. Det skedde vid ett sammanträde där jag satt som ordförande, så att jag erinrar mig, hur det gick till.

Herr **Lindman:** Herr talman! Nog tror jag för min del, att herrarna äro bara människor, som sitta i konstitutionsutskottet. Och jag tror också, att man har rätt så svårt att frigöra sig från att man tillhör ett visst parti, det fingo vi erfara i fjol. Men jag trodde icke, att en ledamot av konstitutionsutskottet skulle säga detta — det trodde jag skulle komma från annat håll — att anmärkningen varit befogad på grund därav, att herr Lindmans egna partivänner

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

varit med om densamma. — För övrigt vill jag påpeka, att det dock är tre reservanter vid denna punkt — men det hör ju egentligen icke hit.

Jag skall nu be att få säga några ord om flygarna. Det är klart, att flygarna ha mycket att säga till om, men när deras anmärkningar och iakttagelser ha blivit prövade av flygstyrelsen, måste man fästa större avseende vid dess uttalande.

Min allvarligaste erinran mot herr Sävström gällde det stora misstag, som han gjorde sig skyldig till, och det vidhåller jag. Han säger nu, att han inte hunnit med att kontrollera saken. Det visar, att jag kan utskottets betänkande bättre än han. Jag ber att få hänvisa till sid. 18. Flygstyrelsen säger där: »I betraktande av att firmans jaktflygplanstyp 'Jaktfalken' som, ehuru det ännu icke kunnat fullt utprövas, redan visat sig äga lovande egenskaper och sålunda väl värt att ingående prövas i jämförelse med jaktflygplan av erkänt framstående typ, varvid gjorda erfarenheter kunna komma den svenska typen till godo, samt med hänsyn till nödvändigheten att snarast tillföra flygvapnet ökat antal jaktflygplan, synes det flygstyrelsen ändamålsenligt att omedelbart hos firman beställa ytterligare 4 st. jaktflygplan av typ 'Jaktfalken'.»

Det var alltså flygstyrelsens yttrande, och i detta deltog chefen för flygstyrelsen.

Sedermera behandlades ärendet av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, och i denna sitter bland andra även chefen för flygstyrelsen, som har rätt att deltaga i överläggningarna men icke i besluten. Om herr Sävström läser i sitt eget betänkande på sid. 22, skall han där finna, att generalmajor Amundsons reservation i rikskommissionen icke innebar något annat än ett vidhållande av det beslut, som han varit med om att fatta i flygstyrelsen, nämligen att det skulle beställas 4 flygplan och icke, som rikskommissionen ville, 6 plan. Han ville vidhålla sitt tidigare beslut, och hans reservation gällde sålunda endast antalet flygplan.

Herr **Sävström:** Herr talman! Herr Lindman har rätt i den anmärkning, som han nu gjorde — yttrandet var generalstabschefens — men jag har rätt i den anmärkning, som jag framställt emot den Lindmanska regeringens försvarsminister, och det är långt viktigare.

Vidare yttrades ej. Kammaren beslöt lägga punkten till handlingarna.

Punkten 3.

Under denna punkt hade utskottet hos riksdagen gjort anmälan mot hans excellens herr statsministern Ekman för det han, efter det han blivit utnämnd till ledamot av statsrådet, fortsatt att utöva honom tidigare meddelat uppdrag att vara ledamot av och ordförande i styrelsen för Svenska bostadskreditkassan.

Reservation hade häremot avgivits av herrar *Sundberg, Sandström, Magnusson* i Tumhult, *Jansson* i Edsbäcken, *Gustafson* i Kasenberg och *Pehrsson* i Göteborg, vilka ansett tillräckliga skäl för biträdande av den av utskottet gjorda anmälan icke vara för handen.

Punkten föredrogs. Därvid anförde:

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** I denna punkt har konstitutionsutskottet gjort en anmälan enligt § 107 regeringsformen mot mig, därför att jag — som före tillträdandet av statsministerämbetet av Kungl. Maj:t för en tid av 3 år, räknat från och med den 15 september 1929, förordnats till ledamot av och ordförande i styrelsen för Svenska bostadskreditkassan mot ett årligt

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

arvode av 5,000 kronor — även efter utnämningen till ledamot av statsrådet fortsatt att utöva ledamot- och ordförandeskapet i kassans styrelse samt härför uppburit arvode. Såsom huvudmotiv för denna åtgärd anför utskottet, att det finner mitt bibehållande av detta uppdrag efter inträdet i regeringen icke vara »förenligt med de principer, som lett till utformandet av den bestämmelsen i § 34 regeringsformen, enligt vilken ledamot av statsrådet icke tillika må annat ämbete utöva eller några inkomster därav uppbära».

Frågan är nu: i vilken mån äger detta påstående stöd i grundlagen, i hittills tillämpad praxis, i konstitutionsutskottets och riksdagens uppfattning och uttolkning av de av utskottet antydda principerna i dylika fall? Det må tillåtas mig, herr talman, att i så koncentrerad form, som det är mig möjligt åstadkomma, framlägga resultatet av den utredning, jag verkställde härom, innan jag bestämde mig för att bibehålla uppdraget i fråga.

Först konstaterar jag då, att icke ens utskottet velat påstå, att den åberopade § 34 blivit, i vad *dess ordalydelse beträffar*, överskriden. Ingen, som äger eller på allvar sökt vinna kännedom om vad man vid den tidpunkt, då den nu gällande lydelsen av detta lagbud fastställdes, avsåg med beteckningarna »ämbete» och »ämbetsman», kan söka driva den meningen. Innehavet av ett korttidsbegränsat styrelseledamotskap i en från allt vad ämbetsverk heter fristående, om också genom statens initiativ tillkommen och i viss utsträckning statsunderstödd och statskontrollerad kreditförening skulle *icke* av någon ha tillerkänts den ställningen. Skulle den ringaste tvekan härom finnas på något håll, måste vad som i detta avseende förekom vid 1873 års riksdag vara avgörande. Då motionerades nämligen om att ett för justitieråd i samma § 34 intaget liknande förbud skulle »gälla också annan allmän eller enskilt avlönad befattning eller uppdrag». Men den motionen avslogs av riksdagen. Och sedan dess har icke i detta avseende någon ändring i lagens avfattning blivit företagen. För var och en, som godkänner det gamla kravet, att grundlagarna skola tolkas efter ordalydelsen, måste därför allt tal om en stadgeöverträdelse från min sida vara utesluten. Det är heller icke, som jag själv nyss erinrade, på en sådan motivering, anmärkningen blivit gjord. Utskottets utgångspunkt är, att »de principer, som lett till den ännu bestående utformningen av § 34», skulle ha ägt en mera vidsträckt innebörd än ordalagen, bokstavligt tillämpade, giva vid handen. Och det är för den härom okunnige eller härpå ouppmärksamme, som konstitutionsutskottet, sin konstitutionella väktarplikt likmätigt, velat höja sitt varnande finger. Varom det icke skulle vara något att säga, därest utskottet därvid icke råkat tappa sammanhanget med hela den uppfattning, såväl konstitutionsutskottet som riksdagen hittills undantagslöst tillkännagivit, och detta ända därhän, att vissa av utskottets medlemmar direkt och personligt kommit i öppen konflikt med sig själva och sina föregående tolkningar och ståndpunkter.

För att belysa denna del av ärendet, nämligen vilka principer som hittills i nu förevarande avseende ansetts vara förbundna med stadgandet i § 34 regeringsformen, kan jag börja med vad som skedde vid 1919 års riksdag. År 1918 den 10 maj invalde den då sittande regeringen två av sina ledamöter, utrikesministern Hellner och statsrådet Palmstierna i Aktiebolaget Tobaksmonopolets styrelse. De valda utsågos vid en konselj, där de själva voro närvarande, utan att någon anteckning förelåg, att de av jävskäl avhöllo sig från deltagande i beslutet. På liknande sätt bestämdes vid ett annat regeringssammanträde deras löner. 1919 års konstitutionsutskott dryftade förfaringssättet. Yrkande framställdes om anmärkning mot finansministern Thorsson, på vars föredragning båda besluten tillkommit, dels därför att de båda regeringsledamöterna tilldelats och bibehållit detta uppdrag, dels därför att de deltagit i beslut, vid vilkas fattande de uppenbarligen varit jäviga. Det förstnämnda yrkandet — att de mottogo och bibehöllo uppdraget — *ogillades* av utskottet.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Det senare yrkandet — om klander mot att de valda icke antecknat jäv mot deltagande i valet — vann majoritet och föranledde anmärkning. Vid detta tillfälle kunde icke utskottet undgå att ytterst ingående granska de principer, som lett till utformningen av § 34 regeringsformen. Man måste det så mycket mera, som det gällde en organisation, i vilken staten var huvuddelägare, och av vars verksamhet staten skulle uppbära den ojämförligt större parten av avkastningen. Klarare, skarpare och mera otvetydigt än vid detta tillfälle skedde kunde icke vare sig den dåvarande regeringen, det dåvarande utskottet eller riksdagen markera, att de ansågo de principer, som lett till stadgandet i § 34 regeringsformen, icke äga det innehåll, som 1931 års konstitutionsutskott ju velat lägga in däri. På regeringens vägnar klarlade herr Thorsson statsrådets mening. Han yttrade bl. a.: »Jag kan icke erkänna, att häri (d. v. s. i det klandrade förfarandet) ligger något brott mot grundlagens bud. Den omständigheten att dessa personer såsom ledamöter i Aktiebolaget Tobaksmonopolets styrelse voro det allmännas representanter har icke utgjort något skäl att för dem göra undantag från det *som tidigare allmänt kunnat tillåtas*. Snarare torde ett sådant uppdrag böra bättre överensstämma med ett statsråds ställning än om denne av enskilda insatts i styrelsen».

Till uppbyggelse för socialdemokraterna, vilka ju bilda huvudstommen i den majoritet, som i årets konstitutionsutskott hyllar en motsatt uppfattning, må erinras om att det år 1919 fanns en minoritet, som icke ens ansåg en anmärkning rörande den nyss nämnda jävsfrågan befogad, utan som reserverade sig mot *allt* klander. I denna minoritet ingick bl. a. konstitutionsutskottets dåvarande ordförande herr Viktor Larsson, Västerås, samt ledamoten av årets konstitutionsutskotts majoritet, herr Arthur Engberg. § 34 i regeringsformen har sedan dess icke undergått någon förändring; principerna, som lett till dess utformning, icke heller.

Åren 1926, 1927 och 1928 tillhörde herr Eliel Löfgren såsom utrikesminister den från juni förstnämnda år till oktober sistnämnda år sittande regeringen. Han innehade samtidigt under denna tid uppdrag såsom styrelseledamot i Vargöns aktiebolag och Hellefors bruks aktiebolags styrelse. Han insattes i den av staten ägda Kreditkassan såsom det allmännas representant. Alla, jag på den tiden talade vid därom, ansågo det vara mycket lämpligt, ja, ett statsintresse, att han ägde detta uppdrag. Förhållandet blev flera gånger omnämnt i pressen och måste därför ha varit känt inom konstitutionsutskottet. Han erhöll naturligtvis skäligt arvode. Hur kunde detta medlemskap enligt konstitutionsutskottets mening vara förenligt med de grundläggande principerna för regeringsformen § 34, under det att styrelseledamotskap i Bostadskreditkassan anses vara motsatsen? Åtminstone blev jag bibringad den uppfattningen, att frånvaron av all anmärkning i förstnämnda fallet berodde på att man ansåg anmärkningsanledning icke föreligga. Jag styrktes än mera i denna min åsikt vid förra riksdagen, då saken sattes ut i tryck i utskottsreservanternas tabeller, utan att, så vitt jag kunde förnimma, något klandrande ord därom förekom. När konstitutionsutskottets ordförande i fjol verkställde en uppräkning av enligt hans dåvarande åsikt anmärkningsvärda och icke anmärkningsvärda bisysslor hos tidigare regeringsledamöter, inrangerade han obestridligt herr Löfgrens styrelseledamotskap bland de senare. Detta skedde med följande ord: »I den Ekmanska ministären hade ministern för utrikesärendena Löfgren fem styrelseuppdrag, vilka emellertid sammanhängde med uppdrag från Kreditkassan och intaga en alldeles säregen ställning». Vad han menade med denna »säregna ställning» framgick klart i ett senare yttrande i samma anförande. Han förklarade nämligen i detta uttalande, att han i fråga om statliga och halvstatliga monopolföretag ville ställa sig på samma ståndpunkt, som 1919 års av mig förut här skildrade konstitutionsutskott intog, och som gick ut på

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

att *regeringsledamöter i samhällets intresse både kunde och borde mottaga och utöva styrelseuppdrag i dessa.*

Detta var i fjol. I år företräder, så vitt jag kan förstå, samma konstitutionsutskottsordförande en rakt motsatt mening. Jag blev tyvärr icke i tillfälle att erfara, huru han i första kammaren, efter det jag hållit mitt anförande — då jag befarade, att frågan skulle komma upp här, måste jag omedelbart avlägsna mig — ville motivera en dylik omkastning. Det förklaras absolut icke genom att man exempelvis försöker beteckna Vargön, Hellefors m. fl. bolag såsom i högre grad halvstatliga monopolföretag än Bostadskreditkassan. En jämförelse mellan dessa båda typer av företag skall omedelbart uppvisa, att Bostadskreditkassan mera närmar sig de av konstitutionsutskottets ordförande i fjol beskrivna företag, i vilka enligt hans dåvarande utläggning statsrådsledamöter både kunna och böra mottaga och utöva styrelseuppdrag, än vare sig Vargön eller Hellefors eller eventuellt de övriga åsyftade bolagen.

Utöver hänvisningen till de principer, som lett till utformningen av § 34 regeringsformen, vilken hänvisning väl får anses utgöra anmärkningens huvudskäl, har utskottet också åberopat såsom bimotiv, att det icke vore förenligt med de tyngande arbetsuppgifter, som åvila ledamot av statsrådet, att på sätt, jag förfallit till, samtidigt inneha ledamotskap i Bostadskreditkassans styrelse. Hur flertalet av de konstitutionsutskottets ledamöter, vilka enat sig om detta uttalande, tidigare själva betraktat liknande fall, därpå anhåller jag få anföra ett exempel. Den 22 juni 1920 tilllsatte den dåvarande regeringen en nämnd med uppdrag att »själv verkställa samt låta verkställa utredning angående lämpligheten av och betingelserna för ett överförande i samhällets ägo eller under samhällelig kontroll av naturtillgångar och produktionsmedel, som äro för landets ekonomi och befolkningens välstånd av större vikt». Ingen, som vet, att det var en socialdemokratisk regering, som tillsatte denna nämnd, behöver ett ögonblick tvivla på att detta utgjorde den största, den svåraste och ur den regeringens egen synpunkt mest maktpåliggande och ansvarsfulla arbetsuppgift, som den regeringen kunde lämna åt någon människa. Det gällde ju regeringspartiets stora huvudsträvan, det egna programmets realiserande. Här måste ju det bästa, som fanns av skarpsinne, av initiativkraft, av samhällskunskap, av politisk och social konstruktionsförmåga, mobiliseras och utnyttjas i den mest intensiva utsträckning. Vad skedde? Jo, det att till arbetsuppgiftens ledare förordnades ett i tjänst stående statsråd. Och under hela den tid, som socialdemokratisk regering sedan dess existerat, har ett, ibland två statsråd i skiftande ställningar — statsministerns, finansministerns, socialministerns, handelsministerns, konsultativa statsrådets — jämsides därmed burit denna arbetsbörda. Men under hela denna tid hörde man icke ett ord om att den uppgiften icke var förenlig med de »tyngande arbetsuppgifter, som åvila ledamot av statsrådet». Något eko från förra århundradets mitt om att »konungens rådgivare innehava befattningar, vilka för att skötas som sig bör ovillkorligen fordra uteslutande åt dem ägnad tid, aldrig vilande omsorger, oväld, oberoende av alla enskilda intressen» förnams icke från någon konstitutionsutskottsvrå. T. o. m. konstitutionsutskottets nuvarande ordförande teg och led, om av sympati för det angelägna och tilltalande i den åt de socialdemokratiska statsråden lämnade uppgiften är det ju icke möjligt för mig att veta.

Någon invänder kanske: Men det beslöts dock vid socialiseringsnämndens tillsättande tillika, att dess statsrådsledamöter icke skulle ha särskild ersättning, så länge de tillhörde statsrådet. Jag svarar: Ur synpunkten av de dubbla arbetsbördornas konstitutionella förenlighet saknar den erinringen all betydelse, därest man icke förutsätter, att den ena uppgiften av ekonomiska hänsyn eftersattes gent emot den andra. Det förutsätter icke jag. Men gör man icke det, då blir läget i detta fall ur den av mig nu berörda, av konstitutionsutskottet

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

självt åberopade synpunkten fullkomligt analogt med motsvarande läge vis à vis Bostadskreditkassan.

Vid fjolårets dechargedebatt anförde herr Reuterskiöld att »konstitutionell praxis är lika viktig som skriven grundlag». Ehuru jag anser en viss överdrift ligga i detta uttalande, kan jag dock medgiva, att åtskilligt berättigat inrymmes i denna sats. Men just från denna utgångspunkt framställer sig frågan: Varför underkänner då utskottet i mitt fall en praxis, som utan känt undantag oupphörligen tillämpas och stadgats ända sedan lagen skrevs? För att så nu skulle ske, borde väl utskottet kunnat peka på någon försummelse eller någon anledning till ett särskilt ingripande. Det går icke att åberopa den andra anmärkningen, i vilken jag jämte tre andra statsråd figurerar. Den går ut på att en fråga blivit avgjord i liten konselj. Men bland de enligt utskottets mening alltför fåtaligt närvarande statsråden fanns ju dock jag med, ehuru konseljen hölls på ganska avlägsen ort. Anmärkningen ifråga duger därför knappast såsom bevisning om hinder för mig personligen att på grund av överbelastning fylla med statsrådsämbetet förbundna plikter. Och något annat belägg på sin mening därom har utskottet åtminstone hittills icke presterat.

I detta sammanhang önskar jag dock bestämt uttala, att jag icke förbisett eller förnekat det berättigade i att statsrådsämbetet kan fullt ut disponera innehavarens krafter och intresse. Jag tror mig ha i handling visat detta. Då jag förra gången inträdde i regeringen, avsade jag mig, frånsett riksdagsmandatet, samtliga innehavda befattningar och uppdrag, vilka icke voro att hänföra till ideell verksamhet. Då jag denna gång återinträdde i regeringen, avsade jag mig, alltjämt frånsett riksdagsmandatet, tre av fyra innehavda, ekonomiskt givande befattningar och uppdrag. När jag behöll Bostadskreditkassan, skedde det därför att jag bl. a. genom studieresa till andra länder förberett mig för det ännu icke avslutade organisationsarbetet med kassan, och att jag därför trodde mig kunna gagna även det allmänna med att kvarstå. Men det skedde först efter det jag genom noggrann undersökning ansett mig kunna konstatera, att det vore fullt förenligt med både grundlag och praxis samt med vad jag själv bland annat i oppositionsställning gjort gällande i hithörande frågor. Jag hänvisar i sistnämnda avseende till mitt senaste anförande rörande dylika spörsmål, hållet vid 1930 års riksdag.

I detta sammanhang torde i förbigående kunna anmärkas, att vare sig Bostadskreditkassan eller staten förtjänat ett enda öre på om jag avsagt mig uppdraget eller *utövningen* av uppdraget i Bostadskreditkassan. Precis samma utgift hade fått göras, även om min plats överflyttats på annan person.

Jag går så över till det återstående ledet i utskottets angreppsmotivering, nämligen att från Bostadskreditkassan till regeringen ingående ärenden visat sig föranleda jävshinder för mig att deltaga i ärendets behandling i regeringen, samt att de utövande och kontrollerande instanserna skulle sammanblandas med varandra. Det finns knappast möjlighet att åstadkomma en mera uppstyltad och innebördstom argumentation. Kassans stadgar föreskriva, att en del rent formella åtgärder skola underställas Kungl. Maj:ts prövning. Ingen från kassan fristående statsminister eller försvarsminister kommer att ägna ett ögonblicks uppmärksamhet åt dessa ärenden, vilka prövas i finansdepartementet. I sin ekonomiska skötsel har kassan klart självstyrelse, där de egna instanserna avgöra alla lånefrågor. Det inflytande på dessa frågor, som staten vill och kan utöva, sker genom de utsedda styrelseledamöterna. Hur dessa handla *inom kassans styrelse* är för övervakningen och kontrollen det betydelsefulla. Vad som i dylikt fall sker i konseljen saknar praktiskt sett all inverkan. Att ett statsråd, som intresserar sig för styrelseledamotskapet och utövar detta, skulle representera en mindre garanti för att statens

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

eventuella synpunkter vid styrelseärendenas behandling beaktas, kan väl, lika gärna som många andra orimligheter, göras gällande. Man bör dock kunna förutsätta, att acceptanterna icke bli allt för många.

Och därmed återstår, så vitt jag kan förstå, knappast något annat kvar än en allmän övertygelse om utskottets osparda nit och orubbliga föresats att göra sitt bästa. En riksdagskamrat, som jag träffade i onsdags, yttrade: »När jag läste utskottets anmärkning nr 3, kom jag ihåg en historia om en gammal länsman, som var ute på undersökning, huru vid en inträffad brand elden kommit lös. När han trots synnerliga ansträngningar ej kunnat upptäcka något brottsligt, drog han slutsatsen: Här finnes ingen skyldig, alltså måste han uppfinnas.»

På något håll i pressen har man med den älskvärdhet, tidningsmännen inom och utom riksdagen gärna anlägga i den politiska diskussionen, förknippat denna utskottsanmärkning med några kompensationsfunderingar rörande avgångna statsråd. Jag anhåller att slippa få min anmärkta åtgärd bedömd från dylika synpunkter. Vad jag påkallar är endast, att en av konstitutionsutskottet och därmed även av riksdagen andra hittills erkänd rätt icke plötsligt förvandlas till en förseelse, underkastad klander av olika slag. Högre mål måste konstitutionsutskottet sätta för sin verksamhet.

Herr **Fast:** Herr talman, mina damer och herrar! Det skulle ju vara rätt naturligt, om jag nu efter hans excellens statsministerns anförande kände mig synnerligen djupt förkrossad över det fel, som utskottet skulle ha begått, då det vågade rikta denna anmärkning emot hans excellens statsministern. Jag vill emellertid erinra kammaren om att vad som ägt rum här i dag är samma visa, som har upprepats så länge som jag minns tillbaka i fråga om konstitutionsutskottets dechargememorial. Varje regering eller statsrådsledamot, som har drabbats av en anmärkning, har alltid gått upp här med frejligt mod och sagt, att anmärkningen är ogrundad, den är obefogad, den är icke motiverad o. s. v. Jag har också vid ett par tillfällen nödgats föra debatt med hans excellens statsministern under hans växlande regeringstid. Jag tror därför, att man får betrakta detta regeringsledamöternas uppträdande varje gång utskottet kommer med sitt memorial såsom något, som icke kan undvikas. Någon gång skulle det väl ändå kunna vara så, att utskottet skulle ha träffat rätt, men kunna herrarna erinra sig, att någon gång ett sådant erkännande givits? Med precis samma frejdiga mod, med vilket hans excellens statsministern här har uppträtt och som jag högt uppskattar, ha alla andra uppträtt.

Den nu föreliggande anmärkningen innebär ju icke något annat, som hans excellens mycket riktigt erinrade om, än ett hävdande av den princip, som vi med hänvisning till nutida förhållanden anse vara grundläggande för utformandet av 34 § i regeringsformen. Jag måste säga, herr talman, att de ledamöter av konstitutionsutskottet och riksdagen, som voro med år 1930 och medverkade till den anmärkning, som den gången drabbade den Lindmanska regeringens ledamöter, därför att ett flertal av dessa innehade ett eller i vissa fall flera stycken uppdrag såsom styrelsemedlemmar i enskilda bolag, de, säger jag, som medverkade till den anmärkningen, ha väl ändå litet svårt att komma ifrån det sammanhang, som faktiskt föreligger mellan den anmärkningen och den nu förevarande. För min del tror jag, att den omständigheten, att det här finns sex reservanter, varav fem äro högermän, uteslutande beror därpå, att de velat konsekvent intaga samma ståndpunkt som i fjol, då de för sin del ogillade den anmärkning, som i detta stycke riktades mot den Lindmanska regeringen. Jag säger ingenting om det. Det kan vara fullt logiskt från den utgångspunkt, de hade år 1930, men jag måste för mitt vidkommande

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

säga, att detta ger dock en viss belysning över hurusom man nog gör klokt uti att icke blicka alltför långt bort i tiden genom att se efter, om det hände något år 1873, 1885, 1896, 1919 o. s. v., mot vilket utskottet då icke riktade någon anmärkning, och som alltså skulle vara tillåtet. Det är, såvitt jag förstår, en felaktig utgångspunkt. Jag erinrar om en gammal sats, att allt, som icke är förbjudet, behöver därmed icke vara tillåtet. Den omständigheten, att utskottet med hänsyn kanske till den utveckling, som landet har nått vid en viss tidpunkt, icke finner skäl att rikta en anmärkning, kan i och för sig icke utgöra någon anledning till att man icke längre fram kan ha både rättighet och kanske till och med skyldighet att rikta en anmärkning. Det beror ju helt och hållet på hurudana förhållandena i det fallet gestalta sig — jag menar icke politiskt, ty det är ett kapitel för sig.

Herr Lindman talade i dag mycket indignerat om att man icke får se politiskt på dessa saker. Den ståndpunkten har, såvitt jag känner, alltid hävdats av utskottets majoritet under de år, jag tillhört utskottet, men i år har det, då vi kommer fram till punkterna 4:o och 5:o, på ett ganska klart och cyniskt sätt förklarats, att eftersom i de här anmärkta fallen regeringen har parlamentariskt stöd, så skall anmärkning icke göras, ehuru den är befogad. Det blir väl toner, förmodar jag, som klart och tydligt komma att ge sig till känna, då vi komma fram till de punkterna. Det torde kanske därför vara en smula skäl att vara litet försiktig på högerkanten, då man talar om politik i samband med dechargegranskningen.

Den föreliggande anmärkningen går ju ut på, som hans excellens mycket riktigt erinrade om, att statsministern har bibehållit sitt ledamot- och ordförandeskap i Svenska bostadskreditkassan. Utskottet har ansett, att detta icke är förenligt med de principer, som, sedda mot bakgrunden av landets utveckling vid den tidpunkten, voro bestämmande för utformandet av 34 § regeringsformen. Vi måste väl ändå vara överens därom, att det uppdrag, varom här är fråga, nämligen att vara ordförande i Svenska bostadskreditkassan med en för år bestämd lön av 5,000 kronor, närmar sig bra mycket mera gränsen till »ämbete», som det talas om i 34 §, än vad fallet var med de uppdrag, varemot anmärkning i fjol riktades mot regeringen.

Jag vill härvidlag säga, att jag har gått igenom allt vad som sades och skrevs om fjolårets dechargebetänkande, och jag skall försöka skipa rättvisa, så långt det är mig möjligt. När jag studerar vad hans excellens statsministern yttrade i fjol i egenskap av riksdagsman Ekman, så finner jag, att han gav i det väsentliga sitt understöd åt den anmärkning, som riktades mot den Lindmanska regeringen, men han gjorde därvid vissa reservationer. När jag går att undersöka, vari dessa reservationer bestå, så tror jag, att man kan säga, att en av dem gällde uppdrag ungefärligen av den karaktär, som vi här tala om. Jag har velat säga detta, därför att jag vill härmed bevisa, att hans excellens statsministern icke kommer i motsättning till riksdagsmannen Ekman från fjolåret. Det sker nämligen, när vi komma fram till punkterna 4:o och 5:o, där partiledaren Ekman motsatte sig införandet av minimipriser och höjda tullar, därför att detta komme att medföra en brödfördyring, men sedan som regeringschef till följd av utvecklingen av förhållandena, vilket vi skola tala om litet senare, åstadkom en än större brödfördyring än vi talade om vid det föregående tillfället. Det kan ju tänkas, att det rent av icke blott var en principiell uppfattning utan också ett visst förutseende, som bestämde hans excellens statsministern att intaga den hållning, som han intog vid behandlingen av fjolårets anmärkningspunkt mot den Lindmanska regeringen för dess bolagsuppdrag. Vad vet man i det avseendet?

Huru som helst, så måste jag för min del säga, att bostadskreditkassan, sådan som den är konstruerad och som hans excellens alldeles riktigt här redo-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

gjort för, är visserligen i mångt och mycket ett enskilt bolag, men jag ber att få erinra om att reglementet för kassan fastställes av Kungl. Maj:t, att i händelse av att mer än 2,000,000 kronor av grundfonden tages i anspråk för den fortsatta användningen av densamma kräves Kungl. Maj:ts godkännande, att det också kräves godkännande från Kungl. Maj:ts sida av de kreditföreningar, som skola sköta själva lånegivningen, att Kungl. Maj:t också skall besluta om den avgränsning, inom vilken dessa lokala kreditkassor skola röra sig o. s. v. Det är enligt mitt förmenande självklart, att när icke blott ett vanligt statsråd utan regeringschefen själv går in som den verklige ledaren av denna kreditkassa, ifråga om vilken ändå så ofantligt mycket hänger på Kungl. Maj:ts framtida beslut och kontroll, framför allt om det skulle uppstå svårigheter, så innebär detta ovillkorligen ett försvagande av instansordningen. Kungl. Maj:ts prövning blir på så sätt ordnad, att å ena sidan är regeringschefen förvaltare och å andra sidan är Kungl. Maj:ts regering kontrollerande.

Jag ber att få erinra om att för ett par år sedan gjorde konstitutionsutskottet anmärkning mot att bankinspektören hade utsetts som chef för Kreditkassan, och man gjorde denna anmärkning med den motiveringen, att detta innebar ett försvagande av instansprövningen mellan kassan och Kungl. Maj:t. Med berömvärd snabbhet handlade också den gången hans excellens och ställde sig riksdagens anmärkning till efterrättelse genom att utse en annan person till den ifrågavarande befattningen.

Jag tror, att det ligger åtskilligt uti detta. Man kommer helt enkelt icke förbi det. Hans excellens statsministern sökte här påvisa, att eftersom bostadskreditkassan har behov av statligt inflytande, utövas detta inflytande bättre genom att det finns ett statsråd, som sitter direkt i kassans styrelse. Vi kunna ju resonera om den saken. Jag måste dock för mitt vidkommande säga, att det ju är rätt egendomligt, att det icke under sådana förhållanden är finansministern, som sitter där, ty kassan sorterar ju under finansdepartementet och icke under bank- och fondinspektionen. Jag kan ju nämna som en liten kuriositet, att när vi diskuterade denna sak i utskottet, var det någon, som sade — kanske på skämt — att denna anmärkning borde egentligen rikta sig mot finansministern, som icke har tillsett, att hans excellens statsministern lämnade detta uppdrag utan fortsatte att utöva detsamma. Jag sade då för mitt vidkommande, och den uppfattningen delades av utskottet, att det vore väl orimligt att begära, att finansministern skulle gå till regeringschefen och säga, att så och så måste man handla. Det är ju en liten bild av hur det kan te sig, när man på det sättet som regeringschef intar ställningen både som förvaltare och som kontrollant.

Jag vill vidare fästa uppmärksamheten vid att staten icke har majoritet i denna kassas styrelse. Två ledamöter utses av Kungl. Maj:t, en av riksgäldsfullmäktige och 4—6 stycken utses av bolagsstämman. Det betyder, att de på stämman utsedda ha klar majoritet i detta bolag. I en tid sådan som den vi leva uti, där åtskilligt kan hända, kan det ju visa sig, att till och med i halvstatliga bolag icke allt är, som det borde vara. Bolaget kan låta tala om sig i ordalag, som ibland kanske icke äro så trevliga ur statens och det allmännas synpunkt. Då frågar jag: När dessa bolagsledamöter ifråga om kassans förvaltning äro gemensamt solidariska med varandra, är det då lämpligt, att regeringens främste man, dess ledare, sitter där såsom den solidariskt ansvarige med de styrelseledamöter, som ändå ha majoritet och som äro valda av bolaget? Ja, hans excellens kan naturligtvis förneka, att detta kan ha någon betydelse, men jag är icke säker på att riksdagen är lika böjd att helt och hållet se bort från de synpunkterna. Hans excellens påpekade vad som hade ägt rum tidigare, år 1919 och även vid ett par andra tillfällen. Jag tror, att vad jag redan anfört ifråga om sammansättningen av styrelsen gör, att man

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

kan säga, att de av honom påtalade fallen icke äro likartade med detta, och jag tror, att man skall undvika att schematisera. Hans excellens statsministern sade under fjolårets debatt om anmärkningen mot den Lindmanska regeringen, att man måste välja med urskillning. En del uppdrag äro olämpliga, att en regeringsledamot innehar, och framför allt gäller detta sådana, som det tar för mycken tid i anspråk för en regeringsledamot att ägna sig åt.

Ja, det är denna prövning om vad som är lämpligt eller icke, som vi anse, att hans excellens bort något närmare ingå på. Jag måste säga, att även de, som icke deltagit i anmärkningen i utskottet, ha dock beklagat det inträffade. Ty man tog nog som givet, att 1930 års konstitutionsutskottsanmärkning och den behandling, som kom densamma till del, skulle vara så pass vägledande och vara ett observandum, att man icke i fråga om bibehållandet av ledamotskap i enskilda eller halvstatliga bolag skulle se tillbaka till 1919 och längre bort för att få, så att säga, den grund, varpå man för framtiden skulle stå.

Jag vill också säga, att det kan vara skäl i, att riksdagen är försiktig, då det gäller detta sammanblandande av förvaltning och kontroll. Vi leva dock i en tid, där staten allt mer och mer dirigerar över en icke så obetydlig del av sin verksamhet på bolag av enskild eller halvstatlig karaktär. Vad veta vi om utvecklingen om några år, då kanske våra kommunikationsärenden icke längre handläggas i riksdagen och hos Kungl. Maj:t utan då man i stället följer de linjer, som en gång blivit uppdragna av socialiseringsnämnden, i det att man även här har att göra med ett till sina väsentliga grundvalar enskilt bolag med kontroll från Kungl. Maj:ts sida? Vad veta vi om sådana verksamhetsgrenar som t. ex. domänverket eller dylikt, som kanske inom en icke alltför avlägsen framtid komma att genomgå förändringar i fråga om själva förvaltningen?

Det är under dessa förhållanden, som utskottet funnit skäl i att, då vi gjort ett observandum 1930, också vara konsekventa 1931. Det sker i en form, där det är fråga mera om ett observandum än något egentligt klander. Det är framför allt icke ett sådant klander, som man ibland talar om, då det är fråga om att politiskt klämma åt en sittande regering. Den tid är enligt mitt förmenande förbi, då — försåvitt icke särskilda skäl förefunnits — hela en regerings tillvaro och existens har rubbats av att man använt det instrument, som det här är fråga om. Den tiden är i allmänhet förbi, då icke riksdagen utnyttjar de möjligheter, som den i annat sammanhang har till förfogande, för att göra sådana attacker mot en regering. Här har avsikten varit ett observandum, ett understrykande av den uppfattning, som utskottet hävdade 1930, en uppfattning, som utskottet alltjämt vidhåller icke minst med hänsyn till, som jag nämnde, de möjligheter till överskjutande av förvaltningsuppgifter på enskilda bolag, som staten har och som hava anlitats under de senare åren.

Jag tillåter mig, herr talman, att med det anförda hemställa, att denna punkt måtte läggas till handlingarna.

Herr **Forssell:** Herr talman, mina herrar! Jag har i utskottet biträtt denna anmärkning, och jag skall be att få klargöra, efter bästa förmåga, de motiv, som dikterat mitt votum. Jag är i tillfälle att anknyta till den historik, som hans excellens herr statsministern gav över den utveckling, som frågor av detta slag hava genomlöpt.

Jag vill bara komplettera hans excellens framställning på en punkt. Det var nämligen så, att den anmärkning mot finansministern Thorsson, som väcktes 1919 i konstitutionsutskottet från högerhåll, fick icke majoritet. Men den framfördes reservationsvis av riksarkivarien Sam Clason och några högermän

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

till, däribland jag. På det viset kom frågan också upp till debatt i kamrarna. Jag tror icke, att jag gör mig skyldig till någon förmätenhet, om jag vågar att taga kammarens uppmärksamhet i anspråk några ögonblick för att läsa upp det, varmed jag då tillät mig motivera mitt ståndpunktstagande. Jag vill förutskicka, att i debatten hade herr Thorsson och konstitutionsutskottets dåvarande ordförande herr Viktor Larsson framhävt, att detta yrkande, som var framfört reservationsvis, var omöjligt redan av den grund, att man icke kunde angripa en statsrådets ledamot för att han bibehöll enskilda styrelseuppdrag; och ännu mindre, menade man, kunde man tadla honom, om han bibehöll ett ordförandeskap av halvoffentlig karaktär. Det var i anslutning till detta läge i debatten, som jag yttrade följande, som jag nu vill anföra:

»Jag vill ha sagt, att då jag här har kunnat förena mig i en anmärkning mot herr statsrådet och chefen för finansdepartementet, så vill jag betona, att jag icke har den uppfattningen, att man kan jämställa monopolbolagsordförandeskap» — det gällde tobaksmonopolets ordförande — »med ordförandeskap i enskilt bolag.» — Jag är angelägen att citera detta uttalande för att understryka, att utgångspunkten för mitt deltagande i denna anmärkning ingalunda var densamma som den utgångspunkt, som föranledde 1930 års bekanta anmärkning mot föreningen av ledamotskap i statsrådet med ledamotskap i enskilt bolags styrelse. Det var två skilda saker. Med dessa ord försökte jag skilja mig från den formen av argumentering, och jag begagnar tillfället att göra detsamma i dag.

Sedan fortsatte jag så här: »Herr statsrådet och chefen för finansdepartementet gjorde gällande, att reservanterna» — d. v. s. Clason med flera — »skulle ha uttalat, att han gjort sig skyldig till brott mot § 34 regeringsformen.» — Hans excellens herr statsministern var ju inne på liknande tankegångar här i dag. Därpå genmälte jag: »Något sådant uttalande tror jag icke man kan utläsa ur reservanternas uttalande. Jag tror tvärtom, att reservanterna ha ställt sig på den ståndpunkten, att man här har att göra just med en fråga, som icke direkt faller under kategorien ämbete enligt § 34 regeringsformen, men att man likvisst har skäl att vara uppmärksam på sådana institutioner som denna (d. v. s. tobaksmonopolet etc.). Ty man får dock se något på andemeningen, som finnes bakom § 34 regeringsformen. Såvitt jag känner saken rätt, är tanken med denna § 34, att statsrådets medlemmar icke skola samtidigt med sitt medlemskap i statsrådet utöva andra *statsfunktioner*. Det skulle medföra, så att säga, en rubbning i *instansordningen* inom förvaltningen, om ordförandeskapet i sådana styrelser som monopolstyrelsen förenades med medlemskap i statsrådet. Och med den starka tendens till förebyggande av ministerstyrelse, som utmärker 1809 års regeringsform, kan man vara övertygad om att man här har med något att göra, som verkligen icke står i överensstämmelse med tankegången i denna paragraf av regeringsformen. Att, när man har att göra med ordförandeskap i tobaksmonopolet, man har att göra med en funktion, som har med statsändamål att göra, framgår ju alldeles tydligt av det rättsförhållande, som består mellan Kungl. Maj:t och kronan och bolaget. Kronans ombud i styrelsen har ju just att bevaka statsintressena inom denna styrelse och se till, att statsintressena behörigen tillgodoses. Under sådana förhållanden är det helt naturligt, om dessa kronans ombud i sin tur lämpligen böra ha i regeringen sina principaler. Och att en sammanblandning mellan funktionerna som principal och som ombud icke kan vara fullt förenlig med den tanke, som ligger bakom § 34 regeringsformen, finner jag alldeles klart. Det är även en annan tanke, som legat bakom § 34, och det är försöket att förhindra ackumulering av löner.»

Dessa tankegångar, som jag tillät mig uttala från denna talarstol i dechargedebatten för tolv år sedan, göra, att jag kan känna mig stolt och glad över att

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

stå som en *rocher de bronze*, en bronsklippa mitt i tidssvallets upprörda hav och kunna ord för ord upprepa i föreliggande fråga de grundsatser och principer, som jag då framförde. Det är för mig en tillfredsställelse, ty det måste i hans excellens herr statsministerns ögon vara ett klart vittnesbörd om, att det är icke ett ögonblick fråga om personliga bevekelsegrunder eller mer eller mindre tillfälliga motiv, utan om ett hävdande av de principer, som jag då i en likartad fråga intog efter ett studium, baserat på en efter bästa förmåga gjord undersökning rörande just § 34 regeringsformen, dess tillkomst och historia.

Nu har hans excellens herr statsministern sagt att vi, som suttit i utskottet och biträtt denna anmärkning, borde väl även under 1920-talet vid olika tillfällen hava fullföljt den tankegång, som vi nu lagt fram i 1931 års dechargebetänkande. Denna hans excellens anmärkning skulle i särskilt hög grad träffa mig, som redan 1919 ställde mig på den ståndpunkten och som var med i 1927, 1928 och 1929 års konstitutionsutskott. Jag måste då svara hans excellens, att det fall, han androg i fråga om excellensen Löfgrens ledamotskap i Vargön och Hälleforsverken, är icke alldeles parallellt med detta. Anmärkningen i reservationen 1919 och anmärkningen i år avse ju det fallet, att en regeringsledamot intager en post i en styrelse, som regeringen själv äger att besätta. Det är detta förhållande, som anmärkningen i år avser och som även reservanterna ville träffa 1919. Excellensen Löfgrens fall var formellt icke detsamma: Löfgren var utsedd av en annan institution som ledamot i Vargöns och Hälleforsverkens styrelser. Det gör frågan onekligen mindre åtkomlig för konstitutionsutskottets granskning. Jag erkänner, att i realiteten är det naturligtvis en statsfunktion, som Löfgren innehade. Men kombinationen är icke identiskt densamma som nu.

Dessutom vill jag säga, att jag hade visst min uppmärksamhet fäst på detta faktum vid 1927, 1928 och 1929 års konstitutionsutskottsarbete. Men jag hade ju lidit ett nederlag 1919 med mitt anmärkningsyrkande och mitt hävdande av mina principer. Att sedan hålla på år efter år och draga fram samma synpunkter kunde icke vara min skyldighet. Jag kunde ständigt hänvisa till vad jag uttalade i huvuddebatten 1919 på våren. Jag har därför icke ansett mig vara förpliktad att sticka in huvudet i voteringsgiljotinen, utan jag har betraktat saken som så att säga res judicata.

Nu har frågan kommit i ett annat läge genom att utskottets majoritet gått över till den ståndpunkt, som jag tillåtit mig hävda redan 1919. Herr Ekman har naturligtvis en lätt uppgift att persiflera majoriteten, driva med den, ironisera över denna ståndpunktsväxling. Jag måste säga, att jag kan icke finna denna ironi befogad. Det kan vara möjligt för ett riksdagsutskott att ändra ståndpunkt, och utvecklingen kan motivera en ändring av ståndpunkten. Läget var faktiskt sådant 1919 och åren däromkring, att man ännu icke hade erfarenhet av att det skulle bliva en sådan flora av offentliga och halvoffentliga företag. Jag tror, att tobaksmonopolet var det första. Sedan fingo vi Vin- och spritcentralen, som vid den tiden var i sin första början. Vi hava så denna kassa, vidare 1922 års kreditkassa m. fl. Undan för undan har vuxit fram en hel liten flora av dylika företag. Jag tror därför, att man i den omständigheten, att man i år har fått konstitutionsutskottets majoritet att samla sig om samma ståndpunkt som reservanterna vid 1919 års riksdag, får inlägga ett observandum. Jag vill icke inlägga någon särskilt klandrande karaktär i denna anmärkning. Men den är ett litet observandum, som innebär, att vi undanbedja oss att få se en ministär, där en ledamot är ordförande i Vin- och spritcentralen, en annan i Tobaksmonopolet, en tredje i Kreditkassan och så vidare.

Kort och gott: situationen är sådan, att det är på tiden att det säges ett memento. Ur den synpunkten är jag glad och stolt över, att konstitutionsut-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

skottets majoritet omsider efter tolv års betänkande kommit fram till den klarhet, som jag hade redan 1919.

Jag ber, herr talman, att få yrka, att anmärkningen lägges till handlingarna.

Herr **Engberg:** Herr talman! Jag uppkallades i debatten därför, att hans excellens herr statsministern direkt apostroferade mig och herr Viktor Larsson. Herr statsministern framställde saken så för kammaren, att herrar Viktor Larsson och Engberg icke ens velat vara med om 1919 att anmärka på, att två statsråd voro jäviga. Kammaren fick naturligtvis den föreställningen, att vad hans excellens herr statsministern sade var riktigt. Jag ber nu att få fästa uppmärksamheten på, att liksom konstitutionsutskottet utövar kontroll över regeringens verksamhet, kan det vara skäl, att man här i kammaren utövar kontroll över de saker, som hans excellens talar till riksdagens protokoll. Jag har nämligen känslan av att här stå inför ett skolexempel på den blandning av verklighet och dikt, som i mångt och mycket utmärker hans excellens' anföranden. Jag skaffade genast fram den lilla reservation, under vilken Viktor Larsson och jag stodo. Den är så kort, att jag skall be att få läsa upp den för att därmed belysa, hur herr statsministern handskas med fakta. Reservationen lyder sålunda: »Då det måste anses uppenbart, att hans excellens herr ministern för utrikes ärendena Hellner samt statsrådet Palmstierna i verkligheten icke tagit någon befattning med handläggningen av ifrågavarande ärenden samt att saknaden av anteckning därom i protokollet uteslutande varit beroende på ett rent förbiseende, ha vi funnit vad som i nu berörda hänseende förts omförmälda två regeringsmedlemmar till last icke vara av natur att böra föranleda utskottet att mot dem framställa anmärkning enligt 107 § regeringsformen.» Punkt och slut.

Under utskottsarbetet år 1919 upplystes, att frånvaron av anteckning angående herrar Hellners och Palmstiernas jävsställning hade berott på ett kanslimässigt förbiseende. Sedan denna upplysning lämnats, kunde vi sanningsenligt icke vara med om anmärkning på den punkten. Så förhåller det sig med statsministerns uppgifter i det avseendet.

Men vidare! Hans excellens herr statsministern syntes mig något för behändigt glida förbi den springande punkten. I denna kassa utses styrelsen på följande sätt, som redan herr Fast antydde, att två medlemmar utses av Kungl. Maj:t och en av riksgäldsfullmäktige, men minst fyra och högst sex utses av den så kallade förbundsstämman. Därtill kommer, att det uttryckligen stadgas, att för vad som kan inträffa äro styrelsens ledamöter ansvariga en för alla och alla för en. Alltså, mina herrar, styrelsens majoritet är icke utsedd av staten utan är utsedd av den enskilda ombudsförsamlingen! I den styrelsen kan inträffa något, som de statsutsedda icke rå för, men för vilket de ändå bli juridiskt ansvariga en för alla och alla för en.

Tobaksmonopolet, det vet hans excellens herr statsministern, har en styrelse, så sammansatt, att hälften är tillsatt av Kungl. Maj:t och hälften av aktieägarna i övrigt. Men som i den hälft, Kungl. Maj:t utsett, ingår ordföranden med utslagsröst, ligger däri alltså en avgörande skillnad, om vi skola taga upp de båda fallen till parallellbelysning.

Den ståndpunkt, som jag för min del hävdat i utskottet i år liksom i fjol, har varit kort och gott följande, nämligen att ett statsråd bör icke sätta sig i det läget, att han bär juridiskt ansvar inför andra huvudmän än staten. På den linjen motiverade jag i huvudsak mitt biträdande av anmärkningen i fjol och gör det också i år, ehuru självfallet, när anmärkningar skola utformas och olika meningar samlas under samma hatt, den ene har sin motiveringslinje och den andre sin och den motiveringslinje, som jag särskilt här accentuerat, kanske icke framträtt så starkt i den utformade anmärkningen.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

För mig är kärnan i anmärkningen, att hans excellens herr statsministern sitter i en kassa med juridisk ansvarighet för andra huvudmän än staten. Det är i det stycket jag finner det framför allt anmärkningsvärda.

Till sist också ett annat ord. Hans excellens herr statsministern ironiserade över, att Viktor Larsson och jag — det avser väl närmast mig, eftersom Viktor Larsson numera icke tillhör konstitutionsutskottet — skulle hava ändrat mening sedan 1919. Ja, herr statsminister, jag har i det stycket ändrat mening sedan 1919. Jag var då som nybakad riksdagsman medlem av konstitutionsutskottet. Man är aldrig fullärd — Gud ske lov — här i världen, och även hjärnan tillhör de organ, som äro till för att utvecklas; skulle hans excellens herr statsministern ha en annan mening, är det icke mitt fel.

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** Herr talman! Jag vill först yttra ett ord till herr Fast. Han sade, att man icke skall fästa för mycket avseende vid oppositionen från statsrådsbänken, ty alla statsråd bruka göra gällande, att de mot dem riktade anmärkningarna äro obefogade. Jag hemställer till konstitutionsutskottet, huruvida det icke är skäl att fästa avseende vid vad som sägs, vilka bevis, som anföras och vilka erinringar, som göras. Bör icke *det* vara avgörande för bedömandet och icke den omständigheten, att statsråden i allmänhet anse, att de mot dem riktade anmärkningarna äro oberättigade. Jag begär ingenting annat, än att de anförda skälen prövas. Jag konstaterar endast, att något verkligt skäl, som belyste, varför utskottet i år icke intager samma ståndpunkt, som det gjorde i fjol, icke presterades av herr Fast, på annat sätt än att han påstod, att årets framstöt vore en fortsättning av förra årets. Herr Forssell åter betonade i sin tur, att dessa båda framstötar icke ägde något verkligt sammanhang, och det förefaller i detta avseende, som om utskottsmajoriteten icke skulle hålla ihop ens om utgångspunkterna för sin motivering.

Herr Fast sade vidare, att därför att utskottet icke beivrat en sak tidigare, är det en felaktig utgångspunkt att förutsätta, att den är direkt tillåten. Jag vågar säga, att när fullkomligt likartade fall tidigare faktiskt *blivit av utskottet prövade* och dess majoritet därvid ansett, att anmärkning icke borde framställas, har jag trott och tror fortfarande, att det skett därför, att utskottsmajoriteten icke ansett anmärkningsanledning föreligga. Skall man då icke fästa avseende vid detta utskottets ståndpunktstagande? Vilja de övriga utskottsledamöterna göra sig solidariska med ett sådant försvar för utskottets ståndpunkt?

Till herr Fast vill jag slutligen säga, att jag icke påstått, att det vore bättre, att ett statsråd tillhörde styrelsen i en dylik halvstatlig organisation, än om annat ombud för staten inginge däri. Vad jag sade var, att den omständigheten, att ett statsråd tillhör en sådan styrelse, väl icke kan anses utgöra bevis på att icke statens intressen förfäktas i en sådan styrelse med ungefär samma framgång, som om de förfäktades av någon annan statens representant. Och jag vidhåller den uppfattningen. Det kan mycket väl tänkas, att det rent individuellt måste i det ena fallet ställa sig så och i det andra fallet annorlunda. Men att förutsätta, att det blir sämre representation, om ett statsråd sitter i en styrelse för ett dylikt statskonrollerat företag än om annan representant utses förefaller mig ganska orimligt.

Jag kan gå över till herr Forssell, som betecknade sig själv i denna fråga som en »bronsklippa i tidens upprörda hav» och som upprepade, vad han i ett liknande fall anförde vid 1919 års riksdag. Jag skall medge, att herr Forssells ståndpunkt i år och den, han intog 1919, innebär en konsekvent fullföljd av en sammanhängande tankegång. Men när det i detta avseende gäller att bedöma, vilken ståndpunkt konstitutionsutskottet intagit, då brukar man icke sär-

Ang fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

skilt studera, vad enskilda reservanter anfört, utan man betraktar såsom utskottets ståndpunkt den mening, som flertalet omfattat.

Beräffande herr Forssells erinran om att vad som skedde åren 1926—1928 i fallen Vargön och Hälleforsnäs icke var precis detsamma, som det i år påtalade därför att i det ena fallet styrelseledamöterna utsågos av regeringen och i det andra av kreditkassan, vill jag framhålla, att, som herr Forssell säkerligen mycket väl vet, det går till så i dylika fall, att, åtminstone när det gäller nyval till mera betydande poster i kreditkassans bolag, styrelseledamöterna utses efter samråd mellan kreditkassan och regeringen. Skall man göra skillnad i det fallet och det fall, då regeringen direkt väljer ledamot, hänger man upp sig på en rent formell omständighet.

Till herr Engberg, som jag knappast tycker har anledning att just nu uppträda och vilja anses som ett särskilt extra sanningsvittne, vill jag säga, att hans erinran icke alls övertygade mig om att jag på något sätt förvanskat eller vanställt den framställning, jag gjorde. Jag konstaterade, att det 1919 fanns en minoritet, som opponerade sig mot utskottets anmärkning, att de då i vederbörande bolagsstyrelse utsedda, vid konseljen närvarande ledamöterna icke anfört jäv. Är den uppgiften icke riktig? Nu upprepade herr Engberg den motivering han då anförde för sin ståndpunkt. Men det förändrar icke det faktum, att herr Engberg då motsatte sig den av utskottet gjorda anmärkningen mot, att jävsanmälan icke anförts till protokollet. Nu förklarade herr Engberg, att det enligt hans uppfattning berodde på ett förbiseende. Skulle herr Engberg vilja i fortsättningen, när det gäller vad som förekommit i en konselj och fråga uppstår inom utskottet att rikta en anmälan mot det skedda, säga, att det i dylikt fall icke finns anledning till anmärkning, därför att det påtalbara torde ha berott på ett förbiseende? Nu är det så, att det var två likartade beslut, som fattades vid två olika tillfällen. Det ena gällde löneställningen för de utsedda, och i det fallet deltogo också enligt statsrådsprotokollet de utsedda. I det andra fallet gällde det själva valet. Skulle verkligen i båda dessa fall en sådan kansliförsummelse förekommit att på grund därav ingen anteckning skett? Jag kan visserligen medgiva, att det kan vara möjligt. Men om man ger sig in på gissningar, förefaller mig det antagandet, att vederbörande statsråd vid båda tillfällena icke tänkt på saken, mera sannolik än herr Engbergs gissning. I regel, när herr Engberg får hand om en gissning, omvandlas den till en av honom framförd sanning.

Herr Engberg yttrade slutligen, att huvudgrunden för anmärkningen för honom vore, att den, som stode i regeringsställning, icke finge utsätta sig för att ställa sig i ansvarsställning inför andra huvudmän än staten. Det anmärkningsmotivet förekommer i varje fall icke i handlingarna. Men jag frågar blott, om herr Engberg verkligen, när han tänkt igenom detta problem, vidhåller den uppfattningen? I regel bruka statsministrarna samtidigt vara ordförande i politiska partier och i landsföreningar, som jämväl kunna ha en omfattande ekonomi, för vilken styrelseledamöterna stå i ansvar politiskt och materiellt. Är det herr Engbergs mening, att medlemmarna av en regering icke skola få tillhöra dylika landsföreningar och inom dessa ikläda sig politiskt och ekonomiskt ansvar? Anser han det, får han flytta sig ännu ett stycke från år 1919 och taga ett långt hopp från vad han tidigare ansett vara riktigt. Anser han det icke riktigt, visar det, att han som vanligt kommit med en ordrik men föga genomtänkt framställning.

Herr **Engberg:** Herr talman! På flera punkter i sitt anförande passade hans excellens statsministern på att utfärda något slags sedebetyg, som det heter i skolan, åt undertecknad. Det skedde i insinuanta vändningar mer eller mindre direkt anspelande på att jag icke i samma mån som statsministern hade

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

rättighet att betraktas som sanningsenlig. Jag vet ju, att hans excellens statsministern politiskt anses inneha monopol på att representera den rätta mitten i svensk politik. Kan han till detta monopol dessutom lägga det, att vara den ende sanningskäre inom det svenska politiska livet, är han endast att gratulera. För min del vill jag bara konstatera, att på den punkt, som jag tog som stickprov för kammaren, kunde hans excellens icke vederlägga mig. Han upprepade sina argument. Det kan vara farligt. Det var Karl I i England som hade för sed, att när han blev vederlagd, endast upprepa sina argument. Men hans excellens vet, att han miste huvudet.

Så vill jag fästa uppmärksamheten på en annan sak, och det är, att statsministern jämställde politiska partier med affärsföretag. Nu har jag under de senaste åren anat en merkantilisering och materialisering av den åskådning i politiskt avseende, som statsministern företräder, men att den skulle sträcka sig så långt, att han nu betraktar politiska sammanslutningar som affärsföretag, det var för mig ganska överraskande, och jag undrar, hur det fromma regeringsorganet med sina högre förbindelser skulle betygssätta en sådan uppfattning.

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** Herr talman! Nyss talade herr Engberg om ekonomiskt ansvar. Jag ville då påpeka ett fall, där jämväl ekonomiskt ansvar måste anses föreligga. Jag talade icke om någon jämnställdhet mellan affärsföretag och politiska partier utan frågade endast med hänvisning till ett bestämt fall, om det vore herr Engbergs mening att på det fallet tillämpa sina nyss framkastade teorier. På den punkten svarade icke herr Engberg.

Vad den engelska kungen, som miste huvudet, beträffar, så är det ju så, att det är endast den, som äger någonting, som har någonting att mista.

Herr **Fast:** Herr talman! Endast några ord. Hans excellens herr statsministern sökte göra gällande, att här i sak förefanns en verklig skillnad mellan den Forssellska ståndpunkten och den ståndpunkt, som av utskottet intogs 1930. Det kan vara sant, så tillvida att det rör sig om två skilda saker, men jag ber att få fästa uppmärksamheten på, att dessa icke stå i absolut strid mot varandra utan att man här kan tala om både — och. Jag tror, att det är skäl att understryka, att denna anmärkning icke står i strid mot den ståndpunkt, som utskottet hävdade 1930.

Sedan vill jag till hans excellens statsministern säga, att när han talade om, att det är hårt att bli utsatt för klander, när man följt, som man tror, en obruten praxis, kan jag ge hans excellens rätt på den punkten, men det är åtskilliga regeringar som råkat ut för detta. Jag erinrar om vad herr Lindman sade i fjol, då han menade, att här icke förelåge någon klar linje i kravet på att vederbörande vid inträde i regeringen skulle frånträda sina bolagsuppdrag. Han hade rätt så tillvida, att det gjorts undantag, men den gången var även nuvarande hans excellens statsministern med om att understryka anmärkningen mot dessa bolagsengagemang. Jag tror sålunda, att man kan säga, att det icke blott är herr statsministern, som drabbats av ett dylikt öde, utan även andra statsråd.

Till sist vill jag framhålla, att när hans excellens sade, att när statsrådsledamöter förneka de mot dem riktade anmärkningarnas berättigande, så skall man fästa sig vid den argumentation och den bevisföring, som presteras för detta förnekande. Ja, naturligtvis, Eders excellens, skall man göra det, men jag vill även peka på den omständigheten, att alla tro, att de förebringa synnerligen goda skäl och en stark bevisföring för sitt förnekande av anmärkningarnas berättigande.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Herr **Forssell:** Herr talman! Jag vill med anledning av herr Fasts senaste inlägg säga, att jag vill giva honom rätt i det, att man *kan* förena utgångspunkterna från 1919 och 1930. De låta sig väl förena, men jag är angelägen om att understryka, att *jag* icke förenar dem. Jag ställer mig på 1919 års utgångspunkt men icke på 1930 års. Jag har velat lämna denna förklaring till protokollet.

Vidare anfördes ej. Punkten lades till handlingarna.

Punkten 4.

Uti förevarande punkt hade utskottet

dels i *mom. a)*, i anledning av det sätt, varpå vissa regeringsåtgärder, avseende avtal med kvarnarna rörande visst inmalnings- och inblandningstvång handlagts, gjort anmälan mot chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet von Stockenström,

dels ock i *mom. b)* funnit ett i protokollet över jordbruksärenden den 28 augusti 1930 omförmält ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan borde hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet von Stockenström samt övriga vid beslutet närvarande statsråd, nämligen hans excellens herr statsministern Ekman samt statsråden Gärde och Österberg.

Vid denna punkt voro fogade reservationer:

beträffande mom. a):

av herrar *David K. Bergström* och *Jansson* i Edsbäcken, vilka ansett den under ifrågavarande moment omförmälda åtgärd icke vara av beskaffenhet, att den bort föranleda utskottet att därom hos riksdagen göra anmälan; och

av herr *Björck* i Kristianstad; samt

beträffande mom. b):

av herrar *David K. Bergström* och *Jansson* i Edsbäcken, vilka ansett den under förevarande punkt omförmälda åtgärd icke vara av beskaffenhet, att den bort föranleda utskottet att därom hos riksdagen göra anmälan; och

av herrar *Sundberg*, *Mellén*, *Magnusson* i Tumhult, *Gustafson* i Kasenberg, *Laurén* och *Björck* i Kristianstad, vilka ansett tillräckliga skäl icke föreligga för biträdande av den av utskottet gjorda anmälan.

Sedan punkten föredragits, anförde:

Chefen för jordbruksdepartementet herr statsrådet **von Stockenström:** Herr talman! Med anledning av utskottets uttalande i förevarande punkt a) anhåller jag att få anföra följande. Då det gällde att genomföra de beslut, som fattades vid förra årets riksdag om den svenska spannmålsodlingens stödjande, framställde sig bland annat den frågan, vid vilken tidpunkt inmalnings- och inblandningsskyldighet lämpligen skulle kunna införas, om detta skulle ske omedelbart och alltså komma att avse även återstående delar av 1929 års skörd eller om man skulle vänta, tills 1930 års skörd fördes i marknaden. Vidare gällde det att se till, att inte under en mellantid sådana anstalter från något håll vidtogos, som kunde försvåra eller förrycka de av riksdagen beslutade åtgärdernas genomförande.

I konselj den 13 juni anmäldes själva huvudförordningen om användande av svenskt vete och svensk råg. Denna sattes dock ej genast i kraft. Samtidigt utfärdades emellertid en provisorisk författning i ämnet. Denna provisoriska författning, som trädde i kraft den 4 juli, upptog den del av huvudförfattningens bestämmelser, som stadgade inblandningsskyldighet vid import

av vetemjöl och rågmjöl. Att man ansåg angeläget att snarast författningsenligt reglera denna sak, berodde givetvis på farhågan, att genom en under sommaren starkt ökad mjölimport avsättningen av den svenska skörden skulle kunna väsentligt försvåras, när denna fram på hösten kom i marknaden. Vad åter angår själva inmalningen av svensk spannmål, så hade ju i riksdagen gjorts ett uttalande, som väl närmast vore att tolka så, att ett på frivillig väg åstadkommet åtagande vore att föredraga framför ett tvångsförfarande. Saken kunde då tänkas ordnad antingen så, att förordningen i sin helhet sattes i kraft, men att man, sedan en frivillig uppgörelse träffats, förordnade, att denna skulle helt eller delvis träda i stället för förordningens bestämmelser, eller också så, att den stora förordningen ej sattes i kraft men att man i stället sökte ernå ett frivilligt åtagande i vissa avseenden från kvarnarnas sida. Då det här gällde en mera provisorisk anordning, för en kortare tidsrymd och avseende de restpartier av föregående års skörd, som funnos kvar, så ansåg man inom regeringen, att den sistnämnda vägen borde försökas, och på grund härav inbjödos representanter för ett antal kvarnföretag till överläggningar. Som resultat av dessa framgick den förbindelse rörande inköp och förmalning av svensk spannmål, som den 1 juli och närmaste tiden därefter biträddes av ett stort antal kvarnföretag.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Den anmärkning, som nu riktas mot mig, bottnar, såvitt jag kunnat finna, i den uppfattningen, att det här gällde ett formligt avtal mellan staten och kvarnarna, som bort underställas Kungl. Maj:ts prövning och godkännande. Undersöker man innehållet i förbindelsen, så torde emellertid därav framgå, att denna närmast hade karaktären av ett kvarnarna emellan ingånget åtagande dels om användande av svensk spannmål i viss utsträckning vid förmalning och dels om tillämpande av vissa priser vid köp av dylik spannmål. Något godkännande från Kungl. Maj:ts sida förutsattes icke i förbindelsen, ej heller påkallades några särskilda beslut från Kungl. Maj:t i samband med förbindelsens ikraftträdande. Genom densamma ernåddes väl i huvudsak, vad som åsyftats med de av riksdagen fattade besluten, och man behövde inte redan vid denna tidpunkt och närmast med avseende å sommarmånaderna sätta inmalningsförordningen i kraft. Jag kan emellertid inte finna, att denna omständighet, såsom utskottet synes förmena, skulle ha inneburit, att statens handlingsfrihet på ett obehörigt sätt bundits gentemot enskilda. Någon utfästelse från statens sida att icke sätta inmalningsförordningen i kraft gjordes icke, däremot förutsatte kvarnarna själva, att ett ikraftträdande skulle ske, därest vissa möjligen befarade olägenheter skulle visa sig eller syftet med förbindelsen äventyrades. Skulle detta ha inträffat, men förordningen det oaktat ej ha satts i kraft, ja, då hade följden väl blivit den, att eftersom en angiven förutsättning bortfallit, kvarnarna kunde anses lösta från förbindelsen.

Att kvarnarna frivilligt åtogo sig att till jordbruksdepartementet insända rapporter om sina inköp och sin förmalning och att de förklarade sig jämväl villiga att underkasta sig annan kontroll, som eventuellt kunde ifrågakomma, är väl något, som knappast borde kunna läggas departementschefen till last.

Det har vidare av utskottet erinrats, att i ifrågavarande förbindelse influtit »bestämmelser om minimipriser på spannmål, vilka icke finnas i förordningen av den 13 juni». I särskilda utskottets utlåtande rörande jordbrukets stödjande behandlades på grund av motioner även frågan om minimipriser på spannmål, men förklarade sig utskottet anse, att man borde ställa sig avvaktande härutinnan, och förslagen vunno ej utskottets tillstyrkan. Vad angår kvarnarnas åtagande rörande priserna vill jag emellertid med några ord beröra, hur denna fråga uppkom. Det hade under föregående vinter och vår yppat sig mycket stora svårigheter för jordbrukarna att avsätta särskilt rågen, och vid en gjord undersökning ha-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

de framgått, att de större kvarnföretagen under en stor del av konsumtionsåret använt svensk råg i en omfattning motsvarande endast ungefär $^1/_4$ av deras hela förmalning, medan $^3/_4$ utgjorts av utländsk, trots att tillgången på svensk råg var mycket stor och kvaliteten i regel god. Även i juni månad omsattes mycket obetydliga mängder svensk råg, och priset på den utländska varan hade fallit till mellan 10 och 11 öre per kg., inklusive tullen; detta låga pris berodde väsentligen på att vissa länder utbjödo stora mängder råg, som exporterades med stöd av mycket höga exportpremier, alltså en organiserad dumping. Jag vill här erinra om att särskilda utskottet i sitt uttalande om minimipriser jämväl anfört, »att vid ett av dumpingartade åtgärder från andra länder framkallat prisfall av större omfattning en anordning med lämpligt avvägda minimipris kan fylla en uppgift såsom skydd mot i ett dylikt läge eljest ofrånkomliga förluster». Det må väl anses förklarligt, att då det gällde att främja avsättningen av svensk spannmål de inte minst i juni månad framträdande svåra förhållandena på den svenska rågmarknaden fördes på tal vid överläggningarna med kvarnrepresentanterna, och det framställdes den frågan, huruvida inte dessa ansåge det skäligt, att samtidigt som inköpen av svensk råg ökades härvid även erlades priser, som stode i ett riktigare förhållande till gällande vetepriser och även i en något så när rimlig proportion till jordbrukarnas produktionskostnader. Kvarnrepresentanterna förklarade sig då, efter hållen inbördes överläggning, villiga att för fullgod svensk råg betala ett pris av lägst 17 öre och för vete lägst 19 öre per kg., och ett åtagande härom inflöt också i förbindelsen. Detta åtagande från en grupp köpare om vissa lägsta priser innebär dock något annat än lagligen fastställda bestämmelser om minimipriser. Dylika måste uppenbarligen avse förbud för envar att köpa eller sälja spannmål under ett visst pris, och överträdelse härutinnan skulle väl vara belagt med straff, liksom det tidigare varit straffbelagt att överskrida fastställda maximipriser. Åtagandet i fråga utgjorde en inbördes förbindelse mellan ett begränsat antal köpare, som sins emellan förutsatte lojalitet vid sina spannmålsköp. Något beslut eller åtgörande från Kungl. Maj:ts sida varken ifrågasattes eller angavs i förbindelsen, som alltså även i denna del hade karaktären av en kvarnföretagens utfästelse sinsemellan. Inte heller kan jag finna, att innebörden härav skulle anses strida mot det syfte som avsetts i riksdagens beslut, som tog sikte på förbättrad avsättning av svensk spannmål, eller mot utskottets uttalande, där just en särskild prisreglering framhölls såsom tänkbar vid tillfällen, då dumping förekom.

Vad slutligen angår hela förevarande ärendes handläggning, så är det visserligen sant, att förbindelsen tillkom vid sammanträde inför några av regeringens medlemmar, men liknande förhandlingar av skilda slag torde väl ej så sällan förekomma, även om särskilda konseljbeslut ej i samband därmed ifrågasättas. Då i detta fall inga särskilda beslut eller åtgärder påkallades eller några utfästelser gjordes, som fordrade Kungl. Maj:ts godkännande, så blev ej någon anmälan i konselj av förbindelsen i fråga gjord. En dylik anmälan torde väl närmast ha föranlett en hemställan om förbindelsens läggande till handlingarna. Med hänsyn till förbindelsens innehåll och övriga föreliggande omständigheter har jag sålunda ej kunnat finna, att en uraktlåtelse att anmäla ärendet i konselj och vad i övrigt här förekommit skulle anses innebära ett överskridande av en departementschefs grundlagsenliga befogenheter.

Under punkten b) har utskottet vidare anmärkt mot att det i augusti 1930 träffade s. k. andra kvarnavtalet behandlats endast i s. k. liten konselj, d. v. s. Konungen i närvaro blott av fyra statsråd. Enligt utskottets mening hade beslutet i fråga bort träffas i fulltaligt statsråd. Till stöd härför har utskot-

tet åberopat § 8 regeringsformen, som stadgar, att statsrådets samtliga ledamöter, *där de ej äga laga förfall,* skola övervara alla mål av synnerlig vikt och omfattning. Sådana äro, stadgas det vidare, nya allmänna författningars vidtagande eller ändrande, nya allmänna inrättningar m. fl. av dylik beskaffenhet.

Granskning av statsråds-protokollen. (Forts.)

Nu ifrågavarande konselj hölls å Solliden. Som var och en vet. skall regeringen, då Konungen vistas på från Stockholm mera avlägsen ort, föras av tillförordnad regering. Denna består av fyra statsråd, och att dessa måste anses haft laga förfall har aldrig någon bestritt. Men vidare har man hållit på att ytterligare åtminstone ett statsråd skall finnas till hands i Stockholm för att kunna inkallas i den tillförordnade regeringen, i händelse någon av de övriga ledamöterna blir sjuk eller får annat förhinder; detta för att under alla förhållanden landets regering skall vara beslutmässig. Även detta statsråd får naturligtvis anses ha laga förfall. Nu är det vidare så, att det för många av statsråden är omöjligt komma i åtnjutande av semester förrän under augusti. .Vid nu ifrågavrande tillfälle var det enligt den i konselj under våren stadfästa semesterlistan fem statsråd, som hade semester. Av dessa fem statsråd inkallade man två. Återstå alltså tre statsråd, vilka voro bortresta i och för dem tillkommande semester. Ett av dessa tre statsråd vistades i annat land. Han hade nämligen begagnat semestern för att såsom representant för regeringen deltaga i en stor nordisk kongress i Trondhjem. Det var således i själva verket ett tjänsteuppdrag, som hindrade honom att deltaga i förevarande konselj. Och i fråga örn de två, som härefter återstå, skulle det — även om man inte utan vidare i detta fall vill godtaga semester såsom laga förfall — dock med hänsyn till deras dåvarande vistelseorter ha inneburit så pass^ stora olägenheter att resa till Solliden, att man inte ansåg förhållandena påkalla en sådan åtgärd. Härvidlag kan jag anmärka, att det ju i själva verket gällde en fråga, som ingående dryftats inom regeringen under sommaren. Även de statsråd, som ej deltogo i konseljen, voro sålunda väl insatta i frågan och hade biträtt den uppfattning, som jag hade beträffande åtgärdens vidtagande. Även örn man inkallat de två statsråd, som voro bortresta på semester, hade man för övrigt ändå ej under några förhållanden kunnat komma längre än till att sex statsråd kommit att deltaga i stället för. som nu blev fallet, fyra. Sålunda kunde helt enkelt inte något fulltaligt statsråd åstadkommas å Solliden. Det enda. som kunnat göras, hade därför varit att föreslå konseljens hållande i Stockholm. Detta kunde väl dock knappast anses av förhållandena med nödvändighet påkallat.

I detta sammanhang ber jag få framhålla, att det ända till senaste året varit en av alla regeringar undantagslöst iakttagen praxis, att i de å annan ort än Stockholm hållna konseljerna icke deltagit mer än fyra statsråd. Kanske vill någon häremot invända, att emellertid 1930 års konstitutionsutskott i denna del hade en erinran mot förra regeringen. Med anledning härav bör likväl påpekas, att det under den följande debatten av dem, som förde utskottets talan, i båda kamrarna angavs, att utskottets erinran egentligen icke avsåg de s. k. sommarkonseljerna, och att man i utskottet varit, som en talare uttryckte det, ganska på det klara med att vissa svårigheter kunde vara till finnandes, när det gällde konseljs hållande på annan ort än Stockholm. I själva verket måste dessa svårigheter i allmänhet betecknas såsom nära nog oöverstigliga. Jag vill här ännu en gång understryka, att frånvaro under sommaren kan förorsakas inte bara av semestrarna; denna tid pläga statsråden, som jag redan antytt, i ganska stor utsträckning var nödsakade reservera för tjänsteresor eller därmed jämförliga resor. Det bör här ennas, att också i kommentarer till grundlagen uppmärksammats nyss angivna svårigheter i fråga örn konseljerna utom Stockholm. Den lösning, som där förordats, eller att

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

uppskjuta ett viktigt ärendes behandling, till dess konselj kan hållas i huvudstaden, kunde ej tillgripas här. Detta redan av den anledningen, att bestämmelserna i fråga måste träda i kraft den 1 september. Jag vill emellertid nämna, att man däremot uppsköt att utfärda vissa författningar, med vilkas utfärdande utan allt för stor olägenhet kunde anstå.

Slutligen kan tilläggas, att man verkligen under sommaren 1930 bemödat sig om att så långt som möjligt iakttaga det vid förra riksdagen inom utskottet uttalade önskemålet i förevarande avseende. Härvidlag erinrar jag först och främst om vad jag nyss sade om uppskjutandet av utfärdandet av vissa författningar. I en under juli månad hållen konselj i Båstad deltog vidare just med anledning av utskottets erinran fem statsråd. Inom parentes vill jag nämna, att man ursprungligen bestämt, att sex statsråd skulle resa till Båstad, men att ett av dem i sista stund blev hindrad följa med. I själva verket är väl detta ytterligare ett exempel på de svårigheter, som möta mot hållande av fulltaligt statsråd under sommaren, svårigheter som från utskottshåll, som nämnts, förra året vitsordades.

Under detta yttrande hade herr förste vice talmannen ånyo övertagit ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr **Björck** i Kristianstad: Herr talman! Båda de anmärkningar som konstitutionsutskottets majoritet här gjort under punkterna 4 a) och b) äro av rent formell innebörd. De beröra icke själva realfrågan. Jag har på båda dessa punkter anmält reservation, och jag anser mig därför nu böra närmare klargöra min ställning. Jag nödgas kanske därvidlag bliva något utförlig. Det är nämligen så med dessa mycket invecklade spörsmål, att det lätt uppstår missförstånd och den blanka reservation jag avgivit vid punkt 4 a) har i pressen misstytts på ett sätt, som jag måste bemöta och vederlägga.

Jag skall liksom herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet göra en liten historik, men jag tar mig friheten att gå litet längre tillbaka än herr statsrådet gjorde. Jag är av den uppfattningen, att när man skall bedöma dessa formella anmärkningar, är det alldeles nödvändigt att man också undersöker det läge, som förefanns och de omständigheter, under vilka regeringen har haft att handla. Jag vill då erinra om, att läget i riksdagen vid striden om spannmålshjälpen slutligen blev, att vi hade tre linjer. Vi hade å ena sidan högerns och bondeförbundets linje. Den gick ut på att inmalning ensamt icke var tillräcklig för att lämna jordbruket den snabba och effektiva hjälp, som jordbruket var i behov av, utan inmalningen tarvade en komplettering i prisreglerande eller prisförhöjande åtgärder, och högerregeringen föreslog tullförhöjning som den i det syftet lämpligaste, under det att bondeförbundet alternativt föreslog såväl tullförhöjning som minimipriser. Socialdemokraterna å andra sidan ville icke gå med på vare sig inmalning eller någon prisreglerande åtgärd, och mitt emellan intogo de frisinnade sin ståndpunkt och förklarade, att vi kunna acceptera inmalningen men däremot icke en prisreglerande åtgärd, de gingo emot både tullförhöjning och minimipriser. Det var de frisinnades ståndpunkt, som blev avgörande för beslutet, och jag vill erinra herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet om, att det voterades i båda kamrarna om minimipriser. I första kammaren nedlade herr statsrådet sin röst, och jag anser, att det vittnade om mycket gott förstånd och klokt förutseende. Emellertid röstades det om minimipriser i båda kamrarna, och jag vill erinra om, att bondeförbundet fäste synnerligt avseende vid denna votering, då de begärde namnanteckning till protokollet. Jag tror, att man bör taga hänsyn till dessa förutsättningar, när man går att bedöma regerin-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

gens handlingssätt. Regeringen införde minimipriser, fastän de hade blivit avslagna av riksdagen, detta är ett faktum.

Det måste hava hänt någonting mellan maj och juli månader. Ja, det hade hänt något, och det är utan tvivel en ganska märklig tilldragelse. Vi hava utan tvivel här en vandring till Damaskus. Det vart plötsligt av denna frihandelns Saulus en minimiprissystemets Paulus, — icke herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, honom åsyftar jag ingalunda, ty, som jag redan nämnt, herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet nedlade i första kammaren sin röst, när det gällde frågan om minimipriserna, och jag tror det var till stor lycka för det svenska jordbruket. När jag talar om omvändelsen syftar jag på hans excellens herr statsministern, som här i denna kammare med mycken skärpa uppträdde även emot minimipriserna och som skarpt förebrådde oss på högersidan, när vi röstade för dem, och förmenade att det var ingenting annat än en demonstration, eftersom det icke kunde bliva något av det beslutet, sedan första kammaren avvisat förslaget.

Vad skulle regeringen nu göra? Det var uppenbart, att man inom regeringen hade kommit till insikt om det förhållandet, att högern och bondeförbundet hade sett rätt, att det icke räckte med enbart inmalning, utan att ställningen var så allvarlig, att här krävdes även en prisreglerande och en prisförhöjande åtgärd. Ja, det hade funnits en utväg, man kunde ha tillgripit par. 60 regeringsformen, herr statsråd, och då hade hela åtgärden varit konstitutionellt oantastlig. Men jag förstår, varför man icke använde den utvägen.

Jag vill nu, innan jag går in på de formella anmärkningarna och undersöker dem, säga till herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, att jag tror, att vi som ville, att jordbruket skulle hava en effektiv hjälp, hava anledning att vara honom stor tack skyldiga. Jag förstår så väl det svåra läget. För att genomföra den politik, som herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet förde, så krävdes alldeles säkert både mod och beslutsamhet, och jag vill konstatera, att det var en lycka för Sveriges jordbrukare, att herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet hade de egenskaperna och utvecklade med dem den framgång, som skett inom regeringen.

Som sagt, jag förstår de mycket betydande svårigheter, i vilka regeringen befann sig: man kunde icke taga par. 60, icke införa förhöjda tullar, det kan man förstå med hänsyn till den ståndpunkt, som hans excellens herr statsministern intog. Man hade då ingen annan utväg än minimipriserna. Men hur skulle det vara möjligt att genomföra minimipriser, sedan de avslagits av båda kamrarna? Jag skall då be att få citera något, som i ett föredrag föra sommaren sades av herr Lindman, som gav en kortfattad men träffande karaktäristik, då han jämförde högerregeringens och den frisinnade regeringens politik. Han sade då, att skillnaden mellan de båda regeringarna ligger icke däri, att den ena regeringen vore skyddsvänlig och den andra icke, ty det vore båda två, nej, skillnaden ligger däri, att högerregeringen ville regera med riksdagen, men den frisinnade ville regera med kvarnarna. Det är alldeles riktigt. Regeringen regerade alltså med kvarnarna. Den form, som valdes, för minimiprisens genomförande, var utan tvivel den bästa möjliga. Jag vill därmed icke säga, att den är konstitutionellt oantastlig, det kommer jag till senare, men om jag nu skall överväga, vilka möjligheter, som förelågo för regeringen, så har jag å ena sidan den väg, som tydligtvis konstiutionsutskottets majoritet har tänkt sig, och jag har å andra sidan den väg, som herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet och regeringen valde. Det framgår kanske icke så tydligt av konstitutionsutskottets betänkande, men det framgick däremot tydligt av debatten i utskottet, och det har också framgått av det uttalande, som konstitutionsutskottets ordförande hade i första kammaren, att utskottet avsett, att regeringen skulle använt sig av Kungl. Maj:ts ekonomiska lagstiftningsmakt enligt par.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

89 regeringsformen. Jag kan icke neka till, att till en början gjorde hans statsrättsliga auktoritet intryck även på mig, och jag var också inne på den linjen, men den debatt, som fördes i utskottet, övertygade mig om, att det varit mycket oklokt att slå in på den linjen. Det kan icke hjälpas att genom ett sådant förfarande kommer man i konflikt med åtskilliga ganska viktiga grundlagsparagrafer, ty det är alldeles tydligt, om man studerar den svenska grundlagen, att den tillåter icke, att Kungl. Maj:t använder sig av sin makt för att pålägga folket pålagor eller öka pålagorna. Det framgår av olika paragrafer. Det heter således i 57 par. regeringsformen: »Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utövas av riksdagen allena.» Vidare kan nämnas par. 73 och likaledes par. 60, där det talas om att konungen äger inga monopolier till förmån för sig eller andra upprätta. Jag tror, att, om man gått den väg, som konstitutionsutskottet förordat, det varit risk för att komma i konflikt med dessa grundlagsstadganden.

Nu har herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet gått en annan väg, som han också framhöll i sitt anförande. Han har förhandlat med kvarnarna, han har fått kvarnarna till att ge ett anbud eller en förbindelse, som det heter, och denna anses vara en uppgörelse, som träffats emellan dem. Med den uppgörelsen ansåg herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet Kungl. Maj:t ingenting hava att göra. Det var visserligen, om jag icke missminner mig, dock ett villkor i den förbindelsen, men jag tror det var så, att det villkoret redan var uppfyllt, när Kungl. Maj:t utfärdade kungörelsen om mjölinblandningen. Alltså det fanns ett villkor, men kvarnarna hade tydligen icke reda på, att Kungl. Maj:t redan uppfyllt det. Jag menar således, att om man skall bedöma dessa två vägar från konstitutionell synpunkt, tror jag, att den väg, som herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet valde är den konstitutionellt minst betänkliga. Därför har jag reserverat mig på punkten 4 a) och jag är av den uppfattningen, att det råd, som konstitutionsutskottets majoritet ger herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet genom sin anmälan, är ett ganska dåligt råd.

Emellertid får man nog ändock, herr statsråd, när man ur konstitutionell synpunkt skall titta litet närmare på detta ärendes behandling, blunda på ena ögat. Det är ju dock så, att det finns en paragraf i grundlagen, jag tror par. 7 i regeringsformen, som säger, att alla regeringsärenden skola föredragas i konselj. Naturligtvis kan man föra herr statsrådets resonemang, men man får väl ändock säga, att det är ganska enastående, att ett ärende, som riksdagen skickar till Kungl. Maj:t, som Kungl. Maj:t behandlar i konselj den 13 juni, plötsligt upphör att vara ett regeringsärende. Det står dock, herr statsråd, i den vid konseljen den 13 juni antagna förordningens sista paragraf, att i den händelse att en uppgörelse kan träffas med kvarnarna, så skall den uppgörelsen träda i förordningens ställe. Det är riktigt, herr statsrådet, det utfärdades ingen förordning. Jag förstår mycket väl, att det är mycket fiffigt och bra gjort, att säga att ingen förordning är utfärdad, ty om en sådan utfärdats, hade man otvivelaktigt kommit i konflikt med de där andra grundlagsparagraferna, som konstitutionsutskottet ville fresta herr statsrådet att komma i konflikt med. Jag tror således, att man får skruva och pressa litet grand, men i alla fall, herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet undviker dock de farligaste blindskären.

När vi så komma till det s. k. andra kvarnavtalet eller förbindelsen, vilket man vill kalla det, så gör utskottet anmärkning emot, att det är föredraget i liten konselj. Jag har icke biträtt den anmärkningen heller. Det beror icke därpå, att ärendet icke var så viktigt, att det icke lämpligen borde erfordra stor konselj, men jag anser, att denna bestämmelse om att det i vissa ärenden skall vara stor konselj, den har icke samma betydelse nu, som den hade i gamla tider,

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

då regeringarna voro ganska heterogent sammansatta, då konungen kallade rådgivare från olika håll. När man har en så homogen regering som den nuvarande och när man vet, att regeringens chef heter Carl Gustaf Ekman, då kan jag icke förstå, att man skall behöva hålla så hårt på den stora konseljen, ty då vet man, att det är Carl Gustaf Ekmans vilja, som är bestämmande, hans och ingen annans, och därför har jag icke velat biträda anmärkningen på denna punkt.

Jag kommer nu till det, som enligt min mening är det mest allvarliga i hela denna historia, och det är det underliga, att där har utskottet icke gjort någon anmärkning, ty nu har, herr statsråd, när vi komma fram till den lilla konseljen den nya förbindelsen en ny form, då är det nämligen fråga om uttryckliga villkor för utfästelserna. Där har intagits som villkor, att de kvarnar, som gå in på avtalet, skola komma ifrån med 10 enheter lägre inmalning, och där är slutligen också det villkor, vilket som herr statsrådet särskilt betonat, icke fanns i det första, nämligen det villkoret, att Kungl. Maj:t skulle godkänna förbindelsen. Detta villkor finns i det andra kvarnavtalet.

Vad innehöll nu detta andra kvarnavtal? Jo, det innehöll bland annat, att kvarnarna utfäste sig att betala vissa minimipriser. Det är visserligen icke så, att ärendet kom in i konselj på det sättet, att Kungl. Maj:t godkände minimipriserna. Men Kungl. Maj:t utfärdade en förordning, vari inmalningstvånget genomfördes över hela linjen. Och så skulle de kvarnar, som anslöto sig till avtalet, också åtaga sig att betala minimipriser. Regeringen äger rätt att göra undantag från den allmänna regeln för inmalningen. Det utfärdades alltså en förordning, som innehöll inmalningsprocent, och kvarnavtalets godkännande av regeringen innebär, att det göres undantag för de till avtalet anslutna kvarnarna från bestämmelsen om inmalning på det sättet, att de få tio enheter lägre procentsats. Här har sålunda till slut kvarnavtalet kommit in i konselj. Det har icke kunnat undvikas, och det anser jag för min del ganska betänkligt. Jag tycker nästan från grundlagens synpunkt, att här var det kanske nödvändigt att blunda litet med båda ögonen, herr statsråd. Jag har från början sagt, att det som här gjordes var nödvändigt och nyttigt. Och jag kan förstå, att man ibland är tvungen att lotsa sig fram mellan formernas blindskär. Det kan ställa sig ganska svårt och besvärligt, men när man når ett gott resultat, är detta dock det väsentliga. Och när man anser, att det som gjorts är klokt och bra och nyttigt för landet, har jag kommit till det resultatet, att man även på denna punkt icke kan döma så strängt.

Ehuru jag sålunda icke kunnat biträda någon anmärkning, vill jag likväl betona, att man icke får betrakta regeringens handläggning av detta ärende, och icke heller konstitutionsutskottets hållning till detsamma, som prejudicerande för att Kungl. Maj:t skulle äga rätt att utan riksdagens hörande och samtycke införa minimipriser. Jag vill nämligen säga, att det prejudikatet skulle kunna leda till ganska betänkliga konsekvenser. Det kan hända, att vi få en socialdemokratisk regering, och att den skulle kunna känna sig frestad att t. ex. införa *minimilöner*. Det är precis samma sak. För att de nu ifrågavarande minimiprisen på spannmål skulle kunna införas, måste herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet se till, att det skapades en trust, som tillämpade dem. Och vad socialdemokraterna beträffar så ha de också en trust till sitt förfogande. Jag vill för min del alltså ganska kraftigt betona, att vad som här förekommit är ett *exemplum ad observandum sed non imitandum*. Det är ett exempel, som icke får bli prejudicerande.

Med den erfarenhet, jag har om konstitutionsutskottets granskningsmetoder, skulle jag vilja säga, att om en högerregering hade gjort detta, skulle den fått en sjungande anmärkning. Den skulle fått en anmärkning så avfattad, att det nuvarande regeringsorganet i sin officin icke har tillgång till så feta

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

typer, att den skulle kunnat antyda graden av den oskicklighet, som i utskottsbetänkandet brännmärktes. Det är icke tvivel om den saken.

Jag har, som sagt, här icke velat se till det formella, utan jag har sett till resultatet, och det är det, som för mig varit det bestämmande, och därför har jag medverkat till regeringens frikännande. Jag har dock velat betona det konstitutionellt sett betänkliga i regeringens handläggning av detta ärende. Och jag tror, att det också framgått av vad jag anfört, att denna handläggning berott därpå, att hans excellens herr statsministern icke haft tillräckligt förutseende. Ty om hans excellens hade varit lika klok och lika väl underrättad i maj månad som i juni, hade han kunnat få riksdagens bemyndigande att föra den politik, som nu fördes. Och det tror jag hade varit klokt och välbetänkt.

Jag skall till sist be att få rikta en liten vädjan till hans excellens herr statsministern, då jag ser, att han nu är närvarande. Det hände förra året under dechargedebatten, att hans excellens herr statsministern, som då icke var excellens, uppträdde emot dåvarande utrikesministern med stor skärpa, förmenande att han icke tillbörligt tillämpat grundlagens bud. Jag uppträdde då i debatten och ansåg mig böra rikta ett varningens ord till herr Ekman. Jag sade, att det var icke utan risk att uppträda så, ty det kunde komma ett »dagen efter», och då kunde det bli litet obehagligt att hava varit så sträng emot en företrädare, ty då kunde det hända, att herrarna i konstitutionsutskottet togo upp samma stridsmetoder. Herr Ekman svarade mig då, att han tänkte bara på det för handen varande, han tänkte icke på dagen efter, och om jag för min del såsom ledamot av konstitutionsutskottet skulle vilja komma honom till livs, då han kom i regeringsställning, så var så god, sade han. Jag hade ett kort samtal, som kanske hans excellens erinrar sig, med honom efteråt och förklarade då, att jag ansåg, att det hade drivits så mycket ofog med 107 §, som ofta missbrukats, att jag icke vore benägen att använda mig av den, och att jag komme att intaga den ståndpunkten i konstitutionsutskottet, även om herr Ekman skulle bli regeringschef. Jag vill nu säga här till hans excellens herr statsministern, att jag gjort så gott jag kunnat för att hålla det löftet. Jag tror, att hans excellens i dag i ett annat ärende sade en liten elakhet om oss tidningsredaktörer, att vi icke voro så älskvärda. Jag kan försäkra ers excellens, att jag försökt vara så älskvärd som möjligt mot hans excellens i konstitutionsutskottet. Jag har varit besjälad av en uppriktig välvilja. Men jag måste säga, att jag trodde icke, då jag avgav detta löfte, att det skulle vara så svårt att hålla det.

Jag vill därför hemställa till ers excellens, att ers excellens ville i fortsättningen vara litet mera förutseende och försöka om möjligt att ha den riktiga åsikten i maj och icke dröja därmed till i juni. Jag tror, att det skulle vara mycket klokt och bra. Nu kan det hända, att ers excellens icke har hjärta för oss högermän i konstitutionsutskottet, som haft att föra en rätt hård kamp för att försvara regeringen. Men jag vill fästa ers excellens uppmärksamhet på att det finns frisinnade ledamöter i konstitutionsutskottet också, och de belastas delvis av gamla anmärkningssynder. De ha haft det ganska besvärligt. Jag tror därför, att det av ren skonsamhet vore mycket värdefullt, om ers excellens ville lägga sin politik i framtiden så, att de företagna regeringsåtgärderna kunde från konstitutionell synpunkt bliva mera oantastbara, än jag anser handläggningen av detta ärende vara.

Herr **Engberg:** Herr talman, mina herrar! Den föregående ärade talaren har ju varit reservant emot de två anmärkningar, som utskottet här framställt under a och b. Men jag får ärligt erkänna, att sedan jag kommit i riksdagen och deltagit i konstitutionella debatter, har jag aldrig upplevat, att en reser-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

vant med sådan vältalighet, lidelse och övertygande kraft försvarat den anmärkning, mot vilken han riktat sig.

Den ärade talaren befinner sig i en säregen situation. Det är alldeles riktigt, som han sagt, att han följer principen att icke vilja vara med om några anmärkningar i konstitutionsutskottet. Han förklarar — cyniskt, om man så vill — att om det finns parlamentarisk betäckning för en förseelse eller en underlåtelse från ett statsråds eller flera statsråds sida, så skall detta rättfärdiga att åsidosätta grundlagens bud. Frågans rent konstitutionella sida skall då icke tagas i beaktande. Han har i sitt nyss hållna anförande endast fullföljt denna sin uppfattning. I utskottet höll han nämligen i huvudsak samma anförande som här. Och det fanns ingen av oss, som stå för anmärkningarna, som med sådan iver underströk det konstitutionellt betänkliga i regeringens handlingssätt. Han har ytterligare understrukit detta i dag för kammarens ledamöter. Han har, skulle jag vilja säga, hela tiden spelat den där rollen, som vi känna igen från slagdängan *Und der Teufel lacht dazu.* Han har gjort det med bravur och gjort det med konsekvens. Han ställer sig från början på ståndpunkten: här har Kungl. Maj:t handlat i rak strid mot riksdagens uttalade mening. Men det har visat sig, säger han, att denna regeringens mening eller, rättare sagt, ett handlingssätt i överensstämmelse med denna mening har varit till rikets sannskyldiga nytta. Följaktligen avskriver han varje tanke på anmärkning. Han bryr sig icke om att ärendet tagits i liten konselj, han bryr sig icke om att 1 juli-avtalet icke dragits i konselj alls, han förlåter regeringen, att den trotsat riksdagens tydligt uttalade vilja, därför att det är högre ändamål, som blivit tillgodosedda. Jag nödgas bekänna, att, om jag hade denna uppfattning om dechargearbetets natur, även jag i likhet med den ärade talaren skulle hävda, att vi först som sist kunna upphöra att göra anmälningar enligt 107 § till kammaren — observera till *kammaren* eller *kamrarna*, icke hemliga anmärkningar till utskottets protokoll, som är en annan sak.

Emellertid, herr talman, finns det här skäl att erinra om att den ärade talaren har mycket gott sällskap, statsrättsligt förstklassigt sällskap. I min hand föll i morse tidningen Svenska Landsbygden, daterad fredagen den 24 april, alltså för i går. Där får man läsa i förskott det anförande, som jag förmodar, att min högt ärade vän herr Reuterskiöld i dag håller i första kammaren. Det är undertecknat med hans namn i tidningen, och det är så pass remarkabelt att få höra konstitutionsutskottets ordförande utveckla sin statsrättsliga syn på detta och framför allt orda om det av oss påtalade handlingssättets konsekvenser, att jag finner mig böra leverera vissa delar av detsamma till kammarens protokoll.

Herr Reuterskiöld inleder sin artikel med att framhålla, att regeringen har på egen hand och mot riksdagens beslut gått och fattat beslut om minimipris. På den punkten är han alltså fullständigt ense med den föregående ärade talaren. Liksom den föregående ärade talaren hävdar professor Reuterskiöld i upprepade vändningar, att regeringen handlat egenmäktigt gent emot riksdagen. Men liksom den föregående ärade talaren har också konstitutionsutskottets ärade ordförande ett förlåtande hjärta. Även i hans åskådning spela högre ändamål sin roll. Och han argumenterar på följande sätt:

»Följden av detta godkännande genom utskottets avslag å socialdemokraternas anmärkningsyrkande är helt enkelt den, att en svensk regering, när rikets sannskyldiga nytta så kräver, kan på eget ansvar genomföra en minimiprisreglering, liksom en maximiprisreglering, även på annat än spannmål. Frågan om dylika besluts fattande av en regering på egen hand blir sålunda hädanefter icke en fråga om regeringens rätt att fatta dem — den saken är numera alldeles klar — utan endast en fråga om beslutets nyttighet för riket. Har re-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

geringen bakom sig en parlamentarisk majoritet eller, som nu, i allt fall en tillräcklig parlamentarisk betäckning» — herr statsministern kanske observerar uttrycket — »som säkerställer, att dess uppfattning om rikets nytta delas av riksdagens flertal, så kan regeringen, utan att riskera anmärkning för maktmissbruk, på egen hand besluta.»

Och den ärade författaren till denna artikel understryker i annat sammanhang, att vad som för honom är en särskild källa till glädje i detta fall är, att han äntligen fått uppleva en svenska regering, som har det politiska modet att trotsa riksdagens uttalade mening. Han ser i andanom i den nuvarande statsministern ett löfte om en svensk Mussolini, som i den omfattning, som rikets nytta det kräver, sätter parlamentet åt sidan. Jag vill nu tillstå, att, när man ser konstitutionsutskottets egen ordförande, sekunderad av en reservant från högerpartiet, öppet träda fram med ett lovprisande av att en regering går emot riksdagens fattade beslut, man blir mycket betänksam. Jag förstår fuller väl, herr talman, att det faktiskt finns en majoritet bakom de åtgärder, som regeringen vidtagit, en majoritet som gillar, att regeringen tillgripit minimipriser. Jag förstår, att denna majoritet känner sig engagerad i en regeringens politik. Vad jag däremot icke förstår, det vill jag säga herr Björck, är, att den, som har att syssla med vården om grundlagarnas efterlevnad och om iakttagande av sund och hävdvunnen konstitutionell praxis, icke har insett, att regeringen, om den på det sätt, som här skett, ansett sig böra åsidosätta lagtima riksdagens klara uttalande, haft en plikt att inkalla urtima och av denna utbedja sig nya fullmakter.

Vad är det som skett, herr talman? Jag ber att få med några korta ord erinra därom. Herr jordbruksministern var på den punkten alldeles för — jag vill icke säga — ordknapp, ty det var han icke, men för kringgående i vad det gäller den springande punkten. Det väcktes motioner här i kamrarna med begäran om införande av minimipris, motioner utav olika grupper inom riksdagen. Riksdagens särskilda utskott behandlade dessa motioner och förklarade för sin del, att, innan man ifrågasatt införandet utav minimipriser, så borde i främsta rummet någon erfarenhet hava vunnits utav verkningarna på prisbildningen av den förordning beträffande inmalning, vartill utskottet i sitt betänkande gjort upp ett förslag. Alltså: förutsättningen för minimiprisers införande angav utskottet särskilt vara att erfarenheter vunnits angående verkningarna av inmalningsförordningen. Inmalningsförordningen utfärdades, som vi veta, den 13 juni. Den sattes i kraft den 1 september. Var och en kan alltså räkna ut, att först efter den 1 september kunde erfarenheten inhämtas angående denna förordnings verkan på prisbildningen. Vad sker emellertid? Jo, den 28 augusti så engagerar sig regeringen direkt för minimiprispolitiken, alltså tre dagar innan förordningen var satt i kraft och innan någon som helst erfarenhet därav kunnat vinnas. Jag kan med bästa vilja i världen icke underlåta att konstatera, att den huvudförutsättning, riksdagen själv angivit, här betraktades som luft. Herr Carl Gustaf Ekman, som var ordförande i särskilda utskottet och hade att inför denna kammare motivera den uppfattning, som var utskottets, sade uti sitt anförande ifrån, att det enligt hans mening vore otänkbart, att kammaren skulle lämna sitt bifall till det framställda yrkandet. Hans ord föllo sålunda enligt protokollet: »Jag förmodar, att kammarens ledamöter vid studiet av den föreliggande reservationen funnit, att det måste möta starka betänkligheter även för den, som sympatiserar med dess syfte, att yrka bifall till densamma.

Då en princip utav den omfattning, som det här gäller, hittills icke varit på något sätt officiellt prövad, vare sig i fråga om innehåll eller i fråga om de former i enlighet med vilka ett beslut skulle tillämpas, att man med andra ord i ett dylikt fall skulle besluta att för kvarnarna, vare sig det nu sker genom

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

lagbestämmelser eller genom fria avtal, minimipriser skulle bestämmas, ävensom att det skulle uppdragas åt Kungl. Maj:t att utfärda provisorisk förordning i ämnet, förefaller det mig otänkbart, att kammaren skulle lämna sitt bifall till de därvidlag gjorda yrkandena.» Med en ganska betydande majoritet beslöt också denna kammare att gå på den av herr Ekman förordade avslagslinjen, i vad det gällde minimiprisen. I första kammaren var majoriteten ännu större, ty där inträffade, att herr Lindmans broderparti med herr Trygger i spetsen gick emot minimiprisen. Allt som allt: riksdagen hade uttryckligt och klart sagt ifrån tre saker, kan jag säga: *för det första* att, om man skulle överväga införandet av en anordning med minimipris, så skulle erfarenhet vara vunnen utav inmalningsförordningens verkan på prisbildningen, *för det andra*, att det läge, vari det kunde vara tillrådligt att överväga åtgärder i den vägen skulle vara det, som jordbruksministern erinrade om, nämligen att dumpingartade åtgärder, riktades mot vårt land på området i fråga, och för det tredje skulle man ha prövat en sådan ny princip. Har riksdagen klart angivit dylika förutsättningar för minimiprisernas tillgripande, så är det ett klart och obestridligt trots mot dess vilja, att utan att en enda av de angivna förutsättningarna förelåg, skrida till minimiprisernas införande. Det torde vara för alla partier att för framtiden i regeringsställning visa respekt för riksdagens beslut. Vill man handla på annat sätt, så anvisar grundlagen den riktiga vägen. Inkalla då en urtima riksdag och säg öppet och ärligt: »Vi togo miste. Vi handlade orätt, då vi gingo emot bondeförbundets motion. Jag Carl Gustaf Ekman har fått orätt, och du Olof Olsson i Kullenbergstorp har fått rätt, och nu får riksdagen giva oss ny fullmakt att handla i enlighet med denna nya förvissning.» Men vad gör herr regeringen? Jag sade med avsikt »herr» regeringen. Den handlar på samma sätt, som professor Reuterskiöld i sin artikel framhåller såsom det riktiga och lovvärda handlingssättet för framtida styrelse. Regeringen sätter upp fingret i luften. Den känner att här är herr Lindman tagen på släp av triumfvagnen. Herr Olsson i Kullenbergstorp behöver icke ens bindas: han drager triumfvagnen, ty han har ju i själva verket varit motionär i frågan. Följaktligen är majoriteten klar. Regeringen behöver icke bry sig om att det finns socialdemokratiska opponenter. De äro nu i minoritet, då det är borgerlig samling på andra sidan. Följaktligen kan regeringen handla och vandla som den vill.

Det är detta, som regeringen gjort. Innan jag går närmare in på det, skall jag fästa mig vid det försvar för de formella synpunkterna, som jordbruksministern presterade. Han skildrade för oss med något av erfarenheten hos en föreståndare för en turistbyrå eller dylikt, hur svårt det är att i augusti få människor tillsammans. Semestrarna äro givna o. s. v. Men att vidtaga den enkla åtgärden att bedja Hans Majestät Konungen att förflytta sig till Stockholm, så att man fick en fulltalig konselj, menade herr jordbruksministern skulle ha stött på oöverstigliga svårigheter, såsom hans ord föllo. Ja, herr talman, jag tror, att jag gärna kan säga öppet och klart, att med den lojalitet, som utmärker den nuvarande statschefen gentemot den demokrati, vi ha, så är jag övertygad om att den minsta viskning från »herr regeringen» skulle ha förpassat honom till Stockholm, och konseljen skulle ha kunnat hållas såsom en stor konselj. Det var ingenting annat än eländiga undanflykter, som herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet förebragte. När vi i fjol anmärkte på herr Lindmans regering, att den icke haft stor konselj, när det gällde kräftpesten, så tillåt mig anse, att vi den gången gjorde en struntanmärkning. Kräftorna i all ära, det är goda djur, men jag föreställer mig, att vi alla äro ense om, att vi röra oss på ett mycket centralare område, när det gäller införande i landets ekonomiska liv av förändringar utav en portée, en räckvidd, som vi icke haft sedan 1887 års beslut om spannmålstullarnas infö-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

rande. Det hade icke varit för mycket begärt, att det skulle hållas en stor konselj. Frågan är av den omfattning, grundagen förutsätter, och av den vikt och betydelse, att stor konselj bör hållas.

Vad det nu beträffar, att man icke anmält förstajuliavtalet i konseljen resonerade herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet så här: här var ett avtal kvarnarna sinsemellan. Här hade vi fadern, där hade vi sonen, men var var den helige ande, mina herrar? Ja, vi skymtade den tredje gudomen bakom, när vi i konstitutionsutskottet fingo tag på den skrivelse, som från kvarnarnas sida överlämnats till jordbruksdepartementet, och i vilken det redan i ingressen, som vi ha antytt i vår recit, säges, att man förutsätter, att den part, man i jordbruksministerns gestalt har att göra med, är — det står icke »herr» regeringen, men det står regeringen. I själva verket så har med detta aktstycke blivit klart, att det finns en part till i avtalet, nämligen regeringen. Herr von Stockenström sökte framställa saken så, att det var en självständig aktion inom kvarnvärlden. Kvarnarna träffade ett avtal inbördes, men regeringen stod och såg på precis som enligt deisternas gamla uppfattning vår herre betraktade världen, sedan han en gång skapat den. Regeringen stod kantänka helt utanför. Jag skall för min del därom säga endast det, att det är alldeles riktigt, att man har förfarit med den — jag höll på att säga knipslugheten — att regeringen icke synts på de avgörande punkterna. Den synes väl ej, men den finns där ändå. Det finns ingen, som tagit del av dessa aktstycken, som inte har klart för sig att det var de facto en uppgörelse träffad mellan regeringen och kvarnarna. Är det för mycket begärt, att en så viktig sak som förstajuliavtalet, där det redan står talat om minimiprisen, anmäles i konselj? Jordbruksministern förklarar, att det icke hade föranlett till annat än att man lagt anmälan till handlingarna. Jag vill icke uttala mig om vad de föranlett, men jag hävdar, och utskottets majoritet hävdar, att en så viktig uppgörelse, ett så viktigt avtal, som faktiskt band svenska staten i förhållande till enskilda, det skall anmälas, det skall föredragas i konselj. Det är god konstitutionell ordning, därom kan väl gärna icke finnas mer än en mening.

De båda formella anmärkningarna äro dock enligt min mening av utanverks natur. Den siste ärade talaren hade alldeles rätt, när han också lät dem vara bisaker och ansåg huvudsaken vara vad som skedde den 28 augusti, då man införde icke bara minimipris utan också tillförsäkrade de kvarnar, som ville biträda prisavtalet före den 7 september rätt att åtnjuta tio enheters nedsättning i den annars föreskrivna inmalningsprocenten.

Jag frågar herr statsrådet, på vilket uttalande av riksdagen, på vilken fullmakt, på vilket medgivande regeringen har grundat sin åtgärd att indela kvarnarna i två procentklasser med 10 enheters skillnad i procent mellan de båda klasserna. Jag trotsar honom att kunna framdraga ett enda ord i riksdagsbeslutet, en enda vändning, en enda antydan i detsamma, som skulle innebära en dylik fullmakt. Det är en fullmakt, som regeringen har tagit sig alldeles på egen hand. Och, mina herrar, jag ber att få fästa uppmärksamheten på vad här sker: utan riksdagens beslut beskattas dock indirekt det här landet ganska ordentligt genom regeringens åtgärder. Lägg märke till, att när man avstänger det svenska folket, konsumenterna, från möjligheten att komma i åtnjutande av de priser, som råda på världsmarknaden, när man avstänger det till den grad, som här skett, så att priserna här ha rört sig ända upp till 8—9 kronor utöver världsmarknadspriset, är detta en ekonomisk belastning, en beskattning av konsumenterna i detta land av det slag, som icke bör ske, med mindre riksdagen därtill givit sin uttryckliga fullmakt.

Jag vill naturligtvis icke säga att den rent formella föreskriften att det är riksdagen, som skall ha beskattningsmakten i sin hand, trätts för nära. Men

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

jag vill erinra om att om läget varit det, att ministären Lindman begagnat sig av sin grundlagsenliga rätt att höja tullen, då skulle herr Ekman med bart och blottat svärd gått i spetsen för oppositionen här i kammaren, då skulle herr David Bergströms åska rullat i konstitutionsutskottet, och då skulle det över hela landet ha basunerats ut, att Lindmans regering handlat egenmäktigt, trotsat riksdagen — och detta ehuru den haft en grundlagsenlig och formell möjlighet att göra det.

Men nu inför man på detta sätt en beskattning av konsumenterna, som, såvitt jag kan förstå, betydligt överträffar den beskattning, som skulle blivit följden av herr Lindmans tullförslag. Den nuvarande statsministern hade djupa bröst-toner, när han avvisade tullförslaget med den motiveringen, att det skulle fördyra varan för konsumenterna. Hur är det nu? Vart ha nu herr Ekmans bröst-toner tagit vägen? Här stå vi nu inför en fördyring av varan för konsumenterna, som matematiskt kan visas vara större än den fördyring, som inträtt om herr Lindmans tullförslag gått igenom. Jag förstår därför den siste ärade talarens hela känsloläge alldeles förträffligt. Högern står här fastbunden vid regeringen, sprattlar och stretar emot och viftar med sitt eget förslag om höjda tullar, men har icke några utsikter att få detta förslag igenom, därför att herr Ekman sprungit före med någonting som till namnet visserligen icke är tull men till gagnet dock ger de stora brödsädesodlarna mer än tullförslaget.

Det är i själva verket läget, och jag hävdar för min del, att det är orimligt, om praxis nu skall fortsätta såsom herr Reuterskiöld i sin uppsats förklarar. Han förklarar där med sin statsrättsliga auktoritet, att med detta beslut är vägen öppnad för olika regeringar att införa både minimipriser och maximipriser och detta även på andra varor än brödsäd. Ja, jag undrar, vad man inom bondeförbundet, och vad min vän herr Lindgren i Dingelvik skulle säga, om man satte maximipris t. ex. på mjölk. Jag är övertygad om, att man då skulle föra ett herrans oväsen mot en regering, som så handlade utan riksdagens beslut. En slik regering skulle anses träda det svenska folkets allra heligaste rättigheter för nära. Men nu är det bara svampen på. Nu tiger man. Nu lunkar man snällt i regeringens ledband. Och varför? Jo, därför att man, såsom den siste ärade talaren framhöll, i praktiken dock får vad man önskat, att man skulle få. Och fortsättningen följer, mina herrar: i kväll ha vi väl att vänta en proposition om spannmålsmonopol i det här landet. Har man sagt a, får man säga b. Den ena synden avlar av sig den andra här i världen. Nu ser kammaren, nu ser riksdagen, vad det är för system, som växer fram ur den första synden. Spannmålsmonopolet är bara följden av tvångsinmalningspolitiken och regeringens egenmäktiga politik gentemot riksdagen och dennas uttalade mening. Och när nu en majoritet här i riksdagen kommer att svälja det vidunder, som presenteras, blir även detta bara ett steg, som obönhörligt kommer att följas av fler på samma olyckliga väg. Och en vacker dag ha vi genomfört — jag höll på att säga — ett slags femårsplan på detta område här i landet. Och detta under en »frihandelsvänlig» regerings flagg! Ty den nuvarande regeringen är ju, efter vad herr statsministern gång på gång har bedyrat, en frihandelsvänlig regering. Och sådana här åtgärder få, menar han, alls icke uppfattas som någonting, som grumlar frihandelns princip. Det är inga avvikelser ifrån den rätta vägen! När har förresten herr statsministern avvikit från den rätta vägen? När har man om honom kunnat säga som det heter i Peer Gynt, att han var en synder av det storladne slag? Han har tvärtom alltid här representerat en rätlinighet, så att, var han än har ställt sig, det kunnat konstateras, att hans ståndpunkt varit absolut riktig. Det har alltid varit, höll jag på att säga, »självgivet», att det riktiga rättat sig efter honom och icke han efter det riktiga. Här stå emellertid så stora värden på spel, att herr statsministerns personliga prestigeintressen väga fjäderlätt i jämförelse med dem. Det är ett konstitu-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

tionellt värde av första rang, att man hävdar riksdagens rättigheter gentemot maktövergrepp från regeringens sida. Jag anser vidare, att när man ser till sakens materiella sida, så har här ägt rum ett så betydande ingrepp i vårt ekonomiska liv, att det är orimligt, att på det sätt, som herr statsministern här gjort — ty herr jordbruksministern är bara ett bihang, och därför bryr jag mig icke om att adressera mig till honom — företaga sig något sådant utan att därtill ha erhållit riksdagens uttryckliga fullmakt.

Ja, det är kort och gott de här synpunkterna, som varit bestämmande för oss reservanter, när vi fört fram vår reservation. De formella anmärkningarna under a) och b) äro visserligen de också betydelsefulla, men det betydelsefullaste ligger, såsom den föregående ärade talaren riktigt angav, i beslutet om minimipriserna. Och med åberopande av vad herr Björck sagt och med åberopande av vad herr Reuterskiöld sagt, så vill jag för min del säga, att när en så samstämmig mening ifrån högern, bondeförbundet och socialdemokraterna inom konstitutionsutskottet hävdat, att regeringen trotsat riksdagens mening, så bör riksdagen säga ifrån på denna punkt för att hävda sig själv. Den kommer icke att göra det, herr talman, den kommer att med sin majoritet stödja regeringen. Men en vacker dag — det är jag övertygad om — skola vederbörande se tillbaka och ångra sig att de icke togo varning, när ännu varning kunde tagas, innan det var för sent.

Jag har, herr talman, naturligtvis intet att yrka annat än att anmärkningen lägges till handlingarna här under punkterna a) och b) — jag tror att talmannen menar, att vi skola behandla båda punkterna tillsammans. Men jag har velat i detta sammanhang säga ifrån, att det anmärkningsvärdaste i hela denna politik har varit beslutet om minimiprisernas införande gentemot riksdagens fattade beslut, gentemot avgivna deklarationer och gentemot allt vad sunt förnuft heter. Och det är — det skulle jag tro, herr talman — på det sättet, att om man går tillbaka i svenska riksdagens historia, skall man sällan finna, att riksdagen ställts inför ett fait accompli av sådan betydelse, av sådan räckvidd, som vad här har ägt rum.

Hans excellens, herr statsministern, förklarade i den förgående debatten, att om det är fråga om att mista ett huvud, skall man ha ett huvud att mista. För hans politik är det likgiltigt, om han mister sitt huvud eller ej. Ty liksom det om Raphael sagts: Hugg händerna av Raphael, och han skall ändå vara en stor målare, så kan det om herr Ekman sägas: hugg huvudet av statsministern, och han skall ändå vara samme förträfflige politiker!

Som tiden nu var långt framskriden, beslöt kammaren på hemställan av herr talmannen, som under herr Engbergs anförande återtagit ledningen av förhandlingarna, att uppskjuta den vidare behandlingen av förevarande memorial till kl. 7 e. m., då enligt utfärdat anslag detta plenum komme att fortsättas.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4.42 e. m.

In fidem

Per Cronvall.

Lördagen den 25 april.

Kl. 7 e. m.

Fortsattes det på förmiddagen började sammanträdet.

§ 1.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.

Herr talmannen anmälde till fortsatt handläggning konstitutionsutskottets memorial, nr 9, angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll; och lämnades därvid i fråga om utskottets anmälningar jämlikt § 107 regeringsformen, punkten 4, enligt förut skett anteckning ordet till

Herr **Olsson** i Golvvasta, som anförde: Herr talman! De åtgärder föreliggande anmärkningar avse överensstämma som bekant med de riktlinjer, som vår grupp enhälligt anslöt sig till vid föregående riksdag — beklagligt nog *utan* att då erhålla tillräckligt stöd från andra partier. Under sådana förhållanden kan jag icke ha något att erinra mot åtgärdernas reella innebörd, och jag tror mig veta, att den grupp jag tillhör är av samma uppfattning.

Vi minnas alla, hur prisutvecklingen för spannmål ställde sig förra året. Prisnedgången var så snabb, att ehuru den dåvarande regeringen föreslog en ganska kraftig tullhöjning, skulle priset ändå vid den tid, då riksdagen var färdig att fatta sitt beslut, ha blivit lägre än det var vid propositionens avgivande utan tullförhöjning. Den tabell över prisutvecklingen, som återgives i den socialdemokratiska reservationen på denna punkt, tycker jag för min del ytterligare bestyrker detta. När billigaste utländska vete i juni 1930 — således ungefär vid den tidpunkt, då riksdagen var färdig med sina beslut i jordbruksfrågorna — kostade 19 kronor 4 öre för 100 kg. men i mars 1931 gått ned till 12 kr. 54 öre, måste man säga sig, att prisbildningen varit allt annat än normal. Om statsmakterna under dylika förhållanden skola kunna mildra verkningarna av skedda omkastningar i produktionsläget, böra de icke tveka att tillgripa medel, som verkligen äro effektiva. Främsta anmärkningen mot minimiprissystemet i fjol, när det framfördes från vår grupp, var att det var nytt och oprövat. Jag får för min del förklara, att jag icke är så konservativ, att jag anser en åtgärds egenskap av att vara ny och oprövad vara tillräckligt skäl att förkasta densamma.

Jag vill erinra om att den reservation av herrar Gustafsson i Benestad och Olsson i Kullenbergstorp till särskilda utskottets betänkande, som gällde minimiprisen, innebar dels hemställan, att Kungl. Maj:t måtte söka träffa uppgörelse med kvarnarna om vissa lägsta priser å inhemskt vete och råg, dels bemyndigande för Kungl. Maj:t att, därest sådan uppgörelse icke kunde åvägabringas, provisoriskt utfärda erforderliga bestämmelser, dels slutligen att Kungl. Maj:t måtte låta utreda frågan ytterligare och vid 1931 års riksdag framlägga förslag om stödåtgärder, väsentligen grundade på minimiprissystemet för vete och råg. Reservationens innehåll berodde till en del på den behandling det från vårt håll väckta förslaget om minimipris rönt i särskilda

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

utskottet. Herr Olsson i Kullenbergstorp beklagade under debatten i denna kammare, att varken utskottet i sin helhet eller subutskottet tog upp frågan till utförlig behandling. Yrkandet härom fälldes med den slutna sedelns hjälp. Ansvaret för denna utgång torde delas även av ledamöter i denna kammare, som eljest gjort sig kända för positiv vilja att genomföra åtgärder till jordbrukets och jordbrukarnas bästa, åtminstone när det gällt tullförhöjningar. Den viktiga frågan om minimipris kom genom detta förfaringssätt från utskottets sida i ett sämre läge än annars behövt vara fallet.

När Kungl. Maj:t i alla fall, trots riksdagens hållning, gick i författning om en minimiprisöverenskommelse, är det klart, att jag för min del, med den uppfattning jag har i sakfrågan, icke kan ha något att erinra mot åtgärdernas reella innebörd, utan att jag anser vad som vidtagits motsvara lägets krav.

Vad den konstitutionella sidan beträffar, vill jag endast säga, att det förefaller mig som om Kungl. Maj:t därvidlag i huvudsak — visserligen utan uppmaning av riksdagen — följt den hemställan i herrar Gustafssons i Benestad och Olssons i Kullenbergstorp reservation, där reservanterna begärde att Kungl. Maj:t måtte söka *träffa uppgörelse* med kvarnarna om vissa lägsta priser å vete och råg.

Jag kan icke anse, att riksdagens beslut att avslå reservationen i dess helhet stängde vägen för Kungl. Maj:t att avsluta en frivillig överenskommelse av den natur, som där åsyftades. Efter den förklaring, som lämnats av statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, kan jag ej heller finna, att han överskridit sin befogenhet.

Vad angår anmärkningen, att beslutet den 28 augusti 1930, genom vilket överenskommelse om minimipris principiellt fastställdes, fattades i s. k. liten konselj, synes mig konstitutionsutskottet ha rätt i sin uppfattning om frågans vikt, men för min del vill jag ej tillmäta denna anmärkning annat än rent formell betydelse.

Herr Björck i Kristianstad ironiserade med hans excellens statsministern om att han ändrat ståndpunkt från i maj till i augusti, något som i viss mån kan vara berättigat, men, herr Björck, man skall ej kasta sten, om man själv sitter i glashus. Hade de frisinnade, sedan de kommit i regeringsställning, hastigt ändrat ståndpunkt, så var dock högern betydligt snabbare i vändningarna. Inom det särskilda utskottet voro dock herrar Gustafsson i Benestad och Olsson i Kullenbergstorp ensamma reservanter för minimipriser; men endast den korta tid, som förflöt mellan det utskottet avlämnat sitt utlåtande och till behandlingen i riksdagen, var nog — märk sedan första kammaren fattat sin ställning, så att man icke behövde befara ett enigt riksdagsbeslut — för att flertalet av högern i denna kammare skulle vara färdig att rösta för ett uttalande om minimipris. Om detta högerns ändrade ståndpunktstagande, som var betydligt hastigare än de frisinnades, var grundat på reella skäl eller om det var grundat på politisk beräkning, överlåter jag åt kammaren att bedöma. Herr talman! Jag har intet annat yrkande, än att punkten lägges till handlingarna.

I detta yttrande instämde herrar *Gardell* i Gans, *Hammarlund*, *Heiding*, *Johansson* i Bro, *Eriksson* i Toftered, *Andersson* i Dunker, *Edberg* och *Hultman*.

Vidare yttrade:

Herr **Björck** i Kristianstad: Herr talman! Jag skall genast be att få upptaga till bemötande den mycket skarpa kritik, som den föregående talaren riktade mot mig. Han förklarade, att jag ironiserat över att hans excellens herr statsministern ändrat mening från maj till juli månad förra året. Jag

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

hoppas, att de medlemmar i kammaren, som åhörde mitt anförande, äro villiga att vitsorda, att det icke förekom någon sådan ironisering, utan att jag avsåg en verklig komplimang till statsministern och alldeles särskilt till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet. Jag framhöll, att det som hänt i juni var en Damaskusvandring. Hans excellens herr statsministern hade fått en uppenbarelse — jag vet icke varifrån — och han hade blivit omvänd till minimipriser. Jag komplimenterade honom liksom jag komplimenterade herr jordbruksministern, därför att jag ansåg det vara nyttigt för landet och för Sveriges jordbrukare, att en sådan omsvängning skedde. Och jag tycker, att man kan få säga sådana komplimanger här i kammaren utan att den som framträder som ledare för bondeförbundet skall påstå att man ironiserar.

Vidare sade den föregående ärade talaren, att man icke skall kasta sten när man sitter i glashus. Jag vet icke, att jag sitter i något glashus. Om herr Olsson i Golvvasta hört mitt anförande, skulle han uppfattat, att jag sagt, att vi stodo på tre linjer i denna fråga. På den ena linjen ville man inmalning plus prisförhöjande åtgärder — det var högern och bondeförbundet. Den andra linjen var socialdemokraternas, vilka varken ville inmalning eller prisförhöjande åtgärder. Och den tredje linjen var de frisinnades. Att vi på högersidan höllo på tullarna framför minimiprisen, berodde på att vi visste att båda dessa åtgärder rönte motstånd här i kammaren, och vi ansågo att den mildare formen var tullarna. Jag ber att få erinra herr Olsson i Golvvasta om vad herr Sköld yttrade under debatten om minimiprisen förra året. Han varnade för att biträda bondeförbundsreservationen, därför att förslaget om minimiprisen egentligen vore en skyddsåtgärd, som vore dubbelt så effektiv som högerns tullförslag.

Jag begärde, herr talman, givetvis icke ordet för att bemöta herr Olsson i Golvvasta, utan jag skulle sysselsätta mig litet med herr Engberg. Jag fann det alldeles nödvändigt att framträda och säga ifrån, att när han satte mig i sällskap med herr Reuterskiöld, med konstitutionsutskottets ordförande, blev jag ganska förvånad. Jag tror, att de medlemmar av kammaren, som sitta i konstitutionsutskottet, kunna intyga, att herr Reuterskiöld och jag ofta stå på motsatta linjer, i varje fall så vitt det rör den konstitutionella granskningen, under det att i alla dessa frågor herrarna Reuterskiöld och Engberg i regel befinna sig på samma linje. Konstitutionsutskottets mycket ärade och aktade ordförande betonade en gång, att han till sin åskådning vore konservativ, och han syftade då just på de metoder, som konstitutionsutskottet särskilt under hans ordförandeskap använt i fråga om den konstitutionella granskningen. Jag replikerade herr ordföranden då, att jag icke ville bestrida det omdöme han givit, och jag hoppas att man icke, såsom herr Olsson i Golvvasta nyss gjorde, uppfattade det som ironi, när jag fällde det uttalandet, att jag i min komplimang även innefattade ordförandens ständiga meningsfrände i utskottet. Denne ständige meningsfrände var herr Engberg. Då herr Engberg tydligen missförstått detta uttalande, vill jag nu tillägga, att jag icke menade konservativ i god mening.

Herr Engberg yttrade, att om man icke kan göra anmärkning i en sådan sak, kan man lika gärna avskriva hela konstitutionsutskottets granskning. Ja, det tror jag herr Engberg har rätt i; jag anser att därmed icke skulle vara så stor skada skedd. Vad har hänt i detta fall? Här ha framförts två formella, skäligen betydelselösa anmärkningar, och till tillkomsten av båda dessa har herr Engberg med sin röst bidragit. Den första anmärkningen är, som redan sagts, av den innebörd, att statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet skulle ha valt den konstitutionellt sett mera betänkliga vägen.

Vad beträffar den artikel av konstitutionsutskottets ordförande i Svenska

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Landsbygden, som herr Engberg talade om och som han trodde mig hava läst i förväg, så har jag först efteråt tagit del av densamma, och den går stick i stäv mot vad jag yttrade. Ty jag betonade, att det varit högst betänkligt, om regeringen gått på den linje, som konstitutionsutskottets ordförande anser, att regeringen bort gå, nämligen att använda Konungens ekonomiska lagstiftningsmyndighet enligt 89 § regeringsformen. Detta har Kungl. Maj:t icke gjort, och jag har sagt, att det var mycket klokt gjort av Kungl. Maj:t att icke gå den vägen. Jag är mycket rädd för att om Kungl. Maj:t valt den metoden, skulle herr Engberg och kanske hela konstitutionsutskottets majoritet påyrkat anmärkning icke enligt 107 § utan enligt 106 § regeringsformen.

106 § regeringsformen, som avser sådana fall då *uppenbar* grundlagskränkning föreligger, ålägger konstitutionsutskottet att ställa regeringen inför riksrätt; konstitutionsutskottet *skall* göra detta. Men ingen har yrkat på den saken, icke ens herr Engberg. 106 § är praktiskt taget avskaffad, den tillämpar ingen. Men när man kommer över till 107 §, så säger denna att ifall man finner någonting, som visar att regeringen icke iakttagit skicklighet eller tillgodosett rikets sannskyldiga nytta, *äger* man göra anmälan. Det är alltså sådana fall, där man har att företaga en diskretionär prövning; det gör jag alltid när det gäller tillämpningen av 107 §. Och eftersom det står i 107 §, att man skall taga hänsyn till rikets sannskyldiga nytta, tolkar jag paragrafen på det sättet, att om regeringen efter min mening iakttagit rikets sannskyldiga nytta, bör man ha svårt att biträda en anmärkning. Och jag har framhållit med mycket skärpa, att jag anser, att regeringen i detta fall i högsta grad iakttagit rikets sannskyldiga nytta.

Det som nu var det stora huvudnumret i herr Engbergs anförande var det, att regeringen handlat i strid med förra riksdagens beslut. Och detta har herr Engberg fullkomligt rätt i. Men här har förekommit en förändring, som herr Engberg icke tyckes ha observerat. När hans excellens herr statsministern, med det starka inflytande han har inom regeringen och i hela sitt parti, ändrade uppfattning i juni månad, tog han hela partiet med sig. Han förändrade den majoritet, som hade fällt den Lindmanska regeringen, till en minoritet, och det är den minoriteten, som herr Engberg nu tillhör, och därför är herr Engberg så missnöjd. Men den minoritet, som förut lidit nederlag, blev majoritet, och det är jag ganska nöjd över, herr Engberg! Herr Engberg har sålunda icke observerat, att den majoritet, som förefanns förra riksdagen, är minoritet nu. Det har skett en förändring i kammarens sammansättning, kan man säga, en förändring i uppdelningen av kammarledamöterna i denna fråga. Och det är ingenting märkvärdigare än det som hände år 1911. Då gick det visserligen till på ett annat sätt. Det skedde nyval till kamrarna, och därigenom blev det omkastning av majoriteten. Den föregående majoriteten hade beslutat, att det skulle byggas en F-båt. Sedan majoriteten förändrats, tillkom en ny regering, och denna beslöt, att det *icke* skulle byggas en F-båt. Då förde högern fram en anmärkning efter precis samma grunder som herr Engberg vill göra i dag, nämligen att man icke verkställt riksdagens beslut. Men den gången, herr Engberg, voro socialdemokraterna icke med på anmärkningen, utan de frikände regeringen därför att den hade parlamentarisk betäckning. Det är alldeles samma förhållande nu med herr Ekmans regering.

Herr Engberg säger vidare, att jag och alla de andra här äro bundna vid herr Ekmans triumfvagn. Jag vet icke riktigt vad herr Engberg åsyftar. Jag kan icke finna, att vi äro bundna vid någon triumfvagn, när i den väsentliga stridsfrågan regeringen gjort vad vi ansett borde göras.

Så säger herr Engberg till slut, att regeringen brutit mot allt vad sunt förnuft heter. Ja, det är väl ändå en omdömesfråga. Där ha vi olika åsikter. Jag anser, att i själva sakfrågan har regeringen handlat ganska förnuftigt.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Jag är alldeles övertygad om, att ifall regeringen icke hade gjort det som nu är gjort, skulle det ekonomiska läget här i landet varit vida sämre än det nu är. Jag anser således i motsats till herr Engberg, att regeringen i själva sakfrågan med hänsyn till det förevarande nödläget handlat i överensstämmelse med sunt förnuft.

Herr **Sköld:** Herr talman! Det må tillåtas mig, att jag, fast ej medlem i konstitutionsutskottet, tager till orda i denna sak. Jag tycker det finnes ett par synpunkter här, som icke kommit fram i diskussionen och som jag skulle vilja framföra.

Jag vill i korthet förklara, att nog finns det fullgoda skäl för de anmärkningar, som konstitutionsutskottet har gjort i fråga om regeringens spannmålspolitik. Men jag måste dessutom anse, att det finnes ändå starkare skäl för en anmärkning mot regeringen i själva sakfrågan. Det kanske kan med en massa advokatyr vridas därhän, att formellt sett har regeringen något så när ryggen fri; men ser man på sakens materiella sida, så tror jag icke de formella undanflykterna kunna räcka till. Ingen lärer väl kunna bestrida, att regeringen har de facto gent emot riksdagens beslut infört ett system med minimipriser i landet. Riksdagen har uttalat sig däremot, men regeringen har det oaktat infört ett sådant system. Vi ha visserligen i förmiddags hört, det en statsrättslärare ansett, att en prisreglering tillhör regeringens prerogativ, men jag skulle tro, att det stora flertalet av riksdagens ledamöter är av en annan mening. Det kan vara värt understryka vad herr Björck i sitt första anförande yttrade, då han för sin del uttalade den önskan, att ingen regering skulle taga sig för att imitera vad den sittande regeringen här gjort. Men vi kanske se klarare, hur regeringens handlingssätt står i förhållande till *åtminstone* andan i våra grundlagar, om man stannar inför de följder, som detta system lett till.

Vi ha nyligen i pressen sett refererat ett förslag ifrån spannmålsnämndens sida, som regeringen väl tänker lägga till grund för en proposition till riksdagen. Vad spannmålsnämnden beträffar kunna vi väl ej anse, att den på något sätt är motståndare till regeringens spannmålspolitik; men den för dock fram två ting, som äro värda att understrykas i detta sammanhang. Det första är, att denna regeringens prispolitik har lett till att risk står för dörren, att det blir överproduktion på brödsäd i landet. Det diskuteras överallt i sakkunniga kretsar för resten, hur man skall skydda sig mot denna fara, som allt fler och fler ju börja anse, att det är en fara.

Herr Björck anser, att regeringens förslag varit till rikets sannskyldiga nytta. Regeringens politik har visserligen varit till nytta för de jordbrukare, som just nu odla spannmål till avsalu, men samma politik måste vara till skada för den svenska jordbruksnäringen i fortsättningen, därför att den försvårar och förhindrar anpassning till det i världen befintliga läget. Detta inser man nu. Spannmålsnämnden säger rent ut, att vi måste börja krypa nedåt med priserna för att anpassa oss; men den faran kan uppstå, att anpassningen kommer för sent, att vi passerat den kritiska tidpunkten, innan vi hunnit genomföra denna anpassning. Skulle detta inträffa, får skulden helt och hållet läggas på den självrådiga politik, som regeringen i detta avseende bedrivit. Men den saken faller helt och hållet under § 107 i regeringsformen, och den blir väl en omdömesfråga, ehuruväl det synes, som det allt mer och mer blir klart, att regeringens politik varit felaktig.

Men det är ett annat uttalande av spannmålsnämnden, som givit mig anledning till vissa andra reflexioner. Ett av de starkaste skälen, som spannmålsnämnden för fram beträffande vissa åtgärder för att klara övergången ifrån det av regeringen inaugurerade systemet och till en ny ordning, är, att de

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

jordbrukare, som icke ha sålt sin brödsäd av fjolårets skörd liksom de spannmålshandlare, som nu ligga inne med sådan spannmål, ha moralisk rätt att försälja till de priser, som enligt prisavtalet ha utlovats. Ja, där stå vi inför ett problem. Om icke någonting göres den 1 nästkommande september, när detta kvarnavtal utgår, vad blir följden? Jo — spannmålsnämnden målar upp läget — följden blir, att under sommaren komma kvarnarna att köpa så litet som möjligt, med påföljd att det kan ligga kvar hos jordbrukare och spannmålshandlare ett osålt parti, som dessa sedan bli tvungna att sälja till ett pris långt understigande det, som finnes angivet i detta avtal.

Det kan ej bestridas annat, än att jordbrukarna ha en moralisk rätt att få det pris, som blivit utlovat. De ha med en stigande prisskala lockats att hålla sin spannmål inne. Kan icke kvarnavtalet förlängas, så bli de dragna vid näsan av staten genom dess representant, regeringen. Nu vilja icke kvarnarna förlänga detta avtal; regeringen vågar icke låta det hela rinna ut i sanden. Regeringen kommer i afton eller om måndag — jag vet icke vilket — med en proposition, där regeringen kommer och begär åtgärder för att klara den övergång, som uppstår bland annat för att trygga åt dem, som ej hunnit sälja, det pris regeringen utlovat. Vad är detta i själva verket? Det är att regeringen har åtminstone gjort kraftiga ansatser för att binda riksdagens händer. Riksdagen står icke fullt fri i sitt bedömande av denna fråga. Riksdagen har icke i sin makt varken statsutgifter eller bevillningar, som det enligt regeringsformen tillkommer riksdagen att ha. Man kan säga vad man vill om formerna, men ett faktum är att, såvitt jag kan fatta, så måste denna regeringens spannmålspolitik stå i strid med våra grundlagars andemening. Jag menar därför, att det såvitt jag förstår finnes mycket starka skäl för en anmärkning i sakfrågan. Det är mycket möjligt, att, om man skulle följa grundlagens bokstav, konstitutionsutskottet skulle vara skyldigt anmäla regeringen enligt § 106 regeringsformen. Det har icke skett, och herr Björck anmärkte ju därpå. Ingen människa kan ju hjälpa, att ett vapen under årens lopp rostat sönder, kommit ur bruk, och det kan egentligen ej vara något att anmärka på, om konstitutionsutskottet väljer det enda något så när brukbara medel det har vid sin grundlagsgranskning.

Herr Björck hade i sitt anförande ett par mycket lustiga argument för att visa, att allan rättfärdighet var uppfylld. Riksdagens majoritet lär ha kastat om från det att riksdagen avslutats och till det att regeringen fattade sitt beslut. Enligt herr Björcks mening kan alltså riksdagen utöva inverkan på rikets styrelse och statens angelägenheter även då den icke är samlad. Jag skall ej fördjupa mig närmare i det viktiga problem, som rullar upp sig inför den tanken, att en regering skulle kunna regera med en riksdag på det sätt, som herr Björck förmenar, genom att även när riksdagen icke är sammankallad försöka utröna eller gissa sig till, hur i det särskilda fallet riksdagen skulle komma att fatta ståndpunkt. Den lagtima riksdagen existerar under fem månader på våren, sedan finnes det ingen riksdag under resten av året, såvida icke Kungl. Maj:t inkallar urtima riksdag. Det kan väl icke vara möjligt, att herr Björck på allvar vidhåller en dylik mening. Herr Björck är ju ändå suppleant i konstitutionsutskottet.

Sedan hade herr Björck dessutom ett exempel, som var i högsta grad missvisande. Den Staaffska regeringen hade låtit bli att verkställa ett riksdagens beslut om en statsutgift; men det vet nog herr Björck, att det är regeringens rättighet. Men en annan sak är, om det är regeringens rättighet — inte formellt, ty den saken är tvistig — att de facto antingen binda riksdagen för statsutgifter eller göra pålagor, som icke riksdagen varit med om.

Eftersom jag nu kommit att syssla med herr Björck, kan jag icke underlåta att i någon mån fästa uppmärksamheten på högerns ställning i den här frågan

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

ur ett par synpunkter. Jag antar nämligen, att man får uppfatta herr Björck som talesman för högern. Herr Björck yttrade sig ju, såvitt jag kunde fatta, på ett sådant sätt, att ingen kan draga i tvivelsmål det herr Björck menade, att regeringen hade gjort sig skyldig till en inkonstitutionell handling. Herr Björck yttrade bl. a., att det kan få lov passera, därför att det var en behaglig gärning inför herr Björcks ögon, en behaglig gärning, vad som skett, men det bör icke få upprepas. I detta ligger ju dock, att herr Björck anser, att det var en inkonstitutionell handling.

Men herr Björck och högern anmärka ej i sakfrågan därför att det beslut, som fattats, enligt deras mening varit till rikets sannskyldiga nytta. Där stå vi såvitt jag kan förstå — och herr Engberg har också strukit under detta — inför ganska farliga konsekvenser. En regering skulle alltså kunna praktiskt taget sätta grundlagarna ur spel, om den bara har en majoritet i riksdagen bakom sig. Men skulle den kunna sätta grundlagarna ur spel, borde den också kunna sätta ur kraft vilka lagar som helst, om den har majoriteten bakom sig. Jag måste säga, att det leder till något oroväckande, att en minoritet praktiskt taget skulle göras rättslös, att lagar i detta land ej skulle få existera inför en majoritet, som har en regering i sin spets. Jag tror, att herr Björck och hans parti få med allvar överväga faran i ett inaugurerande av en sådan princip, att majoriteten skall ha rätt att göra som den vill.

Men högerns ståndpunkt i denna fråga föranleder också andra reflexioner. Som vi erinra oss var högerns ställning förra året den, att man var ytterligt kritisk gentemot inmalningsförfarandet sådant som det utformades av utskottet. Jag hänvisar till det anförande, som i det stycket hölls av generaldirektör Wohlin. Högern var i utskottet emot minimipris; här i andra kammaren svängde man och tog minimiprisen som en nödfallsutväg, när högerns egen linje icke kunde hävdas. Men i dag är det ju ett faktum, att högern sluter upp bakom regeringens politik, som är den politik, som högern i fjol först kritiserade och sedan godtog såsom en nödfallsutväg. Nu står högern som sagt bakom regeringen; man inmönstrar sig självmant i regeringens underlag. Det går icke an för högern att i dag komma och säga: ja, eftersom intet annat kan ske, så få vi låta oss nöja med minimiprisen! Det hade icke funnits någon som helst anledning för högern att underlåta biträda en anmärkning, *om* högern, såsom herr Björck uttryckte det, ansett att man handlat inkonstitutionellt. Högern kunde ju mycket väl ha förklarat, såsom herr Björck också gjorde alternativt, att det fanns en utväg att handha denna stödaktion fullt konstitutionellt, nämligen att höja spannmålstullarna. Om högern alltså velat med kraft hävda sin ursprungliga politik, hade den kunnat göra detta, och dess politiska inställning i denna fråga hade icke behövt leda till att högern, såsom här skett, mönstrat upp såsom regeringens stöd. Högern har nu i stället gått in med ett varmhjärtat försvar för den politik regeringen för. Och härmed menar jag, att det är konstaterat, att den svenska högern i och med denna dechargedebatt gjort sig solidariskt ansvarig för den av regeringen inledda spannmålspolitiken, vilken jag för min del betraktar såsom högst olycklig.

Under detta anförande hade herr förste vice talmannen övertagit ledningen av kammarens förhandlingar.

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** Herr talman! Jag har med avsikt dröjt att uttala mig i de föreliggande frågorna för att jag först skulle bli i tillfälle att höra det väsentliga i de synpunkter, som framförts från den sida, där man ansett att anledning till anmärkning mot regeringen förefunnes. Jag ville också närmare erfara, vad man menade från deras sida, som lik-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

som nödda och tvungna förklarat, att ehuru de icke kunnat godkänna förfaringssättet, resultatet likväl blivit relativt gott, varför man intagit sin ståndpunkt med hänsyn därtill. Jag skall nu försöka med några ord belysa den tankegång, som regeringen följt och som leder till det resultat, att enligt vår åsikt fog för anmärkning icke förefinnes.

Jag ber då först få erinra om det läge, vari jordbruksnäringen befann sig föregående år. När riksdagen då sammanträdde, hade redan vid den tiden ett ovanligt prisfall skett. Alla voro därför eniga om att åtgärder av det ena eller andra slaget måste tillgripas för att bistå jordbruksnäringen. När man särskilt beträffande rågen började få känning av en dumping, som nedsatte priset på god vara så långt, att ingen kunde säga att det täckte produktionskostnaderna, syntes man allmänneligen enig om att någonting borde ske, som i detta avseende kunde skapa lindring. Man stod inför en utveckling beträffande både råg och vete, som var av den art att det kunde tänkas att de svenska jordbrukarna skulle få ligga med sin vara osåld och outnyttjad, under det att hit till landet infördes varor, som, särskilt beträffande vete, redan hade tillvunnit sig företrädesrätt i den allmänna konsumtionen. Den dåvarande regeringen framlade i detta läge sina förslag om hjälp till jordbruket, vilka förslag ju som huvudpunkter upptogo tullökningar. Visserligen antydde man i propositionen, att tullförhöjningarna möjligen kunde under någon form kompletteras med inmalningsbestämmelser. Men något direkt förslag därom förelåg icke, och man kunde i propositionen läsa en tydlig tveksamhet om huruvida den metoden vore användbar och lämplig.

För egen del gjorde jag, såsom erinrats av åtskilliga talare, motstånd mot förslaget om att söka avhjälpa krissvårigheterna genom tullar. Huvudmotivet härför var, att en lång och vittgående erfarenhet bestyrkte, att då tillgången till spannmål är rik och konkurrensen mellan in- och utländska producenter är stark eller då synnerligen stora utbud i landet ske, förlora tullarna i mer eller mindre grad sin verkningskraft. Inför en utifrån organiserad och statsunderstödd dumpingtrafik utgör tull varken en tillförlitlig spärr mot införsel eller en garanti för rimliga priser. Just då priset på grund av olika omständigheter sjunker starkt, är detta hjälpmedel värde- och verkningslöst. När däremot knapphet råder på varan i fråga och priset till följd därav stiger, oberoende av tullen, alltså när tullen är obehövlig, då träder densamma i funktion, man kan säga i progressiv riktning. Den verkar hämmande på införseln och stegrande på priserna och bidrager därmed på olika vägar att skapa höjda levnadskostnader i landet. Jag måste säga mig, att när ett hjälpmedel har en sådan verkan — och det är min mening att så verkar det — så fanns det intet skäl för mig att anlita det hjälpmedlet, lika litet som jag tror, att jag i fortsättningen får anledning att göra det.

Då framkom sedermera frågan om inmalningsbestämmelserna, och motionsvis framfördes också förslag till monopol och minimipris. För egen del måste jag säga och sade det också, att inmalningsbestämmelserna åtminstone måste tillerkännas den egenskapen, att de betryggade användningen inom den svenska konsumtionen av den svenska spannmålen. Ur denna synpunkt, ur möjligheten att få sälja till åtminstone något pris, skulle en sådan anordning uppenbarligen ha verkan. Jag anslöt mig därför till den uppfattningen, att det borde undersökas, huruvida icke den vägen vore lämplig och framkomlig.

I fråga om monopol intog jag däremot den ståndpunkten, att ett sådant hjälpmedel som monopolet, när det skulle gälla staten såsom ensam monopolinnehavare såväl ifråga om tillförseln av utländsk spannmål som omhänderhavandet av den svenska spannmålen — och det var ju dit det framlagda förslaget syftade — för vårt lands vidkommande siktade för långt och i varje fall vore så riskfyllt, att man av dessa skäl icke kunde gå den vägen.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Vad minimipriset beträffar hade ju detta den styrkan, att i tider av höga priser detta minimipris icke trädde till såsom ett pålägg, under det att i tider av sjunkande priser detsamma, framför allt då sådana priser framkallades av abnorma anledningar, verkligen kunde träda in såsom ett botemedel. Men jag måste säga mig, att i den form förslagen om minimipris tidigare förelegat, var detsamma förknippat med så stora tekniska svårigheter och innebar i övrigt konsekvenser i olika avseenden av sådan art, att man måste ställa sig betänksam däremot. Då ärendet förelåg i riksdagen, voterade jag därför emot, att den reservation till förmån för minimipriser, som då förelåg, skulle av riksdagen bifallas.

Nu har man från olika sidor framhållit såsom en huvudanmärkning mot regeringen, att vi i maj röstat mot tillkomsten av minimipris, under det vi i juni och augusti gått med på anordnandet av dylika.

Vad innebar då den reservation om minimipris, som förelåg vid förra riksdagen och som för övrigt innehöll det enda mera genomtänkta förslaget på den punkten? Jo, det innebar, att regeringen skulle anmodas att söka träffa uppgörelse med kvarnarna om vissa priser på inhemsk vete och råg, priser som icke fingo underskridas. Därmed avsåg man ostridigt att *garantera minimipriser för hela den saluförda varan.* Om detta hade blivit riksdagens beslut vid det tillfället, så kan jag icke se annat än att de avtalsförhandlingar med kvarnarna, som man i första hand ville ställa i utsikt för att realisera den tanken, icke skulle lett till något resultat. Det blev mycket snart uppenbart, att de svenska kvarnarna icke skulle kunna åtaga sig att garantera ett fast pris för hela den svenska skörden. Vad de på sin höjd kunde gå med på, det var en individuell utfästelse att *var för sig, på grund av inbördes överenskommelse, betala vissa priser för den del av den svenska skörden, som de själva hade behov av att använda i sin näring.* Om man sålunda skulle låst fast sig vid denna formel i reservationen, så skulle, såvitt jag förstår, den frivilliga överenskommelsens väg varit stängd.

Det andra ledet i reservationens förslag innebar, att därest sådan överenskommelse som nyss skisserades icke kunde åvägabringas, så skulle *regeringen provisoriskt utfärda erforderliga bestämmelser i ämnet,* d. v. s. man skulle införa statligt garanterade minimipriser och *genom särskild kungörelse stadga, att ingen skulle få inköpa spannmål, råg eller vete, under de angivna minimipriserna,* och att det således skulle bli *en förpliktelse för envar, köpare eller säljare av varan, att vid köp och försäljning iakttaga detta pris.* Den erfarenheten har jag dock sedan dess vunnit, att om man försöker komma fram på den vägen, så upptorna sig där svårigheter av oerhörd omfattning. Framför allt skulle den svårigheten gjort sig gällande, som framträtt i det sedermera i stor omfattning använda systemet, nämligen att en köpare av spannmål, på samma gång som han vore *köpare,* i vissa fall också vore *säljare* av vissa produkter av spannmål, som den, av vilken han köpte, för sin del vore i behov av. Härigenom har det blivit möjligt att vid dylik byteshandel åsätta ett pris på spannmål, som *undandroge sig tillämpningen av lagstiftning om minimipris,* under det att ett annat pris, nämligen det som åsattes den i utbyte lämnade varan, realiter skulle komma att eskamotera alla påföljder av tillvägagångssättet. Om man härvidlag ville finna en utväg och vidtaga åtgärder, som utöver inmalningstvånget skulle åstadkomma en prisförbättring, kunde man sålunda icke med framgång gå på vad man dittills ansåg ligga i begreppet »minimipris», exempelvis enligt den reservation, som framfördes vid 1930 års riksdag.

Nu kan man fråga sig: hur kunna då de åtgärder, som sedermera infördes, lämpligen betecknas? Jag måste säga, att de falla tekniskt sett icke under vare sig »monopol» eller »minimipris» enligt de gamla rubrikerna och de därtill fogade begreppen. Vi ha infört *mäldbestämmelser, som trygga konsumtionen*

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

av den svenska spannmålsskörden, närmast under det år, som man då kunde överblicka. Vi ha *vidtagit prisstabiliserande åtgärder*, syftande till att åstadkomma jämna konsumtionspriser så att om möjligt åtminstone produktionskostnaderna kunna bliva täckta. Dessa åtgärder kunna dock icke anses innebära bestämmelser om »minimipriser». Jag måste säga, att det är missbruk av ord, då man för vår kvarnöverenskommelse använder ordet »minimipris». Ingen människa här i landet, som icke frivilligt gjort viss utfästelse i prisavseende, har varit förbjuden att köpa eller sälja spannmål till vilka priser som kunnat avtalas. Däremot ha vi haft en utfästelse från kvarnarnas sida, enligt vilken ett antal kvarnföretag förbundit sig att för sitt eget behov, genom inbördes överenskommelse, åsätta vissa priser. Men i tillämpningen har det blivit så, som väl var och en i kammaren kunnat konstatera, nämligen att *dessa priser i verkligheten tjänstgjort såsom maximipriser* i stället för minimipriser. Jag känner icke till några spannmålsaffärer, där man betalat *över* dessa pris, men däremot har i stor omfattning gjorts spannmålsaffärer, där priserna legat *under* det avtalade kvarnpriset. Detta prisavtal kom till stånd utan att staten invecklades i några egna överenskommelser. Genom konsolidering av intressen, som velat medverka till en stabiliserad prissättning, stimulerades fram ett högre pris.

Nu kan man fråga sig: Hur har denna organisation av spannmålsprissättningen i landet utfallit? Det var ju en mängd dystra profetior, som man rörde sig med, när det under fortsättningen av året gällde detta systems hållbarhet. Man talade på några håll — det var väl särskilt läckergommarna som förde det språket — om grått bröd, som vi här i landet skulle bli tvingade att äta. Man hänvisade också till att den animaliska produktionen var så lönande och att den av densamma föranledda och för landet mest värdefulla driften komme att tillbakasättas, om man intresserade folk för bibehållande eller utvidgning av spannmålsodlingen. Jag vågar emellertid göra gällande, att systemet, genomfört så som skedde, på frivillighetens väg, och utan att innebära ett tillgripande av minimipriser, men där avtalspriser åstadkommos och inflytelserika uppköpscentra förbundo sig att betala dessa priser, jag vågar göra gällande, säger jag, att den organisationen i det väsentliga varit lyckad och god även om också den haft att kämpa med sina svårigheter.

I fjol, när diskussionen fördes här i kammaren om dessa frågor, sporde man mig, bland annat, vilket pris jag ansåg, att man skäligen borde tänka sig böra gälla i fortsättningen. Jag svarade då, att världsmarknadspriset plus den svenska tullen var den gräns man syntes böra räkna med. När avtalspriserna fixerades, lågo också dessa något under världsmarknadspriset plus den svenska tullen. I det ögonblicket uppkom emellertid tillika frågan, huruvida det vore möjligt åstadkomma en prisplan, som skulle kunna mildra verkningarna för jordbrukarna av utbuden på hösten och för hela försäljningsterminen verka utjämnande på priserna. Det har ju eljest varit en vanlig företeelse, att jordbrukarna, särskilt de ekonomiskt svagare, omedelbart efter skördens inbärgande sålde sin spannmål till ett vid den tiden på året vanligt underpris. Ville man undvika den svårigheten, kunde detta knappast ske på annat sätt än att dessa frivilliga utfästelser, varom jag förut talat, uppbyggdes på en års- och prisplan, enligt vilken man efter hand ökade priserna med vad man kunde anse svara mot kostnaderna för sädens lagring och förräntning. Redan då var man emellertid fullt på det klara med, att om en dylik prisplan tillämpades på det utgångsläge, som då, med hänsyn till världsmarknadspriset, måste väljas, så kunde, genom särskilda förändringar i priset, såväl genom höjningar som sänkningar, betydande förskjutningar emellan inhemskt och utländskt pris komma att uppstå. Man hade i det avseendet att välja mellan att komma i ett läge, där eventuellt en större prisskillnad än den avsedda skulle komma till stånd

under senare delen av konsumtionsåret, eller också att avstå från en årsplan, vilken man dock antog skulle stimulera producenterna till att i stort sett söka hålla samman om de åsatta priserna.

Ang. fullbordad granskning av statsråds-protokollen. (Forts.)

Vid övervägande av dessa möjligheter kom man till det resultatet, att man likväl borde försöka med den ifrågasatta årsplanen. Jag erkänner, att på det området har i viss mån den största missräkningen skett. Producenterna synas ha haft svårt — det gällde ju också en ny sak — att sätta sig in i och även att lita på de bestämmelser m. m. dylikt, som funnos. Det fanns ju också många villiga röster som förklarade, att det hela måste gå sönder. Detta torde utgöra förklaringen till att producenterna på många håll sålde sin spannmål, icke av tvång, i varje fall icke alltid, utan därför att de trodde det vara klokast att acceptera det anbud, för vilket de snarast möjligt kunde bli av med sin spannmål.

Härtill kom ytterligare det, man måste säga oerhörda prisfall, som efter avtalsprisernas utsättande ägde rum. Detta gjorde, att dessa priser kommo i jämförelse med de abnorma priser, som uppkommo genom de, man vore nästan frestad säga storslagna dumpingåtgärder, som företogos på världsmarknaden. Man behöver endast tänka på de åtgärder, som nu ske i Amerika, där den stora amerikanska försäljningsorganisationen kastar ut en oerhörd mängd spannmål på världsmarknaden till hälften av det pris, för vilket den inköpts.

Så uppkom det nu rådande läget. Jag vågar alltså göra gällande, att när vi ställdes inför avgörandet, huruvida och i vilken utsträckning vi skulle handla eller icke, så behövde vi icke besväras av vad man här för fram såsom huvudmotiv för kritik, nämligen att ett handlande skulle stå i strid med riksdagens beslut eller åtminstone gå mot dess mening. Det förslag, som nämndes såsom likvärdigt med det som förelegat i riksdagen, var av tekniska skäl sådant att det i själva verket icke sammanföll med det senare. Det var en ny metod och en därav framkallad ny organisation, som genom kvarnavtalet kom till stånd.

Då var alltså spörsmålet detta: Skall regeringen på detta sätt — därest den, i motsats till vad man trodde i allmänna diskussionen, icke kan anses bunden av hänsyn till den formella handläggning av ärendet, som skedde vid 1930 års riksdag — i allt fall handla och därmed taga ett initiativ, som betyder, att regeringen, utan att ha varit därtill särskilt uppfordrad från riksdagshåll, genomför en mycket betydande reglering på detta område? Det var från det övervägandet som regeringen kom fram till att den borde handla. Och jag frågar verkligen: Hur skulle det ha sett ut nu, om, inför årets oerhörda prisfall, ingen stödåtgärd kommit till stånd? Det spörsmålet må besvaras av var och en, som vill söka att objektivt penetrera frågan för att ur saklig synpunkt bedöma, huruvida regeringen förfarit riktigt, när den handlade och tog på sig det ansvar, som därmed var förbundet. Vi erkänna, att det kan sägas, att detta var en insats från regeringens sida, som icke hörde till de mera vanliga. Men jag bestrider, att beslutet formellt sett stod i strid med riksdagsbeslutet av 1930, såsom man från många håll velat göra gällande. Jag vågar däremot, med den kännedom, som man hade om att riksdagens majoritet från början var besluten att vidtaga hjälpåtgärder, hävda det berättigade i handling. När man därtill fann, att regeringen icke var fastlåst vid det ena eller andra formella tillvägagångssättet, kunde all tvekan bortfalla. Huvudsaken vore, att man sökte åstadkomma en åtgärd, varigenom man verkade stabiliserande och prisreglerande gentemot den utifrån påträngande tillförseln av dumpade varor. Vi ägde rätt att utgå ifrån, att vårt handlande stod i god överensstämmelse med majoritetens i riksdagen mening i detta avseende.

Jag vill därtill foga, att detta handlande dock rörde sig, ehuru med andra former, på ett område, där gällande lagstiftning lämnar regeringen befogenhet

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

i fråga om höjande eller sänkande av spannmålspriserna, närmast då genom tullförändringar. Den omständigheten att en sådan makt givits åt regeringen, visar väl, att man redan tidigare vid prövningen av olika befogenheter funnit, att på detta område kunde uppstå situationer, i vilka ett regeringsinitiativ måste anses erkännansvärt och ur landets synpunkt önskvärt.

Härmed har jag i korthet sökt återgiva den tankegång, som i detta fall varit regeringens, och om vilken jag gör gällande, att mot densamma icke kunna riktas anmärkningar av den art, som mångenstädes förekommit.

Jag skall nu be att få yttra ett par ord om konstitutionsutskottets formella anmärkningar under a) och b) i den nu föredragna punkten.

Herr Björck i Kristianstad erinrade mig om § 7 i regeringsformen, där det står, att regeringsärenden skola föredragas i konselj. Han sade, att åsidosättandet av denna paragraf var ur konstitutionell synpunkt den svåraste och farligaste anmärkningen gentemot regeringens handlingssätt. Jag vill emellertid erinra om att vi nog alla gå in för att en regering skall göra åtskilligt annat än det, som tager sig uttryck i paragrafer i konseljprotokollen. Tänk exempelvis på allt det arbete, som en regering måste nedlägga på lösningen av arbetstvister, där man visserligen ibland kan i statsrådsprotokollen få se spåren av regeringens ingripande i form av tillsättande av förlikningskommissioner, men där det många gånger kan föreligga ett oerhört omfattande och kanske i vissa fall för lösningen avgörande arbete från regeringens sida, utan att något konseljbeslut förekommit. Det är ett exempel, av vilket det framgår, att visst har regeringen uppgifter och visst kan den inverka på vissa ärendens behandling även i sådana fall, där den icke lämnar synbara spår efter sig i form av konseljbeslut.

Beträffande den många gånger omstridda frågan, vilka ärenden som skola avgöras i liten eller stor konselj — det är ju detta, som behandlas i den senare av de båda punkterna — vill jag i korthet säga, att den anmärkningen nog knappast skyddar några verkligt stora konstitutionella värden. Det är väl ändå så, att föreligger det en mera betydelsefull fråga, förutsätter man alltid, att den förberetts och behandlats på det sättet inom regeringen, att man därutinnan känner *hela* regeringens ståndpunkt. Beträffande smärre frågor, kan det ju tänkas att, om för en departementschef i sista ögonblicket dyker upp frågor, som icke förut varit på tal inom regeringen, en fulltalig konselj kan vid ett omedelbart avgörande representera en mera allsidig och kunnig insikt i ärendet än en konselj med exempelvis fyra ledamöter. Men det är inte på de smärre ärendena, som man bygger anmärkningarna i detta avseende. Man riktar ju sin anmärkning mot den fåtaligare konseljen av den orsaken, att man fruktar att en »liten konselj» handlägger *viktiga* frågor, vilkas prövning härigenom skulle kunna äventyras. Man vill att dylika ärenden skola avgöras av en fulltalig konseljuppsättning. Då den här frågan var uppe i fjol vitsordades dock från flera håll, att det under sommartiden föreligga omständigheter, som göra användningen av liten konselj nödvändig. För egen del känner jag icke till, att det under den tid jag deltagit i regeringsarbetet inträffat fall, där anordnandet av »liten konselj» skulle inneburit, att man sökt på något sätt från det rum, där besluten fattas, avlägsna någon åtkomlig sakkunskap eller någon nyttig kännedom om de föredragna ärendena, eller att man på något sätt sökt åstadkomma andra beslut än sådana, som skulle fattats, om konseljen varit fulltalig. Jag tror, att man på den punkten kan säga, att anmärkningsanledningen icke är konstitutionellt sett så synnerligen betydelsefull.

Herr Björck i Kristianstad betonade flera gånger i sitt anförande, att han måste anses varit mycket vänligt stämd mot ministären och visat mig och mina kamrater i regeringen mycken välvilja. Jag undrar, herr Björck, om vi icke komma sanningen närmare, om man säger, att om han någon gång framräckt

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

rosor, så ha de alltid gömt på vassa taggar. Ordalagen ha säkerligen icke alltid varit ett fullödigt uttryck för den mening, som orden i och för sig återspeglat. Herr Björck uttalade också — och det skedde även från herr Engbergs sida — i viss mån sin misstämning över att regeringen visat en sådan envetenhet och maktfullkomlighet. Jag måste säga, att den politiska cirkusen på den punkten nu måste anses fullständig. Då jag slår upp tidningarna, är det vanligen så, att jag både i Socialdemokraten och i Kristianstads Läns Tidning får läsa, att vi nu ha en ytterst villrådig och vacklande regering. Det brukar vara de vanliga erinringarna. Det kan då utgöra en omväxling att i dag få höra att vi i stället ha en oerhört maktlysten och av andras stämningar och meningar oerhörd regering. Ombyte förnöjer.

Med vad jag nu anfört, tror jag mig dels ha bemött, dels belyst det väsentligaste av vad herrar Björck och Engberg anfört. Dock ytterligare några ord. Den sistnämnde började med att tala om, att det hos mig fanns ansats till en svensk Mussolini. Jag förstår icke, varför herr Engberg egentligen har en sådan antipati mot Mussolini. Mussolini var ju från början en utomordentligt energisk och ivrig socialist, huvudredaktör för partiets ledande organ m. m. Han var tillika en man, som lätt bytte meningar. Man kunde från den ena gången till den andra återfinna honom på de mest motsatta ståndpunkter. Han kom sedermera över på områden, där han hade möjligheter att utveckla sin fallenhet för diktatur. Min förebild kan han knappast vara. Jag har svårt att se, varför den, som under hela sitt liv sökt att kämpa på *en* politisk huvudlinje och som därvid ständigt efter förstånd och förmåga följt demokratiens och parlamentarismens vägar, skall likställas med fascisten Mussolini. Det finnes säkerligen åtskilliga i kammaren, som ha större förutsättningar att följa honom i spåren än jag.

Herr Engberg yttrade vidare, att det egentligen icke inom regeringen fanns annan mening i dessa ärenden än min, och han frågade samtidigt: vad vill herr Ekman, att det skall vara för färdledning? Jag måste invända, att annars har jag ofta hört, att på det nu dryftade området det är jordbruksministern som förleder mig och andra till att slå in på banor, som förut varit oss fullkomligt främmande. Även på den punkten förefaller det sålunda, som om herr Engberg icke håller ihop erinringarna utan griper till vad som för ögonblicket lämpar sig. Att bemöta dylika erinringar är kanske icke så betydelsefullt, men jag kan ju gärna kosta på mig ett ord därom. Då man från oppositionens sida finner nödvändigt att röra sig med dylika argument, torde också deras värde i någon mån böra belysas.

Jag vågar göra gällande, herr talman, att kammaren i den fråga, som föreligger, vid en mera ingående prövning skall finna, att regeringen, utan att göra sig skyldig till överträdelser av några konstitutionella befogenheter, i en svår situation sökt genomföra vad som ur landets synpunkt tett sig lämpligast och riktigast.

Herr **Herou:** Herr talman! Jag vill framföra den frågan huruvida icke, när regeringens handlingssätt varit så farligt, som herr Engberg och herr Sköld har skildrat det, borde tagas under övervägande, om icke utskottets anmärkning skulle skärpas. Dechargedebatterna likna ju år efter år en komedi, där den mest framträdande skillnaden egentligen föreligger däruti att åklagare och åklagad byta plats.

Det var en ledamot av konstitutionsutskottet, som öppet och utan omsvep klargjorde vad ett flertal av konstitutionsutskottets ledamöter också borde erkänna som sin egen inställning. Det fattas bara, att de giva uttryck åt sin uppfattning lika ärligt, som den av mig åsyftade gjort. De känna och tänka på samma sätt, även om de säga ett och mena ett annat. Konstitutionsutskot-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

tets *politiska* ståndpunktstagande i grundlagstolkning vid olika tillfällen visar att herr Björcks erkännande om sin uppgift att i konstitutionsutskottet vara väktare av grundlagens mening ej bara är hans egen lilla originalitet. Flera högerreservanter, däribland herr Björck, har ju i reservation till anmärkningen under b. i förevarande punkt uttalat att skäl icke föreligga till biträdande av den av utskottet gjorda anmälan.

I sitt anförande rörande denna punkt yttrar herr Björck, att jordbruksministern, när han valde att fastställa minimipris, valde den form, som var *minst* inkonstitutionell, alltså i alla fall inkonstitutionell, ett åsidosättande av grundlagen. Det är icke skäl för anmärkning mot regeringen, säger man från högerrepresentanternas sida. Varför, jo man lämnar den förbluffande förklaringen, att det, som gjordes, när denna inkonstitutionella åtgärd företogs, var för landet klokt, nyttigt och gagneligt. Ja, för all del. Jag skulle gärna kunna sympatisera med dem, som bryta mot den ena eller andra lagen, om det gäller att rädda människor, som äro i nöd, och som icke sätta hundraåriga lagparagrafer i främsta rummet och människornas intressen i andra rummet. Men det var ändå intressant att höra detta öppna erkännande från högerns sida om deras sätt att tolka grundlagen, i detta fall, då regeringen infört minimipris, ehuru riksdagen avslagit förslag därom. Herr Björck, d. v. s. *den högerman, som här framställt sig såsom grundlagsväktare, medgiver således rätt för en regering att bryta grundlagen, om den sak som regeringen därmed främjar ligger i linje med högerns politiska önskningar.*

Högern har genom herr Lindman i valrörelsen sagt, och det anfördes också av herr Björck här, att regeringen har valt att regera med kvarnarna mot riksdagen! Av herr Engberg fingo vi veta under debatten i dag att regeringen visste, att den vågade handla så, som den gjorde, därför att den har riksdagen med sig! Den har i nuvarande stund sitt parti, högern och bondeförbundet bakom sig. Herr Sköld gav uttryck åt en liknande uppfattning, då han framhöll, att det syntes honom, som om regeringen vid sina åtgärder i spannmålsfrågan tog hänsyn till den riksdag, som »icke var samlad», alltså, den nuvarande regeringen regerar de facto med riksdagens majoritet. *Högern och bondeförbundet och regeringens eget parti giver sin välsignelse och medgiver åsidosättande av grundlagarna bara regeringen handlar så pass reaktionärt, som den gjort i sin spannmålspolitik.* När detta är resonemanget från de konstitutionella grundlagsväktarnas i konstitutionsutskottet sida, och högern således kan frikänna regeringen, ehuru högern är medveten om att regeringen handlat inkonstitutionellt, förefaller det mig som om *vi*, som kunna understryka de konstitutionella synpunkterna utan så särskild stor risk att under den närmaste framtiden få betalt med samma mynt och som därtill också kunna lägga *att den politik, som herrarna här ha fört, på flera sätt icke varit gagnelig för folkets breda lager*, ha dubbelt så stor anledning att bifalla utskottets anmärkning mot regeringen.

Jag skall icke gå in på sakfrågan så synnerligen mycket. Vi få ju tillfälle att återkomma, då jag kanske får försöka mig på att i det stycket vara åklagare mot de politiska gärningsmännen i det stycket. Nu må sägas att åtminstone 60 % av landets jordbrukare icke haft någon spannmål att sälja och de kunna uppenbarligen icke ha fått förbättrat läge genom det högre spannmålspriset, tvärtom är det obestridligt, att den jordbrukare, som i dag får betala förhöjda priser på den spannmål, han måste köpa, fått ett försämrat läge. Samma är ju förhållandet för de stora konsumentmassorna, ehuruväl jag är villig att medgiva, att det finnes andra faktorer för brödfördyrandet, som spela större roll, än spannmålspriset. Jag ser det hela således huvudsakligen ur de synpunkterna, att huvudmassan av landets egna jordbrukare icke fått det

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

skydd och den hjälp av denna jordbrukspolitik, som herrarna lovat och talat om.

Det är ju synnerligen intressant att se på alla de försök, som gjorts i andra länder, när det gällt att lösa dessa frågor, något som verkligen för herrarna på regeringsbänken bör verka nog så upplysande om att den politik, som de föra i dag, kommer att förolyckas. Se t. ex. på Amerikas försök att med hundramiljonerdollarsanslag lagra upp vete för att hålla priserna uppe, ett försök, som resulterat i att man nu måste övergiva denna politik och på den europeiska marknaden slunga ut tio miljoner ton vete, d. v. s. 17 gånger Sveriges hela förbrukning. Jag vill ändå tillägga, att när verkan av dessa protektionistiska åtgärder, som regeringen nu arbetat för med alla krafter och som hittills har genomförts i strid med av riksdagen fattade beslut, när verkan av de planer, som komma att framläggas i kommande propositioner i prisförhöjande syfte, medfört, att landets jordbrukare i allt större utsträckning gått över på spannmålsodling, komma vi också här, på grund av det överskott av spannmål, som vi få, snart i en sådan situation, att regeringens jordbrukspolitik i denna del kommer att förolyckas.

Jag tror, att herrarna på regeringsbänken kunna taga anmärkningarna från andra håll med tämligen stort jämnmod, när det gäller allvaret i de framförda anmärkningarna, då man ju synnerligen väl vet, att det bara är ombytta roller och att det således är stor teater. Om jag nu skulle skärpa utskottets anklagelser med att föreslå att dessa anmärkningar skulle läggas med gillande till handlingarna, så skulle det nog visa sig att många av dem, som larmat synnerligen kraftigt mot regeringen i dag, i själva verket icke mena så särdeles mycket med detta sitt mångordiga tal om regeringens farliga politik. Alltså, vi hävda att de åtgärder, som regeringen vidtagit i denna fråga, något som flera ledamöter från konstitutionsutskottet här framhållit, äro inkonstitutionella. Vi lägga därtill, att denna politik icke är för den breda massan av landets folk gagnelig. På grund härav, herr talman, ber jag att få yrka, att utskottets anmärkning under förevarande punkterna a. och b. i föreliggande memorial må läggas med gillande till handlingarna.

Herr **Sävström:** Herr talman! Vid denna punkt 4. har med talmannens medgivande överläggningen fått röra sig om både punkten a. och punkten b. Om man nu lägger märke till vad det här är fråga om, så finner man att det här icke gäller någon anmärkning av så synnerligen svår beskaffenhet. I punkten a. gör utskottet anmärkning mot statsrådet därför att kvarnavtalet icke gjordes till föremål för behandling i konselj, det är den punkten. I punkten b. gör utskottet anmärkning, därför att beslutet av den 28 maj 1930, innefattande Kungl. Maj:ts principiella avgörande av frågan om visst medgivande till de kvarnar, som förbundit sig att tillämpa vissa minimipriser vid inköp av svenskt vete och svensk råg, fattades i liten konselj. Jag förstår icke då herr Herous yrkande att kammaren skulle lägga dessa anmärkningar med gillande till handlingarna.

Nu förhåller det sig emellertid så, att vi, beträffande själva sakfrågan, ha en reservation i utskottets memorial på sidan 52. Den är undertecknad av samtliga socialdemokrater i utskottet. Utskottet har icke kunnat vara med om att göra anmärkning på den punkten. Nu ha vi emellertid under överläggningen vid punkterna a. och b. också dragit in själva sakfrågan till behandling. Det kan ju hända, att det varit svårt att icke komma in härpå efter den långa redogörelse, som föregår de här båda punkterna. Ser man nu emellertid saken från den sidan, vill jag säga, att därvidlag har regeringen gått över den konstitutionella gränsen, därom är intet tvivel underkastat. När emellertid den politik, som regeringen fört i denna fråga, överensstämmer med bondeförbundets, med högerns och de frisinnades egna åsikter, förstår jag lika väl som kamma-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

rens övriga ledamöter, att det icke varit möjligt att få majoritet i utskottet för anmärkning mot regeringen på den punkten. Nej, säger herr Björck, det står i överensstämmelse med rikets sannskyldiga nytta. Så ligger det till.

Det talades här på förmiddagen om att vi i konstitutionsutskottet måste tänka och handla rent konstitutionellt. Jag sade då i en replik till herr Lindman, att vi, som sitta i konstitutionsutskottet, icke äro annat än människor. Det är mänskliga synpunkter, som även där göra sig gällande, och man kan ju förstå, att även om det här finnes grund för anmärkning, och enligt min åsikt föreligger det en mycket säker och stark grund för att här rikta anmärkning ur konstitutionell synpunkt, är det ändå, när nu saken ligger till så, som jag här relaterat, av rent politiska synpunkter omöjligt att kunna få majoritet för en anmärkning mot regeringen. Nu kan man emellertid säga att genom den debatt, som redan förts, har debatten om vår reservation på sid. 52 blivit alldeles överflödig. Men jag kan ju säga, att ur vår synpunkt har det ändå varit ganska fördelaktigt, att debatten nu fått röra sig om alltsammans. Ty om dessa formella anmärkningar under punkt 4 a. och b. icke beslutats av utskottet utan det varit slut efter punkt 3, då, herrar kammarledamöter, hade regeringens ledamöter, om de velat, kunnat försvinna ur kammaren, och man hade inte haft någon att vända sig emot. Men på grund av att dessa anmärkningar funnits, ha de varit nödsakade att sitta här. Det är mycket möjligt, att de hade deltagit i debatten i varje fall, men regeringens ledamöter äro ju icke skyldiga att svara på reservationsvis framställda anmärkningar.

Herr **Björck** i Kristianstad: Herr talman! Ers excellens, jag måste göra en liten gensaga mot ers excellens framställning. Det kommer sig därav, att ers excellens och jag röstade olika i fråga om förslaget om minimipriser. Jag blev förvånad över den tolkning ers excellens gav av innehållet i det yrkande om införande av minimipriser, som förelåg vid förra årets riksdag. Jag undrar, om inte ers excellens där sammanblandade två olika punkter i den från bondeförbundshåll framförda reservationen. Den ena punkten avsåg en utredning om statsgaranterade minimipriser. Men den andra punkten innebar ett uppdrag åt Kungl. Maj:t att vid de underhandlingar med kvarnarna, som avsågos i § 10 i förslaget till förordning angående användande av svenskt vete och svensk råg vid framställning av mjöl, jämväl söka träffa uppgörelse om vissa lägsta priser å inhemskt vete och råg. Alltså, det var det yrkandet, som jag för min del röstade bifall till. Och det kan inte syfta till några statsgaranterade minimipriser. Jag ber att få fästa ers excellens uppmärksamhet på att det gavs under debatten en uttolkning av detta yrkande av herr Pehrsson i Bramstorp, som den 30 maj yttrade bland annat följande: »Med hänsyn till de föreliggande förhållandena har från vårt håll väckts en motion, att man skulle i ett så kritiskt läge som det närvarande åsätta brödspannmål visst lägsta pris. Då denna motion blev bekant, framfördes i tidningspressen, bland annat i Nya Dagligt Allehanda — och det må man ju förlåta tidningen, att den beträffande jordbruksfrågor icke kan vara så sakkunnig, oavsett hur stort intresset än kan vara — det framfördes där mycket starka funderingar mot den subventionstanke, som besjälade bondeförbundet. Man trodde naturligtvis, att så fort det gällde ett lägsta pris, skulle det, såsom i sockerfrågan, bli på det sättet, att till stor del människor med stora inkomster skulle få betala denna subvention. Det gällde naturligtvis statssubvention här också. Men det är klart, att det av motionärerna och även de två reservanter, som i utskottet anslutit sig till denna tanke, inte ett ögonblick ifrågasatts annat än att mjölpriset måste sättas i förhållande till spannmålspriset.» Det synes ju härav ganska tydligt framgå, att man icke åsyftade några andra minimipriser än just de minimipriser, som regeringen genomfört och som regeringen tillämpat. Jag har velat

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

framhålla detta, därför att jag uppfattade bondeförbundsreservationen på det sättet. Och då kommer man i alla fall till det resultatet, att den politik, som regeringen här fört, dock är en polik i rak motsättning till det beslut, som riksdagen på den punkten fattade. Ers excellens sade någonting om att inga varit förbjudna att köpa till vilka priser de vilja, och tillade, att en del kvarnar för egna behov köpt till andra priser än minimipriserna. Ja, rent formellt sett är detta naturligtvis fullkomligt riktigt. Men syftet var väl ändå att få en så stor sammanslutning som möjligt för att få minimipriserna genomförda, och då blir ju rättigheten att köpa till vilka priser som helst rätt illusorisk. Jag vill vidare fästa uppmärksamheten på att i det andra s. k. kvarnavtalet erbjödos de kvarnar, som gingo med på avtalet, en inmalningsprocent, som var 10 enheter lägre än den eljest gällande, och där stadgas ett så strängt vite som från 100 kronor till 50,000 kronor för den som säljer till lägre pris än minimipriserna. Och det är ju ett ganska strängt straff för den som går under minimipriserna.

Ers excellens frågade: hur skulle det sett ut, om stödaktionen icke satts i gång. Ja, jag skulle vilja framställa samma fråga. Jag håller med ers excellens på den punkten. Jag bara beklagar, att inte ers excellens visade samma förutseende i maj som i juni. Nu säger ers excellens, att grundlagen, nämligen § 60 regeringsformen, ger Kungl. Maj:t befogenhet att höja tullen på spannmål. Ja, det är alldeles riktigt. Men då skulle regeringen ha gått den vägen och inte den väg som den nu gick. Grundlagen ger i denna paragraf regeringen tydligt mandat att höja tullen. Men det är mycket tvivelaktigt, om ers excellens kan finna någon paragraf i grundlagen, som ger regeringen klart mandat att gå den väg, som regeringen gått, d. v. s. att införa minimipriser. Jag medger, såsom jag förut sagt, att från konstitutionell synpunkt har regeringen vid minimiprisens genomförande bland de möjliga vägarna valt den väg, som är minst betänklig. Men jag tror inte, att man skall gå längre i sitt försvar. Vidare förklarade ers excellens, att jag skulle ha sagt, att den omständigheten, att man inte jämlikt § 7 regeringsformen drog det första s. k. kvarnavtalet i konselj, skulle vara den farligaste punkten. Jag tror inte, att ers excellens var tillstädes i kammaren, när jag hade mitt yttrande. Jag tror, att jag yttrade mig ungefär så, att i denna punkt hade jordbruksministern blundat med ett öga, men på ett annat ställe befarade jag att han blundat med båda ögonen. Jag skall inte närmare tala om vilket ställe det var.

Så säger ers excellens, att det råder mycket stark motsättning mellan de uttalanden, som göras i en del tidningar. Ibland säger man, att regeringen är mycket vacklande och villrådig, ibland att den är stark och en Mussolinis vederlike. Ja, för all del, det kan förekomma i tidningarna växlande åsikter. Men jag tycker, att de därvidlag ha högt föredöme. Ty ers excellens hade faktiskt inte samma åsikt i maj som i juni. Så säger ers excellens till mig, att jag kommer med litet rosor men att det är taggar i rosorna. Ja, ers excellens, i alla verkligt förnämliga rosor finns det taggar. Och därför tycker jag, att ers excellens bestyrker, att det är verkligt fina rosor jag kommit med. Jag har det intrycket, att ers excellens, när ers excellens visade välvilja mot högerregeringen, kom med bara taggar och inga rosor. Det tycker jag är ett sämre sätt att uttrycka sin välvilja på.

Sedan har det hänt något mycket märkligt i debatten. Det har från kommunistiskt håll yrkats, att de båda framförda anmärkningarna skola läggas med gillande till handlingarna. Jag vill säga, att det kan regeringen bära med största lugn. Ty dessa anmärkningar äro inte alls farliga. Åstadkomma våra kommunister här i landet inte värre revolutioner, så äro de ganska ofarliga. Dessa anmärkningar innebära sannerligen inte något klander mot regeringen, som den behöver fästa något större avseende vid.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

Herr **Engberg:** Herr talman! Herr statsministerns anförande efter middagen företedde ju, höll jag på att säga, en fridens anblick, förstärkt även därigenom, att hans excellens utrikesministern under detsamma passade på att taga sig en tupplur. Jag känner mig för min del efter detta anförande inte alls i något särskilt stridshumör, utan jag har begärt ordet för att göra ett tillrättaläggande. Men innan jag gör det, ber jag att få korrigera den föregående ärade talaren på en punkt i hans förra anförande. Han menade, att, när det i § 7 regeringsformen står, att om utskottet skulle anmärka o. s. v., så »äge» utskottet att sådant för riksdagen tillkännagiva, detta »äge» skulle innebära en diskretionär valfrihet för utskottet. Det är oriktigt, herr Björck, ty om statsutskottet beslutmässigt formulerar ett uttalande av klander, så är utskottet grundlagsenligt förpliktat att därom göra anmälan till kamrarna. Ja, jag ser, att herr Björck nickar bifall, och då äro vi ju ense på den punkten. I ordet »äge» ligger enligt min bestämda övertygelse, och jag hänvisar därvidlag till professor Malmgrens kommentar till ifrågavarande paragraf, en förpliktelse för utskottet att till kamrarna befordra all slags klandertalan, varom utskottet fattat formligt beslut.

Med avseende på herr statsministerns anförande vill jag säga, att han lämnade en felaktig framställning angående innebörden i beslutet om minimipriser vid förra årets riksdag. För det första, vad skall det nu tjäna till att ha något ordrytteri om minimipris och lägsta pris. Inte är det någon skillnad på jourhavande korpral och daghavande korpral. Och inte är det någon skillnad på minimipris och lägsta pris. Det sista är en svensk översättning av det förra, varken mer eller mindre. Herr statsministern har nu för kammaren framställt det så, som om bondeförbundets reservation gick ut på en begäran om statsgaranterade minimipriser. Det är inte fallet. Ty det var bondeförbundsmotionen, i vilken det hemställdes om av staten garanterade minimipriser, under det att i reservationen herr Olsson i Kullenbergstorp och herr Gustafsson i Benestad frånfallit den ståndpunkten och i stället hemställde om att man skulle söka träffa uppgörelse om vissa lägsta pris å vete och råg. Vad de garanterade minimiprisen beträffar hemställde samma reservanter, att den saken skulle hänskjutas till utredning, som borde föreläggas 1931 års riksdag. Det är ju, som herrarna märka, något helt annat än herr statsministerns framställning om att kamrarnas beslut stod mellan å ena sidan statsgaranterade minimipris och å andra sidan avslag å dessa. Man märker också, att man i utskottets egen formulering, för vilken herr statsministern säkerligen varit pappa, velat slå under en hatt olika former av minimipriser. Utskottet kallar det nämligen en »anordning» i stället för att närmare precisera, om det skall vara statliga eller genom fritt avtal åstadkomna minimipriser.

Ja, därmed kan jag för min del låta mig nöja. Jag vill bara tillägga, att jag aldrig betraktat herr Ekman såsom en Mussolini. Men jag har betraktat den politik, han fört i denna fråga gentemot riksdagen, såsom mussolinisk. Det torde vara åtskillig skillnad. Vad herr Björck beträffar, så säger han, att han till regeringen överräcker rosor med taggar. Ja, mig förefaller det, som om högerpartiets läge nu till herr statsministern inte vore så mycket rosor med törnen, utan som om det vore denna Lappa bardana, denna kardborre, som så fäster sig vid regeringen, att den själv inte kan komma loss. Det är högerpartiets läge.

Herr talmannen återtog nu ledningen av förhandlingarna.

Hans excellens herr statsministern **Ekman:** Jag är fullkomligt ense med herr Engberg därom, att lägsta pris och minimipris är detsamma. Men jag

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen. (Forts.)

gör bestämt gällande, att man i fjolårets reservation icke avsåg ett prisförhållande, där vissa köpare skulle betala *ett* pris och andra kunna betala ett *annat* och *lägre* pris. Man måste utgå ifrån, att de lägsta pris, som åsyftades i denna reservation, skulle gälla *all* saluförd spannmål. Är detta riktigt, då är min uttolkning av reservationen på denna punkt oangriplig. Vad beträffar det av herr Björck upplästa yrkandet — jag håller på att i förra årets protokoll leta efter det men har inte kunnat få tag i detsamma — så var väl detta det yrkande, som väcktes i denna kammare från högerhåll, sedan reservationen fallit i första kammaren. Om det var det yrkandet, han syftade på, så får jag säga, att jag tog det aldrig på allvar och kunde icke taga det på allvar. Däremot var givetvis det yrkande, som förelåg i bondeförbundets reservation till utskottets betänkande, ett verkligt genomtänkt och sakligt yrkande, som *kunnat* bli föremål för båda kamrarnas samstämmiga beslut.

Härmed var överläggningen slutad. Efter av herr talmannen särskilt beträffande vart och ett av momenten a) och b) givna propositioner på dels att kammaren måtte lägga förevarande moment till handlingarna, dels ock att berörda moment måtte med gillande läggas till handlingarna beslöt kammaren att lägga momenten till handlingarna.

§ 2.

Föredrogos i ett sammanhang andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 4, med anledning av väckt motion om införande av kontroll å handeln med fodermedel och konstgödsel samt utdrag av första kammarens protokoll, nr 450, innefattande delgivning av denna kammares beslut över dess andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 7, i anledning av i kammaren väckt motion, nr 63, i samma ämne.

Andra kammaren biföll sitt tillfälliga utskotts förslag; och, enär vad kammaren sålunda beslutit sammanfölle med första kammarens beslut i frågan, skulle delgivningen ej föranleda någon andra kammarens åtgärd.

§ 3.

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m.

Till avgörande företogs bevillningsutskottets betänkande, nr 32, i anledning av väckt motion angående åtgärder till skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m.

I en inom andra kammaren av herr *Wachtmeister m. fl.* väckt, till bevillningsutskottet hänvisad motion, nr 164, hade föreslagits, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om skyndsam utredning angående åtgärder till skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved, sågat virke och snickerier, allt företrädesvis berörande tall och gran, bok och björk.

Utskottet hemställde, att ifrågavarande motion icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vid betänkandet var fogad reservation av herrar *Olsson* i Golvvasta, *Nilsson* i Hörby, *Lithander* och *Larson* i Tönnersa, vilka yrkat bifall till motionen.

Sedan utskottets hemställan föredragits, anförde:

Herr **Wachtmeister:** Herr talman! Man kan ju i viss mån säga, att i och med att Kungl. Maj:t har tagit hand om denna fråga, motionens ändamål

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m. (Forts.)

är uppfyllt, och det skulle sålunda inte finnas någon anledning att tala om saken, särskilt som regeringen med beaktansvärt nit ingripit, och man får hoppas, att den verkligen också skall kunna göra något åt saken. Men det är dock vissa skäl som göra, att jag i alla fall måste yrka bifall till motionen, om inte för annat, så därför att det dock kan göra gott på vissa håll, att ett sådant yrkande åtminstone framställes. Om regeringen också är aldrig så stark, så vågar jag likväl ifrågasätta, huruvida den överhuvud har någon som helst möjlighet att hindra en import av virke till Sverige. Jag har tyvärr hört träimportörer säga, att vi lugna oss med importen i år, tills stormen i pressen och riksdagen gått över, men sedan sätta vi i gång igen. Det kommer säkerligen att bli på det viset. Visserligen är det nog troligt, att de firmor, som utfäst sig att ingenting göra, komma att hålla det. Men det kommer att dyka upp andra som svampar ur jorden. Och det finns ingen möjlighet att kontrollera dem, om inte denna fråga blir statligt reglerad. Ja, statligt reglerad kan den ju inte bli i en hast. Men själva hotet om en utredning kommer säkert att göra den nyttan, att ingen vågar, av rädsla för sin egen ekonomi, taga på sig ett importkontrakt. Jag vågar nästan med bestämdhet påstå, att det 1932 kommer att importeras lika mycket virke och trä som nu, och 1933 likaså, om inte folk känner detta hot om utredning, som kan ställa dem inför ett fait accompli vid nästa års riksdag.

Det påstås, att den betydande import, som i år ägt rum och kommer att äga rum, uteslutande är byggd på gamla kontrakt. Jag för min del tror nu inte, att flera av de kontrakt, enligt vilka det nu importeras, äro gamla. Men även om så skulle vara fallet, vad garanterar, att icke importen 1932 och 1933 o. s. v. också kan äga rum enligt gamla kontrakt. Det skulle vara av intresse att veta, huruvida utskottet eller regeringen har några uppgifter på vilka kontrakt som nu finnas, så att man kan vara säker på att inte allt möjligt kan hänföras till »gamla» en gång i framtiden.

När motionen skrevs hade jag för min del ingen kännedom om att även import av ekvirke försiggick. Så är emellertid tyvärr förhållandet, så att på hela vår ostkust de jordägare, som ha ekvirke att sälja, äro fullkomligt förhindrade att göra det. Parkettfabrikerna använda till stor del polsk ek. Den svenska ekvirkesproduktionen är egentligen inte någon exportaffär, utan parkettgolven komma huvudsakligen till användning inom Sverige. Ekvirkesimporten är med andra ord en alldeles onödig import, såsom herr Edberg uttrycker sig i en liknande motion.

Att frågan inte kan lösas enbart medelst tull eller importförbud, är alldeles självklart, och det är jag den förste att erkänna. Dessa medel måste endast betraktas såsom den sista resursen, om det gäller att för vår svenska virkesproduktion gardera den inhemska marknaden, då någon export överhuvud inte kan tänkas komma till stånd, alltså först när det verkliga nödläge kommit, då all vår export är fullkomligt lamslagen. Men ett importförbud skulle i alla fall ha en viss betydelse, därför att man därigenom får möjlighet att garantera virkets ursprung mycket säkrare än genom ursprungsbevis för dem, som av vissa anledningar vilja köpa uteslutande svenskt virke. Som bekant har man i Frankrike och Spanien m. fl. länder lägre tull på svenskt virke än på virke från vissa andra länder. Man kan då där misstänka, och detta framhålles också av Sveriges konkurrenter på virkesmarknaden i dessa länder, att det smusslas med dylikt här i Sverige. Den saken skulle enklast klarläggas genom ett importförbud. Men så enkel är frågan dock icke. Frågan har allt för stor räckvidd för att den skulle kunna lösas genom enbart tull eller importförbud.

Kommerskollegiums yttrande, som är återgivet på sid. 2 och 3 i bevillnings-

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m. (Forts.)

utskottets betänkande, är verkligen ett enastående dokument. Där ifrågasättes på allvar — åtminstone kan man läsa det mellan raderna — att det skulle vara till gagn för industrien, om den uteslutande kunde leva på importerat virke och massaved. Den tolkningen kan man knappast undgå. När man läser dylikt, måste man nästan instämma i ett yttrande av herr Pehrsson i Bramstorp i fjol, då han ifrågasatte om inte kommerskollegium såsom väktare av svenskt näringsliv faktiskt spelat ut sin roll. Det är nästan lika stor mängd personer som ha sin utkomst på virkets avverkning och framforsling som de som sysselsättas med dess förädling. Och inte nog härmed. De som äro sysselsatta med virkets förädling, skulle givetvis ej i minsta mån bli lidande, om svenskt virke i stället för utländskt kom till användning.

I detta sammanhang vill jag understryka, att detta icke i någon mån är en partipolitisk fråga, utan den ligger skogs- och flottningsarbetarna lika mycket om hjärtat som de sydsvenska bönderna, vilka se sin utkomst fullständigt hotad, om import av virke i stor omfattning skulle uppstå. Jag erkänner att vad som hittills importerats är relativt obetydligt. Men gör man ingenting, kommer importen att växa. En tullförhöjning har i motionen endast exempelvis framkastats såsom ett tänkbart medel. Frågan är som nämnts av avsevärt mycket större räckvidd. För att lösa den tror jag en utredning är nödvändig. Alla måste väl erkänna, att trävaruhanteringen och skogshanteringen äro av synnerligen stor vikt för vårt land och behöva det skydd de kunna få. Ehuru, såsom man säger, någon mera betydande import inte för närvarande försiggår, så kan som sagt en sådan i stor skala komma till stånd. Det är därför bättre att parera i tid.

Att giva anvisning på hur denna fråga skall lösas, åtar jag mig inte. Det är inte lätt. Problemet är stort. Enda medlet synes mig vara, att nya handelstraktater efter moderna grunder komma till användning. Man kan tänka sig ett utbyte på så vis, att vi i Sverige förbinda oss att taga vissa kvantiteter engelska kol och bensin, mot att de å sin sida taga vissa kvantiteter trä, smör, järn m. m. Nu invänder man, att det inte är samma personer som köpa och sälja dessa varor. Nej, låt så vara, men staten skall väl vara en fader för alla och söka ordna på bästa vis. Vidare säger man, att vi kunna köpa våra kol till statens järnvägar billigare från Polen än från England, kanske 400,000 à 500,000 kronor om året billigare. Ja, men om hela vår skogsindustri skulle bli betänkligt lidande därpå, så må det vara hänt, att statens järnvägar betala så mycket mer för sina kol, hellre än den oerhörda skatteförlust, som skulle drabba staten, därest skogshanteringens inkomster sinade.

På världsmarknadspriset kunna givetvis våra åtgärder inte på minsta vis inverka. Den mängd virke, som exporteras från andra länder, skall ut i alla fall, vare sig den passerar Sverige eller icke. Det kan också tänkas, att det finns ett annat sätt att lösa frågan än genom överenskommelse med dem, som skola köpa.

Man kan göra en överenskommelse med dem som sälja om en kontingentering av de kvantiteter virke, som släppas ut på exportmarknaden. En dylik överenskommelse mellan Ryssland, Finland, Polen, Sverige och Norge skulle säkert leda till gott resultat. Och det är också en av en blivande utrednings påtagliga uppgifter att även undersöka den möjligheten. Att våra exportföreningar, som äro så stora och mäktiga, skulle kunna lösa problemet är kanske möjligt. Men saken har ett så avsevärt statligt intresse, att jag tror, att den bästa lösningen kan åstadkommas, om regeringen ordnar frågan.

Jag skall nu inte längre upptaga kammarens tid, eftersom jag tar för givet, att frågan redan fallit i första kammaren, utan skall inskränka mig till att med anförande av dessa synpunkter yrka bifall till motionen.

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m
(Forts.)

Herr **Lithander:** Herr talman! Jag har vid detta betänkande fogat en reservation och skall be att i korthet få angiva skälen till densamma.

Utskottet har såsom motivering för sitt avslagsyrkande anfört, att regeringen redan har sin uppmärksamhet fäst på denna sak. Jag anser emellertid icke detta vara detsamma, som om riksdagen själv säger ifrån och ger regeringen i uppdrag att verkställa en skyndsam utredning. Regeringen har så många saker att tänka på, att man inte alltid kan få fram det som man framför allt anser förtjänt av en skyndsam behandling. Det har därför utan tvivel sin betydelse, om riksdagen säger sitt ord i ett sådant fall som detta. Eftersom jag ser hans excellens utrikesministern här närvarande, vill jag emellertid uttala den förhoppningen, att han, även om frågan nu fallit i riksdagen genom första kammarens beslut, skulle vilja vara vänlig och ägna denna fråga särskild uppmärksamhet samt göra en så skyndsam utredning i saken som är möjligt. Ty en hänvisning till att denna sak inkluderas i vad riksdagen förut hänskjutit till Nationernas förbund betyder nog i själva verket detsamma som plus minus noll. Vilja vi inte vidtaga några åtgärder för att gardera vår svenska produktion, så inte ha vi något att vänta av vad som eventuellt kan komma via Nationernas förbund. Att det är av betydelse att en skyndsam utredning av denna fråga kommer till stånd, framgår därav, att så framstående målsmän för svensk skogsdrift som Svenska skogsvårdsföreningen, Sveriges skogsägareförbund, Sveriges trävaruexportförening, Svenska cellulosaföreningen och Svenska trämasseföreningen ha tillstyrkt en skyndsam utredning. Jag ber därför att på det allra varmaste få lägga denna sak regeringen om hjärtat. Det är också en annan sak jag vill framhålla, en sak, som det inte skrivits så mycket om i motionen men som man dock kan läsa mellan raderna. Och det är, att det är inte utan sin betydelse, under vilka förhållanden den produktion har ägt rum, som det här gäller att utestänga från den svenska förbrukningen. Den delen av problemet torde det i alla händelser ligga närmast till för regeringen att följa.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till motionen.

Med herr Lithander förenade sig herr *Pehrsson* i Göteborg.

Herr **Nylander:** Herr talman! Jag ber att få inlägga en bestämd gensaga mot det yttrande, herr Wachtmeister nyss här fällde om kommerskollegium. Jag har så mycket med detta ämbetsverk att göra, att jag väl vet, på vilket objektivt och för näringarna gagneligt sätt detsamma arbetar.

Jag vill därefter övergå till motionen och konstaterar då, att den är baserad på rent ekonomiska utgångspunkter, ehuru den föregående ärade talaren berörde andra förhållanden, på vilka jag saknar anledning att här ingå. Orsaken till att motionen framkommit är ju närmast det förhållandet, att ett visst företag förlidet år ansåg sig böra importera vissa kvantiteter massaved. Den som har studerat orsakerna till denna import finner, att den berodde på helt säregna omständigheter, nämligen de ganska unika drivningsförhållanden, som på grund av bristen på snö förelågo förlidet år. Jag vill emellertid från denna plats bestämt betona, att jag för min personliga del icke har någon som helst anledning att draga någon lans för vederbörande företag eller dess ledning. Men jag vill också å andra sidan framhålla, att rättvisan och opartiskheten fordra, att man försöker klart och grundligt sätta sig in i de förhållanden, som gjorde, att den nu påtalade importen kom att äga rum. Man finner då, såsom jag nyss antydde, att den primära orsaken var de rådande drivningsförhållandena. Vederbörande företag stod i själva verket inför risken att på grund av brist på massaved nödgas stänga ett par fabriker och därmed icke kunna fullgöra åtagna leveranser. Var och en som har att göra med internationella affärer, vet, vad det betyder, när man icke kan full-

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m. (Forts.)

följa dylika avtal. Det brukar då icke dröja länge, förrän de utländska konkurrenterna förstå att utnyttja situationen.

När man här vidare talar om dumping, vill jag poängtera en sak, som säkerligen icke kan av den ärade motionären bestridas, nämligen att den ifrågavarande importen ägde rum till priser, som lågo över de svenska, så att den färdigställda massan — det var konstsilkemassa det gällde — av detta utländska råmaterial kom att för tillverkaren betinga ett högre pris — om jag icke missminner mig 8 kronor per ton — än om den hade framställts av svenskt råmaterial. Det säger sig då självt, att det icke kan föreligga något intresse för dessa industrier att under normala förhållanden företaga någon sådan import av råmaterial.

Vi komma sedan till det sågade virket och rundtimret. Där ligger saken till på det sättet, att åtminstone mig veterligt endast ett par företag funnit med sin fördel förenligt att importera sådant virke. Orsaken härtill kan jag icke närmare gå in på, men enligt uppgifter, som lämnats mig, ligga priserna på detta virke ungefär på samma nivå som priserna på det virke, som erbjudits från svenska skogsägare. Men här kommer man in på dimensioner och andra förhållanden, på vilka jag saknar anledning att närmare ingå.

Nu målade herr Wachtmeister upp dystra framtidsutsikter och förklarade, att om vi icke vidta några åtgärder, stor risk föreligger, att denna import kommer att ökas och kommer att avsevärt, ja, kanske obotligt skada våra svenska intressen. Jag vill då erinra därom, att, såsom även utskottet framhållit, saken redan är föremål för myndigheternas uppmärksamhet. Vidare vill jag erinra om att den inställning, som våra stora centrala sammanslutningar på trävaruhanteringens område intagit, borgar för, att deras medlemmar väl inse de risker för exporten, som eventuellt förefinnas. Det är givet, att det ligger i deras intresse, att icke en sådan export av trä eller massa, tillverkad i Sverige av råmaterial från visst land, i den utsträckning, som herr Wachtmeister antydde, kommer att äga rum. Herr Wachtmeister erkände ju också själv, att importen hittills endast varit av obetydlig omfattning. Så är också förhållandet.

Vad de nu löpande kontrakten beträffar har jag för övrigt försökt att undersöka den saken närmare. Beträffande ett företag har jag då kommit till det resultatet, att kontraktet var avslutat föregående år och nu fullföljes — jag talar nu om timret, icke om massaveden. Ett annat företag fortsätter affärerna även innevarande år. Men i förhållande till Sveriges totala produktion sker detta i så obetydlig omfattning, att någon risk icke torde förefinnas.

Utan att närmare ingå på de handelspolitiska omständigheter, som av kommerskollegium åberopats och vilka ställa sig hindrande i vägen, kan jag för min del icke finna, att man under nuvarande situation skulle vinna någonting positivt med ett bifall till motionen. Frågan är ju för övrigt redan fallen genom första kammarens beslut. Men skulle riksdagen ha gått med på motionen, så hade man enligt min uppfattning utan att vinna någonting löpt risk att andra svenska intressen skulle kunna skadas. Om man alltså å ena sidan icke vinner någonting men å andra sidan kan riskera att man i stället förlorar, så finner jag, att försiktigheten och omtanken bjuda kammaren att avslå motionen.

Med denna motivering ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Wachtmeister:** Herr talman! Endast några få ord till replik.

Herr Nylander nämnde angående Billerud, att det var drivningsförhållandena som omöjliggjort för detta företag att inom landet få den massaved, som

I fråga om skydd för den inhemska produktionen och avsättningen av massa- och brännved m. m. (Forts.)

behövdes för dess produktion. Jag har en annan uppfattning — man må från Billeruds sida säga vad man vill — angående orsaken till att det inte kom någon svensk massaved. Det var nämligen den, att Billerud så behärskade vissa flottleder, att det inte kunde komma någon massaved dit från dem som ville sälja. Priset var visserligen något högre än det svenska. Men jag vill då fråga, varför inte anbud å denna virkeskvantitet infordrades från den svenska marknaden i övrigt, så att några andra bygder i landet kunna få leveransen. Jag skulle ha åtagit mig att i det lilla Blekinge skaffa fram de 50,000 kubikmeter massaved som behövdes, och vi skulle ha sålt till det pris Billerud betalade. Varför skulle man då behöva köpa i Ryssland? Det kan jag inte förstå.

Det sades vidare av herr Nylander, att importen var betydelselös. Ja, jag erkände själv, att den var och fortfarande är relativt betydelselös. Men det har så sent som i år bara av en enda firma förhandlats om en import på inte mindre än 4 miljoner kubikfot, vilken kvantitet sedan skulle fördelas på olika håll. Denna import har stoppats, därför att saken börjat väcka en sådan opposition.

Till sist ber jag få uttala min förvåning över att en utredning skulle kunna göra någon skada. Det kan väl knappast skada vår trävaruhantering och träförädling, att en utredning av hithörande förhållanden kommer till stånd. En mycket framstående trävaruman, som jag alldeles nyss talade med på läktaren, förklarade, att man inte kunde begära bättre än att genom en utredning få hithörande förhållanden fullt klarlagda.

Överläggningen förklarades härmed avslutad. Herr talmannen framställde propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på avslag däråå samt bifall i stället till den i ämnet väckta motionen; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Votering begärdes likväl av herr Wachtmeister, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes samt anslogs:

Den, som vill, att kammaren bifaller bevillningsutskottets hemställan i utskottets förevarande betänkande nr 32, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren, med avslag å utskottets berörda hemställan, bifallit den i ämnet väckta motionen.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser samt voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, företogs omröstning med tillämpning av uppresningsförfarandet; och befanns därvid flertalet hava röstat för ja-propositionen, vadan kammaren bifallit utskottets hemställan.

§ 4.

I fråga om ordnandet av riksdagshusets närmaste omgivningar.

Vid härpå skedd föredragning av bankoutskottets utlåtande, nr 34, i anledning av väckt motion angående anslag till vissa anordningar för ordnandet av riksdagshusets närmaste omgivningar begärdes ordet av

Herr **Lithander,** som yttrade: Herr talman! Bankoutskottet har ju enhälligt avstyrkt den föreliggande motionen, och jag skall därför icke upptaga kammarens tid någon längre stund. Jag har emellertid ansett, att jag icke borde försumma detta tillfälle att lämna kammaren några upplysningar i och för den framtida behandlingen av detta ärende.

I fråga om ordnandet av riksdagshusets närmaste omgivningar. (Forts.)

Utskottet ställer sig tveksamt inför den stora utgift, som här är föreslagen, och jag delar utskottets uppfattning, att detta förslag innebär en stor utgift. Sedan motionen väcktes, har man emellertid inriktat sig på att försöka nedbringa kostnaderna, vilket också lyckats på tvenne punkter. Till det ursprungligen beräknade beloppet, 2,180,000 kronor, har ju Stockholms stad som bekant för ett par år sedan beslutat bidraga med 1,200,000 kronor. Härtill kommer nu att man genom en förenkling av hela problemet vunnit något över en kvarts miljon. Arkitekten har nämligen vänt sig till personer i Stockholm, som intresserat sig för lösningen av denna fråga, och med deras hjälp försökt avlyfta en kostnad av 150,000 kronor för tvenne fontäner. Han hade, då bankoutskottet underrättades härom, utav detta belopp garanterats 112,500 kronor, och man kan hysa grundad förhoppning om, att den återstående delen också skall kunna uppbringas. Vidare har man under prövningen av denna fråga tagit under övervägande, huruvida icke en annan kostnad, vilken ingår i det först beräknade beloppet, skulle kunna undvikas. Det gäller den föreslagna åtgärden att ersätta stenarna i grunden med andra. Det har nämligen av gamla fotografier framgått, huru grunden ser ut, och det har visat sig, att den består av ett verkligt idealiskt material, nämligen grovhuggen sten. I stället för att byta ut denna med finhuggen, har man nu tänkt sig att plantera murgröna utefter stenfoten, vilken skulle erbjuda ett mycket naturligt och bra fäste för denna. Detta skulle medföra en besparing på 100,000 kronor samtidigt som därmed vunnes, att intet behövde åtgöras beträffande själva huset, vilket alltjämt skulle befinna sig i sitt nuvarande skick. Detta skulle endast bli vackrare genom att övergången från marken till murytorna förmedlades av grönskan, en grönska året om. Det är möjligt att på södra sidan redan majsolen bringar fram en växtlighet så stark, att den ej kan motstå nattfrosten. För övrigt torde man kunna finna en växt, lämpad att där ersätta murgrönan. I alla händelser kan man på fasaderna få fram något, som blir en verklig sevärdhet, sådan som t. ex. Visby rådhus framvisar. Man vinner med en dylik åtgärd, att riksdagshuset icke ger intryck av en stenkoloss utan något vackert att se på, och detta särskilt sedan man schaktat bort två och en halv meter och därefter ordnat en rosenplantering eller något sådant, vilket under en stor del av året skulle bli en verklig sevärdhet.

Jag har i min motion gått in för Östbergska alternativet I, vilket innebär att Norrbros valv skola öppnas. Även här kan man med grönska åstadkomma något mycket vackert.

Jag förstår de ärade ledamöter av riksdagen, som tveka inför kostnaderna och som anse, att man bör inrikta sig på att ordna det hela, så att det för statsverket innebär en så liten utgift som möjligt. Frågan om riksdagshusets närmaste omgivningar är givetvis ett intresse i främsta rummet för Stockholms stad, men jag skulle också vilja säga, att den icke är utan sitt intresse både för riksdagens ledamöter och för befolkningen i andra delar av vårt land. Det gäller här en central punkt i Stockholm med en alldeles säregen belägenhet. Kan man medverka till att här få fram något utav hög valör, tror jag icke, att någon i riksdagen skall ha anledning ångra detta. Jag förstår också de ärade ledamöter, som möjligen hysa betänkligheter gentemot den omläggning av trafiken, som i viss mån kommer att äga rum. Vad körtrafiken beträffar spelar det icke så stor roll från vilket håll man kommer. När Riksbron blir färdig, tror jag, att hela detta problem kommer att te sig annorlunda än det nu gör. Visserligen blir det några flera trappor på ena sidan, men i stället komma två trappor på den andra sidan att försvinna.

Jag skulle vilja säga, att när en person av den ovanligt geniala begåvning, som professor Östberg, Stadshusets skapare, har kommit med ett förslag, så tror jag, att man av estetiska skäl nog inte behöver hysa några farhågor. Jag

I fråga om ordnandet av riksdagshusets närmaste omgivningar. (Forts.)

tror, att om riksdagens ärade ledamöter vilja tänka igenom detta problem, de skola komma till det resultatet, att det förslag, han uppgjort, nämligen alternativ I, ur konstnärlig synpunkt är synnerligen fullödigt. Det är till slut en annan synpunkt, herr talman, som jag också skulle vilja framhålla, och som, såvitt jag förstår, är bestämmande för Stockholms stad och dess intressen i denna fråga, nämligen att befolkningen i Staden mellan broarna inte har någon öppen plats på något så är rimligt avstånd. I och med detta förslag skulle för denna del av staden och dess befolkning skapas en plats, vilken, såsom jag tror, knappast skulle hava någon motsvarighet i någon annan huvudstad. Ty vi ha här vattnet, detta forsande vatten i Norrström, runt omkring denna plats, vilken, såsom man tänkt sig densamma planerad och utnyttjad, skulle bli en verklig ögonfägnad. Jag tror, att när den dagen kommer, att förslaget är genomfört, ingen skall ha anledning ångra ett eventuellt beslut i nu föreslagna riktning.

Nu går ju utskottets yrkande endast ut på, att vi skola avvakta och se, hur det kommer att ställa sig såväl med trafikförhållandena som jämväl med den ekonomiska sidan av saken, och jag har under sådana förhållanden, herr talman, icke något yrkande.

Vidare anfördes ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 5.

Föredrogos vart efter annat:

bankoutskottets utlåtanden:

nr 35, i anledning av väckta motioner angående tryckning av en förteckning över bondeståndets ledamöter under tiden 1710—1800;

nr 36, i anledning av fullmäktiges i riksbanken framställning angående pension åt förvaltaren vid Tumba bruk, civilingenjören J. Vestergren; och

nr 37, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående viss ändring i staten för statens pensionsanstalt; samt

första lagutskottets utlåtanden:

nr 23, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 19 § lagen den 16 oktober 1914 om tillsyn å fartyg;

nr 24, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 33 § lagen den 10 maj 1901 om inteckning i fartyg; och

nr 25, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 2 juni 1911 om skydd för vissa internationella sjukvårdsbeteckningar.

Kammaren biföll vad utskotten i dessa utlåtanden hemställt.

§ 6.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister.

Å föredragningslistan var härefter uppfört andra lagutskottets utlåtande, nr 26, i anledning av väckt motion angående ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 51, vilken behandlats av andra lagutskottet, hade herr *Sigfrid Hansson* hemställt, att riksdagen måtte för sin del antaga följande förslag till

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

Lag

om ändrad lydelse av 3 § lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Härigenom förordnas, att 3 § lagen den 28 maj 1920 skall erhålla nedan angivna ändrade lydelse:

3 §.

Har inom — — — — — tvistens lösning.

Har inom verksamhetsområdet uppkommit arbetstvist skall förlikningsman på anmodan av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna, kalla de tvistande till förhandlingar, på sätt här ovan stadgats, även om tvisten icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1931.

Utskottet hemställde, att förevarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Reservation hade likväl avgivits av herrar *Sigfrid Hansson, Österström, Petrén, Norman, Magnusson* i Kalmar, *Olovson* i Västerås och *Osberg*, vilka hemställt, att riksdagen i anledning av förevarande motion måtte för sin del antaga följande

Lag

om ändrad lydelse av 3 § lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Härigenom förordnas, att 3 § lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister skall erhålla följande ändrade lydelse:

3 §.

Har inom — — — — — tvistens lösning.

Även om uppkommen arbetstvist icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, skall förlikningsmannen kalla de tvistande till förhandlingar, på sätt här ovan stadgats, därest begäran därom framställes av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1931.

Efter föredragning av utskottets hemställan yttrade:

Herr **Olovson** i Västerås: Herr talman! I 3 § av lagen om medling i arbetstvister föreskrives, att förlikningsmannen skall ingripa och kalla parterna till förhandling i de fall, där arbetskonflikt uppkommer, vilken synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet. Vid arbetskonflikt, som ovillkorligen medför eller synes komma att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, kan sålunda förlikningsman ingripa och kalla parterna till sammanträde, oavsett om parterna äro eniga om att förhandling skall äga rum eller icke. Motionärerna ha nu föreslagit ett tillägg till 3 §, vari stadgas, att förlikningsmannen skall ingripa eller kan ingripa och kalla parterna till förhandlingar, även i det fall, att endast en av parterna så begär. Med nu gällande lag kan det inträffa, att den ena parten vägrar att gå i förhandling, under det att den andra parten önskar sådan, och förlikningsmannen har icke under sådana förhållanden möjlighet att på det sätt, som önskligt vore, föra

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

parterna tillsammans. Utskottet har hemställt om avslag på motionärens förslag till lagändring, medan flera utav utskottets ledamöter i reservationen yrkat, att motionärens hemställan måtte av riksdagen bifallas. Det är anmärkningsvärt vad utskottet här anför såsom motiv för ett avslag på detta förslag om ett tillägg till lagen, vilket tillägg uppenbarligen och ovillkorligen måtte syfta till och leda till ett bättre bevarande av arbetsfreden. Anmärkningsvärt är ju också, att första kammaren beaktat den synpunkten, att ett sådant tillägg till lagen skulle vara ägnat att bidraga till att trygga och skydda arbetsfreden, i det att första kammaren bifallit reservanternas hemställan och följaktligen bifallit motionen. Nu säger utskottet i sin avslagsmotivering, att när parterna äro eniga, kan förlikningsmannen medverka, även om konflikten icke synes komma att föranleda en arbetsnedläggelse av mera omfattande art. Just detta att förlikningsmannen kan ingripa, om båda parterna äro eniga, betecknar utskottsmajoriteten som en lagens förtjänst, under det att det ju i själva verket är detta, som är bristen, nämligen att förlikningsmannen icke kan göra, låt mig säga, sin myndighet gällande, om en av parterna säger nej. När en av parterna vägrar att träda i förhandling, leder ju detta till, att parterna icke komma till tals med varandra. Ofta förhåller det sig ju på det sättet, att det är en part, vilken icke har förståelse eller, kanske man skulle kunna säga, inte har någon träning i avtalsförhandlingar, som vägrar att sätta sig vid förhandlingsbordet. Man har ännu på sina håll en panisk förskräckelse för sådana saker trots allt. Man skulle kanske kunna komma underfund med, att det inte behövs mer än att parterna kunde tala, låt mig säga tala väl, med varandra en liten stund under en förnuftig mans ledning för att obetydliga konfliktsanledningar skulle kunna bringas ur världen. Det föreslagna tillägget skulle enligt utskottsmajoriteten icke komma att medföra någon praktisk betydelse. Det är dock för envar, som deltagit i avtalsförhandlingar och som följt förhållandena på arbetsmarknaden under år som gått, alldeles uppenbart, att, när det gäller konflikter emellan arbetsgivare och arbetare inom de arbetsområden, där man ännu icke kommit in i de vedertagna förhandlingsformerna, det är av största vikt att det utifrån kan göras ett ingripande syftande till att föra parterna samman. Det är beträffande konflikter på sådana arbetsområden, som detta tillägg till lagen skulle komma att ha sin största praktiska betydelse.

Man räknar också med inom utskottsmajoriteten, att detta tillägg skulle genom sina verkningar kunna rubba förtroendet eller tilltron till förlikningsmannens opartiskhet. Det är ganska förvånande, att man kan förutsätta något sådant, ty då skulle ju precis detsamma gälla nu, när förlikningsmannen kan ingripa utan parternas begäran eller medverkan, då konflikt hotar att taga större omfattning. Detta skulle i lika hög grad kunna leda till att den ena parten, som icke i den situationen skulle vilja förhandling, anser, att förlikningsmannen vore partisk, alldenstund han inbjudit till förhandling, när vederbörande ingen förhandling ville ha. Det väsentliga är emellertid detta: Förlikningsmannen skall ingripa, om läget är sådant, att en mera omfattande arbetsnedläggelse kan komma att äga rum. Är situationen sådan, att en arbetargrupp är i lönekonflikt men tillhör en sådan grupp, som till det yttersta drar sig för att tillgripa strejkvapnet, är det en, låt mig säga tjänstemannagrupp eller en grupp arbetare i det allmännas tjänst, som till det yttersta söker att undvika en öppen strid, då kan ju förlikningsmannen säga, att de där gå aldrig ut i strejk och följaktligen behöva vi icke på grund av en liten konflikt på området befara, att den får någon större omfattning, och följaktligen föreligger icke någon som helst anledning till ingripande. Den arbetsgivarepart, som är medveten om, att arbetarna icke gärna gå i strejk, kan följaktligen vägra sin medverkan, och någon förhandling kommer icke till stånd. Vart leder det,

om man icke går den föreslagna vägen? Jo, det kan icke leda till annat än att arbetargrupper, som hittills dragit sig för att framskapa den situationen, att en stor konflikt kan hota, måste frångå denna sin taktik och hädanefter vidtaga sådana åtgärder eller ställa sådant hot, att här kommer en stor konflikt att bryta ut, här komma vi att gå i strejk, så att vi kunna visa, att det kan bli en lösning av den konflikt, som pågår, och att förlikningsmannen träder i verksamhet. En sådan utveckling skulle man förhindra genom att man här ginge motionärens och reservanternas linje och sålunda bifölle det tillägg till 3 § i lagen, ett tillägg som lyder: Även om uppkommen arbetstvist icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, skall förlikningsmannen kalla de tvistande till förhandlingar, på sätt här ovan stadgats, därest begäran därom framställes av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna. Det borde ju vara rimligt, att om hälften av de i konflikten indragna på ena sidan, t. ex. arbetarsidan begär, att förlikningsmannen skall ingripa, ett förlikningsförfarande kommer till stånd. Om å andra sidan arbetsgivaren begär detsamma, bör ett förlikningsförfarande komma till stånd, även om motparten, arbetarna, vägrar sätta sig vid förhandlingsbordet. Det kan enligt mitt förmenande icke föreligga någon som helst anledning att gå en annan väg än reservanterna föreslagit, ty detta tillägg måste, som jag förut sade, ovillkorligen leda till, att det skall gå lättare hädanefter än hittills att bevara arbetsfreden, främst på de områden, där man ännu icke är fullt förtrogen med avtalsförhållandena och vet, att man på den vägen lättast kan komma till ett lyckligt resultat än genom arbetsnedläggelse.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

Jag ber, herr talman, att med det anförda få yrka bifall till reservationen.

Herr **Magnusson** i Skövde: Herr talman! När denna fråga var föremål för behandling inom andra lagutskottet, var det även för mig svårt att taga ståndpunkt till densamma, då ju skäl kunna anföras både till förmån för motionärens uppfattning och till förmån för en motsatt uppfattning. Men för den, som gjort sig besvär att läsa socialstyrelsens utlåtande, som är fogat vid utskottets betänkande, lär det väl dock vara möjligt att göra sig en uppfattning om hur det föreslagna stadgandet skulle verka, och för min del har jag ansett, att så goda skäl föreligga för den av socialstyrelsen förfäktade ståndpunkten, att jag ansett mig böra inom utskottet handla i enlighet därmed.

Förlikningsmannainstitutionen har utan tvivel utövat en betydelsefull och erkännansvärd gärning för bevarande och återställande av arbetsfreden i vårt land, men det är givet, att med den ställning förlikningsmannainstitutionen intar är det av synnerligen stor vikt, att institutionens auktoritet och inflytande oavkortat upprätthålles och att det icke vidtages några åtgärder, som äro ägnade att i någon mån minska denna auktoritet eller kunna bliva till skada för verksamheten. Det förefaller mig, att om man skapar möjlighet att påkalla förlikningsmannens ingripande i vad man skulle kunna kalla oträngt mål, d. v. s. ena parten skulle ha rätt att på grund av en obetydlig konfliktanledning påkalla hans ingripande, detta kunde medföra, att han bleve en förmedlare, som finge stå till tjänst i rätt så obetydliga fall, och detta vore ägnat att avtrubba den auktoritet och det inflytande, som förlikningsmannainstitutionen otvivelaktigt äger. Det är orsaken, varför jag icke gått med på ändringsförslaget, och det är orsaken, varför utskottets majoritet ställt sig så som den gjort.

För övrigt vill jag säga det, att det är ganska sällsynt att riksdagen utan vidare påyrkande av enskild motionär beslutar en ändring av gällande lagstiftning. I regel är det, även om det gäller blott ändring av en viss paragraf, så att man ansett, att sådant bör komma från Kungl. Maj:t efter vederbörlig granskning inom lagrådet och att man inskränkt sig till att hemställa om en

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

skrivelse. Det är kanske ej behövligt att vid föreliggande förhållanden iakttaga detta, jag har dock velat omnämna saken. I sakfrågan anser jag, att starka skäl föreligga för utskottets ståndpunkt, och jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Häruti instämde herr *Petersson* i Lerbäcksbyn.

Herr **Hansson** i Stockholm: Herr talman! För att börja där den siste talaren slutade eller med vad han anförde om enskild motionärs framställningar i lagfrågor, vill jag säga, att det tyngre och långsammare arbetssättet bör tillämpas, när det gäller svårare formuleringar av lagtext eller större ändringar. För ett tillägg av den art, som här föreslagits, kan det knappast vara motiverat att gå den längre vägen. Det finnes möjlighet för varje riksdagsman att kunna enkelt bedöma både innebörden och formuleringen av tillägget.

Jag tog egentligen ordet för att beklaga, att i en sådan fråga som denna det skall bli en sträng uppdelning på partilinjer. Om herrarna se på utskottets betänkande, skall ni finna, att för betänkandet står jämnt hälften av andra lagutskottet. Det är den hälft, som omfattar högermännen och bondeförbundarna. Reservanterna företräda den andra hälften, omfattande socialdemokrater, liberaler och frisinnade. Man skulle ju kunna tycka, att i en sak som denna borde det icke gå en skiljelinje mellan höger och vänster, då det för alla är ett gemensamt intresse att ordna saken så, att man i största möjliga utsträckning kan undvika konflikter på arbetsmarknaden. Det förefaller mig, som om den ståndpunkt, som utskottsmajoriteten — som antagligen fått majoritet med lottens hjälp — företräder, närmast skulle leda till, att man får tvinga vissa grupper, som icke äro tillräckligt starkt organiserade för att sätta sig i vederbörlig respekt hos motparten, att tillgripa kraftåtgärder för att komma till förhandlingar. Saken ligger så till, att så snart konflikt utbrutit eller hotar att utbryta, kan förlikningsmannen ingripa. Förlikningsmannen kan icke inskrida, när tvist förefinnes men icke har konfliktartad karaktär. Nu är det önskvärt, att konflikter icke utbryta. När konflikt utbrutit, försvåras både tvisten och uppgörelsen, vare sig konflikten endast är i sin början och innebär strejkhot eller gått vidare och blivit strejk eller lockout. Samhällets åtgärder måste ju naturligt inrikta sig på att förekomma sådana strider, och det bästa sättet att göra detta är väl att på så tidigt stadium som möjligt avveckla motsättningarna genom att hjälpa parterna att komma till tals med varandra. Det bör vara en naturlig uppgift för den politik, som fått ett uttryck i förlikningsmannainstitutionen, att se till, att ett mycket tidigt inskridande sker.

Det finnes inget behov av en sådan ändring, som den föreslagna, för de starkt organiserade yrkena, vare sig det gäller arbetsgivarsidan eller arbetarsidan. De ha sina möjligheter att tvinga sig fram både till förhandlingar och uppgörelse. Men det finnes andra områden, där icke på samma sätt parterna ha möjlighet att tränga sig fram, men där man ur samhällets synpunkt har samma intresse av att konflikter icke uppkomma. Det är ett samhällsintresse, när saken påpekas, att ordna så, att man icke nödvändigt framtvingar på dessa områden samma strider, som pågingo, innan man fick förhandlingsregler på de större arbetsområdena. Det gäller särskilt ett område, det s. k. tjänstemannaområdet. Det upplyses i utskottets utlåtande, att Daco-kommittén har kommit in till utskottet och livligt förordat den ändring, som föreslagits i lagen om medling i arbetstvister. Tjänstemännen ha helt naturligt i allmänhet mycket svårare än arbetarna att komma till tals i förhandlingar med sina arbetsgivare, men jag tror, att kammaren skall medge, att det är lika berättigat, att sådana arbetargrupper få samma möjlighet till förhandlingar som de starkt organiserade arbetargrupperna ha.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

Det föreligger efter detta utskottsutlåtande ett annat, som rör en motion, vari föreslås utredning rörande lagstiftning om arbetsavtal för denna grupp. Det har på det området visats ett visst intresse. Jag kan icke förstå, att man under sådana omständigheter varit så ovillig att vidtaga denna mycket naturliga åtgärd, nämligen att bereda möjlighet för en grupp inom detta arbetsområde, som icke kommer till tals med arbetsgivarna, eller för arbetsgivarna, som icke komma till tals med tjänstemännen, att bereda dem möjlighet att göra en hemställan till förlikningsmannen att inskrida. Man kan säga, att om en part vägrar att gå i förhandlingar, är det troligt, att han vidhåller sin vägran men det blir dock en annan sak, om en vägrande part skall visa inför offentligheten, att han fortfarande lever kvar i sådana föråldrade åskådningar, att han icke ens vill tala med de anställda om arbetsförhållandena. Det ligger en berättigad påtryckning på efterblivna element i förslaget.

Det har påpekats, att första kammaren bifallit den reservation, som är antecknad till utskottets utlåtande. Det skulle mycket förvåna mig, om andra kammaren intoge en annan ståndpunkt. Det har icke kunnat visas, att det är något fel med den formulering, som givits åt förslaget. Det har icke kunnat visas, att detta förslag genomfört skulle kunna göra skada. Det har anförts ganska goda skäl, att det kan göra nytta. Det enda syftet med förslaget är att gagna arbetsfreden, och jag kan icke tänka mig, att andra kammaren, som på det området visat intresse, skall fatta ett beslut, som skulle ställa intresset för arbetsfreden i litet tvivelaktig dager. Jag vågar hoppas, att andra kammaren bifaller reservationen, till vilken jag, herr talman, ber att få yrka bifall.

§ 7.

Herr statsrådet *von Stockenström* avlämnade Kungl. Maj:ts propositioner:
nr 216, angående vissa åtgärder till spannmålsodlingens stödjande; och
nr 217, angående tillfällig reglering av införseln av viss spannmål.

Dessa propositioner bordlades.

§ 8.

Fortsattes fördragningen av andra lagutskottets utlåtande nr 26; och yttrade därvid:

Herr **Osberg:** Herr talman! Förlikningsmannainstitutionen har haft en mycket stor betydelse. När herr Magnusson i Skövde säger, att man icke bör göra en lagändring på det sätt, som här föreslagits, så vill jag fråga, om det icke ofta har på enskild motionärs förslag gjorts smärre lagändringar. Vi äro alla ense om att ju mer man kan förebygga konflikter dess bättre. Jag är säker om, att om andra kammaren följer första kammaren och beslutar denna lagändring, så innebär det rätt stora fördelar och besparingar av arbetstid och omkostnader. Jag har svårt att se vilka olägenheter det skulle ligga i om en part, som tänker sig, att här blir snart en konflikt, söker ordna förhållandena genom att tillkalla en förlikningsman. Jag förstår icke vad en sådan anordning skulle läggas till last. Jag skall icke, herr talman, spilla många ord på detta, utan ber att få yrka bifall till reservationen.

Herr **Järte:** Herr talman! Det har sagts, att denna lagändring skulle främja arbetsfreden. Om det vore riktigt, kan man förmoda, att den slutsatsen drages, att de, som motsätta sig ändringen, icke skulle vilja vara med om att gagna arbetsfreden. Då vill jag fråga kammaren, om kammaren tror, att då socialstyrelsen avger yttrande över motionen i avstyrkande riktning,

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

socialstyrelsen icke vill främja arbetsfreden utan motsätter sig åtgärder, som skulle på något sätt vara ägnade att förhindra arbetstvister? Jag tror icke kammaren kan ha den meningen, att socialstyrelsen skulle vara så osakkunnig på detta område och så litet nitälska för arbetsfreden, att den kunde vidhålla en sådan åsikt, desto mindre som socialstyrelsens ifrågavarande utlåtande är kontrasignerat av den ordinarie förlikningsmannen Olle Ekblom, som torde besitta mera ingående erfarenhet på detta område än de talare, som här yttrat sig. Jag beklagar livligt, att icke inom kammaren finnes någon förlikningsman, som med den auktoritet, som skulle tillkomma honom, kunde upplysa kammaren, att denna lagändring *icke* är av natur att gagna arbetsfreden utan att den tvärtom kan vara till ogagn, i det att den tvingar förlikningsmannen att förnöta sin auktoritet på uppgifter, där han, om lagen bibehålles orubbad, själv bedömer, hur han bäst skall förfara. Motionären synes ha glömt bort, att det finnes i 4 § i lagen om medling i arbetstvister en bestämmelse, där det heter: »Det åligger de tvistande att efterkomma förlikningsmannens kallelse.» Det finnes alltså, när förlikningsmannen så prövar nödigt, och han har bästa kompetensen att bedöma det, en bestämmelse, enligt vilken förhandlingstvång föreligger för tvistande parter, när förlikningsmannen inbjuder till förhandling. Därmed är allt väsentligt uppnått, som man vill nå genom motionen.

Någon ändring kan icke åstadkommas i det tillståndet genom ett bifall till motionen. Är det så, att den ena parten icke vill förhandla, skall han nu tvingas därtill genom lagändring. Men han kan komma till förhandlingsbordet och helt enkelt sitta tyst på stolen. Ingenting kan mot en sådan part åtgöras. Man har varit så försiktig i lagstiftningen, att någon påföljd för part, som uteblir, då förlikningsmannen kallar, är icke stadgad. Det är en mycket klok anordning, ty här föreligger ett bedömande av psykologiska faktorer, som förlikningsmannen är mest kompetent att avgöra. Det är på dessa grunder socialstyrelsen avstyrkt lagändringen.

Härtill komma andra skäl, som utskottets talesman, herr Magnusson i Skövde, anförde, och jag vill tillägga, att i den mån, som denna lagändring berör — och det gör den förnämligast — privattjänstemännens intressen, ha vi i nästa punkt på föredragningslistan ett ärende, som handlar om en allsidig och omfattande utredning, som Kungl. Maj:t planerar just beträffande privattjänstemännens anställningsvillkor och grunder. Det kan då bli tillfälle att återkomma till den frågan, som också då kan få en mera allsidig prövning och komma fram i ett mera enhetligt sammanhang. På dessa grunder hemställer jag, herr talman, om bifall till reservationen.

Herr **Hansson** i Stockholm: Herr talman! Jag vet icke, om jag missuppfattade herr Järte, men jag fick det intrycket, att han gjorde ett djärvt försök att få kammaren att tro, att denna nya bestämmelse skulle vara onödig på grund av förekomsten i den nuvarande medlingslagen om en bestämmelse om parts skyldighet att inställa sig inför förlikningsmannen. Den paragrafen har ingen som helst betydelse i detta fall, då den grundläggande paragrafen stadgar, att förlikningsman skall ingripa endast då det uppkommit arbetstvister, som medföra eller synas hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet. Först när denna förutsättning föreligger, kan förlikningsmannen sammankalla parterna, och först då har den bestämmelsen, som talar om skyldighet för part att inställa sig, någon betydelse.

När det talades om att förlikningsmannen skulle förnöta sin auktoritet på att efter anmaning från en part sammankalla till förhandlingssammanträde, tror jag, att man kan invända, att förlikningsmannen naturligtvis framför allt riskerar att förnöta sin auktoritet vid de stora konflikterna, när det gäller star-

ka parter, som det är svårt att komma till rätta med. Å andra sidan har väl just förlikningsmannainstitutionen till uppgift att försöka på lämpligt sätt inskrida, och man skall väl icke vara rädd för att förlikningsmannen *en* gång misslyckas, då han kanske lyckas i 99 fall av 100. Jag tror för min del icke, att det är något verkligt argument, att förlikningsmannens auktoritet skulle förnötas därför att han kanske medlat förgäves eller icke kunnat lösa någon konflikt. Så har det varit med flera av våra främsta förlikningsmän, både med den avdöde Allan Cederborg, Kvarnzelius och andra. De ha misslyckats många gånger vid sina första försök; de kunna skriva på sitt konto ganska många motgångar, men jag tror dock, att Allan Cederborg in i det sista stod och även de andra alltjämt stå här med oförminskad auktoritet, därför att de handhaft sitt uppdrag på ett klokt sätt.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

När det nu talas om att bedöma de psykologiska faktorerna, kan jag inte förstå att vi kommit med något nytt och farligt. Även vid konflikter, där förlikningsmannen har ovillkorlig skyldighet att ingripa, har han naturligtvis också en skyldighet att ingripa på ett sätt, som bäst gagnar saken. Något annat kan det naturligtvis icke ifrågakomma i det nya fallet heller. Man förutsätter, att man har en klok förlikningsman, som handlägger saken på ett klokt sätt. Jag tror, uppriktigt sagt och med all respekt för socialstyrelsen, att det här är mera ett skrämskott än verklighet.

Herr **Andersson** i Stockholm: Herr talman! Jag begärde ordet närmast med anledning av allt detta tal om ett bevarande av »arbetsfreden», som förts i detta sammanhang. På grund av vad som framkommit under benämningen mondism här i landet under de senaste åren, då man tog ett initiativ med den bestämda förklaringen, att man skulle vidtaga åtgärder för bevarande av arbetsfreden, och med hänsyn till det resultat, som sedan visat sig av denna verksamhet, som ju har medfört, att det för arbetarna blivit klart, att detta initiativ syftat till helt andra saker och alls icke har något med arbetsfreden att göra, och med hänsyn till den impopularitet, som detta tal om arbetsfredens bevarande fått genom dessa händelser, måste jag säga, att jag tycker, att det finns skäl att understryka, att det som just nu är fråga om, nämligen ett tillägg till lagen om medling i arbetstvister, har egentligen icke med problemet om »arbetsfreden» att göra — i varje fall icke i den mening, som framförts och diskuterats under de senare åren.

Med hänsyn emellertid till att detta uttryck förekommer och förekommit i en omfattning, som icke är berättigad med hänsyn till lagförslaget och dess innebörd, skulle jag åtminstone för min del vilja tillkännage, att jag mycket väl kan vara med om ett godtagande av det förslag, som finns i reservationen, men att jag icke kan vara med om den motivering, som är anförd i denna reservation. Då jag och mina partikamrater komma att rösta för reservationen, är det i varje fall för vårt vidkommande utan godkännande av den motivering, som finns i denna reservation.

När herr Järte talade om det föreliggande förslaget, så sade herr Järte, att det kan hända, att en part inställer sig vid förhandlingarna och sätter sig och tiger vid förhandlingsbordet. Då vill jag säga, att det är möjligt, att den part, som herr Järte närmast företräder, väl kan uppträda vid förhandlingsbordet på det sättet. Men jag måste tillägga, att det är föga hedrande för en part att uppträda på det sättet, att den kommer till förhandlingsbordet, därför att den är tvungen därtill, men sitter där och tiger och alltså icke försvarar den position, den intagit. Jag tycker, att en sådan part skulle herr Järte knappast ha någon åstundan att offentligen försvara, även om han personligen har vissa sympatier för dem, som uppträda på det sättet.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

Herr **Järte:** Ja, herr talman, jag kan mycket väl tänka mig den situationen, om herr Edoff Andersson är motpart, man helst tiger vid förhandlingsbordet. Det finns så många tillfällen i livet, då dylika situationer upprepas, att man icke kan fälla någon dom. Jag vill blott hava sagt, att någonting i sak kan icke reformen åstadkomma.

Beträffande emellertid herr Hanssons i Stockholm inlägg vill jag fråga herr Hansson: varför skulle socialstyrelsen, som har en 25-årig erfarenhet om förlikningsmannaverksamheten, avfyra ett skrämskott i onödan? Nej, den grundar sin uppfattning på ett vida större mått av empiriska iakttagelser än någon annan talare här för reformen i fråga. Förlikningsmännen äro icke heller så beskaffade, att de sitta och vänta på att någon konflikt uppenbarligen hotar att bryta ut. De sysselsätta sig i regel från början med en konflikts uppkomst och begagna säkerligen första bästa tillfälle att ingripa till förebyggande av en öppen arbetsinställelse. Denna lagändring är ett misstroendevotum mot förlikningsmännens klokhet och omdömesförmåga. Detta är det odiösa med reformen i fråga.

Herr **Hansson** i Stockholm: Herr talman! Det sista kan jag icke förstå, nämligen att det skulle innebära ett misstroendevotum mot förlikningsmännen att anförtro dem ännu flera uppgifter. Jag begärde emellertid ordet egentligen därför att det förvånat mig något när herr Järte hela kvällen argumenterat med socialstyrelsen såsom en stor auktoritet. Vi behandlade vid ett föregående sammanträde frågan om utredning om tjänstefolkets förhållanden, där samma socialstyrelse mycket livligt tillstyrkt en utredning, men den gången fick icke socialstyrelsens auktoritet dominera fullständigt. Jag tror alltså, att den icke är så okränkbar att döma av herr Järtes partivänners röstning i den frågan.

Herr **Olovson** i Västerås: Herr talman! Jag begärde ordet för att blott ett ögonblick stanna vid herr Järtes försök att bagatellisera betydelsen av detta tillägg genom att inför kammaren förklara, att en part ju kan komma tillstädes på kallelse, men blott sitta vid förhandlingsbordet och således, reellt sett, några förhandlingar icke komma till stånd. Jag ber att få påpeka — vilket herr Järte lika väl som jag vet förut — att om parterna komma till förlikningssammanträde enligt nuvarande bestämmelser och den ena parten icke vill förhandla, kan ju parten också sätta sig vid bordet utan att på något som helst sätt ingå i förhandlingar. Det inträder icke någon skillnad i partens möjlighet att på det sättet sabotera förhandlingarna, men därför att den ena eller andra parten kan sätta sig och tiga stilla vid förhandlingsbordet redan nu, så vill väl icke herr Järte och heller ingen annan avskaffa det nuvarande förlikningsmannaväsendet.

Härmed var överläggningen slutad. Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på avslag därå samt bifall i stället till den vid utlåtandet fogade reservationen; och förklarade herr talmannen sig anse svaren hava utfallit med övervägande ja för den senare propositionen. Herr Järte begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes samt anslogs:

Den, som vill, att kammaren, med avslag å andra lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 26, bifaller den vid utlåtandet fogade reservationen, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit utskottets hemställan i berörda utlåtande.

Ang. ändrad lydelse av 3 § lagen om medling i arbetstvister. (Forts.)

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser samt voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, företogs omröstning med tillämpning av uppresningsförfarandet; och befanns därvid flertalet hava röstat för japropositionen, vadan kammaren med avslag å utskottets hemställan bifallit den vid utlåtandet fogade reservationen.

§ 9.

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal.

Härpå upptogs till behandling andra lagutskottets utlåtande, nr 27, i anledning av väckt motion angående åvägabringande av en lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 189, vilken behandlats av andra lagutskottet, hade herr *Järte m. fl.* föreslagit, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om igångsättande av utredning angående åvägabringande av en lagstiftning i det i motionen angivna syftet ävensom framläggande för riksdagen av de förslag i ärendet, vartill utredningen kunde föranleda.

Utskottet hemställde, att förevarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Uti en vid utlåtandet fogad reservation hade herrar *von Geijer, Magnusson* i Skövde, *Petersson* i Lerbäcksbyn och *Ljung* hemställt, att riksdagen ville, med bifall till ifrågavarande motion, hos Kungl. Maj:t anhålla om igångsättande av utredning i motionens syfte ävensom framläggande för riksdagen av de förslag i ärendet, vartill utredningen kunde föranleda.

Utskottets hemställan föredrogs. Därvid anförde:

Herr **Järte:** Herr talman! Då jag är motionär, ber jag att få säga några ord i ärendet.

Det har väckt förvåning, att man från högerhåll väckt en motion, som kräver utredning om arbetsavtal för här ifrågavarande kategorier av anställda. Var och en, som följt med socialpolitikens historia under senare tid, vet mycket väl, att det är ett krav, som från borgerligt håll oavbrutet gjorts gällande, nämligen att få en lagstiftning om det enskilda arbetsavtalet, som är ojämförligt viktigast av alla avtal, och som bör vara en grund för kollektivavtalen i den mån dessa äro tillämpliga. Det framhölls också, när legostadgan avskaffades för fem år sedan, att det var en förhastad åtgärd, som borde ha anstått, tills en moderniserad lagstiftning för jordbruksarbetarna hunnit bli utarbetad och antagen av riksdagen.

Det är också uppenbart, att, om det är någon kategori av anställda, som i första rummet skulle behöva en sådan lagstiftning, är det just privattjänstemännen. Lönarbetarna på skilda områden ha nämligen i sina organisationer och i den för vårt land alldeles enastående omfattning av kollektivavtal fått en viss ersättning för vad som eljest en lagstiftning om arbetsavtal skulle bereda dem, så att de kunna lättare undvara en sådan lagstiftning än de privatanställda. Dessa ha en särställning i jämförelse med lönarbetarna och äro sina arbetsgivares förtroendemän, så att för dem kan aldrig organisationer och icke heller kollektivavtal få den primära betydelse, som de tills vidare fått för lönarbetarna. Det är naturligt, att det finns organisationer av olika slag bland

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

tjänstemännen, och detta kan tvivelsutan många gånger vara till stor nytta för dem, men det ligger som sagt i tjänstemannaförhållandenas natur, att dessa organisationer icke kunna vara detsamma för tjänstemännen som för lönarbetarna. Ty för de förra är ett enskilt avtal, en individuell uppgörelse med arbetsgivaren det väsentliga, det primära och organisationen det sekundära, och just dessa individuella arbetsavtal förhindra i många fall kollektivavtal, som förutsätta standardiserade arbetsvillkor. Det är därför som i första hand behovet av en lagstiftning om avtal för privattjänstemännen tränger sig fram, och det är motivet till den föreliggande motionen.

I den utredning, som här äskas i motionen, har man emellertid tänkt sig en viss begränsning därutinnan att i en sådan lagstiftning måste lönefrågan falla utanför. Det har också visat sig, att den för dessa tjänstemän synnerligen behjärtansvärda och viktiga pensionsfrågan är det mycket svårt att beröra i samband med en avtalslagstiftning. Att denna fråga innebär många svårigheter, framgår bäst därav att den utredning, som för några år sedan igångsattes av sakkunniga inom justitiedepartementet, fick läggas till handlingarna, därför att förslaget i fråga var så invecklat, att det mötte stark kritik från vederbörande myndigheter. Men detta hindrar icke, att man konstaterat glädjande framsteg i utvecklingen, i det att arbetsgivarna i stigande grad tillförsäkra sina hos dem anställda tjänstemän en tryggad pension i särskilda pensionsinrättningar, och det är mycket möjligt, att man skulle kunna främja den utvecklingen, men det vore icke klokt att blanda ihop den frågan med en lagstiftning om enskilda arbetsavtal.

Denna fråga om privatanställda har diskuterats synnerligen intensivt under de sista åren, så att man kan säga, att när denna motion framkom såsom det första offentliga inlägget i sitt slag var lösningen mättad — om man får begagna en metafor — och genast utkristalliserade sig en mängd olika bestämda meningar om vad som därvidlag var lämpligt att på politisk väg genomföra. Dacokommittén, d. v. s. den centrala sammanslutningen av alla tjänstemannaorganisationer, inkom till Kungl. Maj:t med sina önskemål, och det är givet, att denna Dacokommitté lade huvudvikten vid utredningen angående organisationens behörighet och först i andra rummet betonade behövligheten av en lagstiftning i motionens syfte. Liberala föreningen i Stockholm kom också in med en lång petition till Kungl. Maj:t, däri den ordade vitt och brett om allehanda syften och önskemål, som voro lämpliga i förevarande sammanhang. Det fanns emellertid också kritiska erinringar i samma förenings skrivelse, som i ganska stor grad reducerade räckvidden av förslaget.

Sedan Kungl. Maj:t fått dessa framställningar direkt till sig, remitterades de till socialstyrelsen, som yttrade sig över förslagen, och det hälldes åtskilligt vatten i den liberala föreningens skrivelse. Det framhölls t. ex., att den liberala föreningens mening om att kunna åvägabringa en gemensam lagstiftning för enskilda arbetsavtal för alla kategorier anställda var olämplig. Nu satte sig andra lagutskottet i efterhand och bidade tiden för att se, vilka åtgärder som närmast dessa föreningars petitioner kunde föranleda från socialstyrelsens sida. När det sedan förspordes, att Kungl. Maj:t också hade sin uppmärksamhet riktad på denna fråga — socialministern vitsordade, att även han på ett tidigare stadium sysslat med tanken på en sådan här utredning — fann utskottet, att den mera omfattande allsidiga utredningen, utan de i min motion framförda synpunkterna om en lämplig begränsning för utredningen, skulle komma att igångsättas. Herrarna se av utlåtandet, att utskottet avslog motionen under hänvisning till Kungl. Maj:ts så vitt jag vet icke offentligt uttalade mening om att igångsätta en sådan utredning. Det är givet, att ur reell synpunkt har utskottets avslagsyrkande icke någon betydelse för motionen, därför att det ändå är obetaget för Kungl. Maj:t att, även om motionens

utredningsyrkande ginge igenom och man fick en skrivelse till Kungl. Maj:t, ge de direktiv, som Kungl. Maj:t vill ge för en sådan utredning. Jag får emellertid säga, att det är en gammal regel, att den, som först kommer till kvarnen, får först mala, och därför kunde man väntat sig, att åtminstone bondeförbundet gått med på att bifalla motionen. Men vi veta, att bondeförbundet haft en annan praxis beträffande sättet att få förtur vid kvarnarna, och detta kan måhända förklara, att motionen rönte detta öde i andra lagutskottet. I varje fall ber jag, herr talman, att få yrka bifall till reservationen.

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

Herr **Hage:** Herr talman! Jag har ju ingen anledning att försvara bondeförbundarna, men jag tycker i alla fall, att den föregående ärade talaren — *om* nu någon anmärkning skall göras mot utskottets medlemmar — i första hand borde ha riktat denna mot två av de egna partivännerna i utskottet, nämligen herrar von Sydow och Nordborg, vilka icke reserverat sig mot utskottets utlåtande. Det borde väl ha legat närmare till hands än att börja kalfatra bondeförbundarna.

Emellertid vill jag säga, att jag är ofta pigg på, att man skall skriva till Kungl. Maj:t i sådana här frågor. Men då skall det vara under den förutsättningen, att riksdagen redan en gång har begärt en utredning och att det sedan har dröjt mycket länge, innan utredningen blir färdig. Då tycker jag inte alls, att det skadar, att riksdagen piggar på Kungl. Maj:t ett slag och säger: Gör allvar av den där utredningen. Under sådana förhållanden är jag alltid mycket villig att här i kammaren tillstyrka en skrivelse till Kungl. Maj:t i en fråga, trots att den ligger under utredning. I detta fall förhåller det sig emellertid på det sättet, att den ifrågavarande saken har blivit aktuell så gott som just nu, och att saken för kort tid sedan tagits upp av regeringen till prövning. Det förefaller mig då närmast att vara en överflödsgärning att endast några månader därefter skriva till Kungl. Maj:t och be den taga upp saken. Jag har åtminstone under de år, jag varit med i riksdagen, aldrig varit med om något dylikt.

Nu vill jag för övrigt säga det, att med de förbindelser, som liberalerna ha i den nuvarande regeringen, finns det ingen anledning att tro, att regeringen på något sätt kommer att fördröja utredningen eller göra någon obstruktion mot den. Jag tror, att i detta fall har man anledning antaga, att Kungl. Maj:t kommer att på allt sätt ägna uppmärksamhet åt saken och försöka åstadkomma, att en utredning kommer fram och kan föreläggas riksdagen så fort som möjligt. Detta har utskottets majoritet också varit intresserad utav, men vi ha haft den uppfattningen, att man når detta mål lika bra, om man följer utskottets förslag.

Det är med utgångspunkt i denna korta motivering, herr talman, som jag för min del ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Ljung:** Herr talman! Den motion, som här är föremål för kammarens behandling, syftar så gott som uteslutande på personalen inom industri och handel. Samma är också förhållandet med de framställningar, som ha gjorts direkt till Kungl. Maj:t ifrån s. k. Dacokommittén och från liberala föreningen. När det emellertid kom till allmän kännedom, att en sådan motion som den föreliggande blivit väckt och likaså, att det hade gjorts framställningar till Kungl. Maj:t, gjordes också en framställning från en annan grupp av befattningshavare, som jag för min del har haft litet förbindelse med, och det är i anledning härav, som jag nu skall be att få yttra några ord.

Såsom på sid. 13 i utskottets utlåtande omnämnts, har det till utskottet in-

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

kommit en skrivelse från Svenska lantbrukstjänstemannaföreningens centralstyrelse, vari hemställes, att utskottet, därest förevarande motion vunne utskottets gillande, jämväl ville föreslå, att utredningen måtte omfatta jämförliga tjänsteavtal vid lantbruket. Jag skall tillåta mig att citera några korta uttalanden i denna skrivelse. Man säger där följande:

»De i motionen berörda förhållandena, att skriftliga personliga avtal mellan arbetsgivare och tjänstemän oftast saknas, samt att avtalen — även om de äro skriftliga — vanligen endast beröra själva lönen, äro emellertid nog som regel ock vanliga inom andra områden än affärslivet. Så exempelvis är det ingalunda någon regel inom lantbruket — och allra minst vid det lantbruk, som bedrives av privatpersoner — att personliga kontrakt upprättas mellan arbetsgivare och tjänstemän därstädes, vare sig det nu gäller förvaltaren eller arbetsledaren. Några i avtal preciserade bestämmelser om viss uppsägningstid höra därför ock till undantagen, men har givetvis en viss praxis härutinnan utvecklat sig, så att uppsägning till tjänstens upphörande, såväl från arbetsgivarens som tjänstemannens sida, i regel sker i god tid före dess frånträdande. Ej heller i fråga om löns utgående vid sjukdom eller om semester träffas vid lantbruket några överenskommelser vid avtal om tjänst, vilket mer än en gång medfört ledsamheter för kontrahenterna. Sak samma gäller ock den viktiga pensionsfrågan, som trots många års arbete från denna förenings sida för lantbrukstjänstemännens del ännu icke kunnat slutgiltigt lösas.

Då det emellertid med all säkerhet skulle vara av stor betydelse för tjänsteförhållandena vid lantbruket, därest i lag vissa avtalsfrågor bleve närmare bestämda, får Svenska lantbrukstjänstemannaföreningens centralstyrelse härmed, med stöd av vad ovan anförts, vördsamt anhålla,

att lagutskottet, därest den av byråchefen Otto Järte m. fl. begärda utredningen angående åvägabringande av en lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal vinner utskottets gillande, jämväl ville föreslå, att nämnda utredning måtte omfatta jämförliga tjänsteavtal vid lantbruket.»

Nu har ju situationen, såsom framgår av utskottets utlåtande, blivit den, att utskottet icke har tillstyrkt ifrågavarande motion utan i stället på grund av att framställningar ha inkommit direkt till Kungl. Maj:t sagt, att utskottet förväntar, att Kungl. Maj:t skall företa den ifrågasatta utredningen. Under sådana förhållanden har utskottet icke heller kunnat tillmötesgå de i den av mig delvis upplästa skrivelsen uttryckta önskemålen. Jag har därför nu velat föra fram detta och samtidigt rikta en vädjan till chefen för socialdepartementet, att han, därest han, såsom utskottet förväntar, vidtager åtgärder för att få en sådan utredning till stånd, därvid också måtte beakta den framställning, som här har blivit gjord, och se till, att utredningen kommer att omfatta även den kategorien av tjänstemän, som jag här har omnämnt, nämligen befattningshavare inom lantbruket.

För övrigt har jag i likhet med herr Järte, såsom framgår av den vid utskottets utlåtande fogade reservationen, den uppfattningen, att det, även om man tar hänsyn till de omständigheter, som tillkommit sedan motionen väcktes, kunde ha varit riktigt och rimligt, att utskottet tillstyrkt bifall till motionen och att riksdagen hade bifallit densamma. Det torde ju icke behöva råda någon tvekan om, och det har icke heller utskottet velat bestrida, att det är synnerligen behjärtansvärt att få den i motionen påyrkade utredningen till stånd.

Med hänsyn till denna omständighet ber jag för min del att få ansluta mig till herr Järtes yrkande om bifall till motionen.

Med herr Ljung förenade sig herrar *Jönsson* i Boa, *Svedman*, *Petersson* i Lerbäcksbyn, *Bengtsson* i Kullen och *Olson* i Göteborg.

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

Herr **Gardell** i Gans: Herr talman! Sedan legostadgan avskaffades, ha vi intet lagligt avtal inom jordbruket. Då motionären endast tagit sikte på tjänsteanställda ingenjörer, banktjänstemän o. dyl., och icke på sådana, som utföra kroppsligt arbete, har jag för min del icke kunnat biträda motionen utan har följt utskottsmajoriteten. För min del önskar jag, att en utredning skall taga sikte på åvägabringandet av lagliga avtal för såväl dem, som utföra kroppsarbete, som för tjänstemän.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Forssell:** Herr talman, mina herrar! Det låge nära till hands att nu framföra en hjärtlig lyckönskan till den sittande ministären, enkannerligen till herr socialministern, till den framgång, som regeringen utan att fälla ett svärdsslag tyckes på väg att inkassera. Det måste ju ändå för en ministär kännas ganska roligt att strax efter en dechargedebatt, som fyllt många timmar och tidvis varit ganska stormig och som berört ganska centrala punkter i regeringens politik, få ett så obegränsat förtroendevotum, som det utskottet här tyckes uttala, ett förtroendevotum kan man väl säga in amplissima forma, en carte blanche för den framtida regeringspolitiken på ett viktigt socialt område. Ty det ser faktiskt ut som om här ett sådant förtroendevotum skulle ges. Jag har under min riksdagsmannatid endast vid ett tillfälle varit vittne till något som tycktes likna det som nu kommer att ske, men det var dock en mycket väsentlig skillnad. Jag erinrar om hurusom vid 1927 års riksdag i bägge kamrarna väcktes motioner, som berörde ett utomordentligt viktigt kameralt ekonomiskt område. Det gällde förvaltningen av hela den kyrkliga förmögenheten, som ju rör sig omkring 150 à 200 miljoner. Medan dessa motioner lågo i vederbörande utskott till övervägande och behandling, beslöt den då sittande Ekmanska regeringen år 1927 på våren att tillsätta en kommitté och för kommittén utfärdades direktiv, som offentliggjordes i Posttidningen och alltså voro tillgängliga för var man. *Sedan dessa direktiv blivit offentliggjorda*, uttalade de tillfälliga utskotten i första och andra kammaren, att under hänvisning till de sålunda redan givna direktiven och med hänsyn till den politik, som Kungl. Maj:t redan hade bestämt sig för, avstyrkte utskotten bifall till de väckta motionerna.

I det nu föreliggande fallet ha vi däremot en helt annan typ av ett utskottsutlåtande. Här talar man bara om att de och de skrivelserna inkommit till Kungl. Maj:t, och man säger, att man förväntar och tror, att Kungl. Maj:t kommer att framdeles ange vissa direktiv för en utredning. I förlitande på innehållet i dessa direktiv avstyrkes varje kläm, om jag så får säga. Man ger icke några direktiv alls, och mera kan väl den sittande ministären knappast ha väntat i fråga om förtroende från utskottets sida.

För min del skulle jag ha väntat mig, att andra lagutskottet hade så att säga summerat innehållet i de skrivelser, som ingivits till Kungl. Maj:t, och därtill också lagt innehållet i den väckta motionen och till slut sagt, att förty tillstyrker utskottet en skrivelse till Konungen syftande till en utredning rörande alla dessa frågor. Den typen av skrivelseförslag är ingalunda ovanlig i svenska riksdagens historia. Jag erinrar om att exempelvis hela det stora rusdryckslagstiftningskomplexet, hela den utredning, som pågår om denna viktiga samhällsfråga, vilar på en skrivelse av just den typ, som jag här åsyftar. Man har emellertid icke gjort på det sättet, utan man har gått in för en helt annan metod, ett avstyrkande av motionen under hänvisning till *väntade* direktiv från Kungl. Maj:ts sida med den förvånande påföljd, att avståndstagandet från motionen ser ut som ett förtroendevotum för regeringen.

Vad nu själva sakfrågan angår, så anser jag också, att de frågor, som beröras i den väckta motionen och förty också i reservationen, äro mycket be-

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

tydelsefulla, men jag menar, att därutöver är det i högsta grad på sin plats att även de andra viktiga frågor bli dryftade, som ligga dessa tjänstemannaklasser om hjärtat, att dessa stora sociala skikt äntligen få *samtliga* de problem upptagna, som irritera dem eller oroa dem och som upptaga deras föreställningsvärld. För min del vill jag livligt förorda, att en utredning lägges på en vidare basis än motionen antyder. Jag skulle tro, att det vore ett psykologiskt missgrepp att icke taga upp allt detta, även om jag personligen är böjd att tro att resultatet av denna utredning kommer att bli, att det är mycket svårt att komma åt åtskilliga av de problem, som ligga dessa klasser om hjärtat, på *lagstiftningens* väg, utan att man fastmera får vädja till arbetsgivarsidan i samhället att av sig själva behjärta de spörsmål, som det här är fråga om. Det kan sålunda exempelvis komma att visa sig, att låt oss säga frågan om förenings- och förhandlingsrätt icke lämpligen kan göras till föremål för lagstiftning. Jag lämnar den frågan öppen, men jag anser att det vore mycket olyckligt, om dessa viktiga och centrala spörsmål avvisades från den statliga utredningen, ty skulle denna utredning komma till ett negativt resultat, d. v. s. finna, att det icke vore möjligt att på lagstiftningens väg lösa problemet, så är det också ett viktigt resultat, som man kan framlägga inför dessa betydelsefulla samhällselement till övervägande.

Som sagt på grund av detta vill jag livligt stödja tanken på en *allsidig* utredning av dessa spörsmål, och jag skulle bara önska, herr talman, att just en kläm av sådan innebörd hade kommit fram i andra lagutskottets betänkande. När jag nu ber att få yrka bifall till andra lagutskottets yrkande, så är det ingalunda med tanke på den rent negativa klämmen, utan bakom denna rent negativa kläm vill jag lägga det positiva innehåll, som jag här har tillåtit mig att skissera och antyda.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Spångberg:** Herr talman! Herr Järte började sitt anförande med en hänvisning till lagen om kollektivavtal och anförde, att högern alltid konsekvent har kämpat för dylika avtal. Nu vill herr Järte, som framgår av motionen, ha en dylik lag även för personliga avtal. För de lägre anställda vid kontor och för handelsanställda skulle ifrågavarande förslag, som innefattas i högermotionen, innebära ett verkligt slag emot deras organisationer. Det betyder en efter våra förhållanden pånyttfödelse av den gamla år 1926 avskaffade legostadgan, något som ju också herr Järte nära nog underströk i sitt anförande, när han beklagade, att ifrågavarande legostadga hade avskaffats. Under det att man från högerhåll måste tolerera fackföreningarna och då dessa, särskilt inom de stora företagen, blivit nödvändiga för att nå uppgörelser med arbetarna, så vill man hindra de handels- och kontorsanställda att bilda liknande organisationer, i varje fall med någon som helst klass- och kampkaraktär. Man vill där ha personliga avtal. Liksom man söker hindra fackföreningarnas rörelsefrihet genom tvångslagar, så försöker man nu på detta sätt få fram en tvångslag för de privata överenskommelserna mellan arbetsgivarna och de personligt anställda. Detta är hela motionens syfte. Det framgår ju också tydligt av den motivering, som anförts i motionen, och den, som i går läste Svenska Dagbladet, där man påpekar, att det egentligen var Beckerkonflikten, som var upphovet till ifrågavarande högermotion, förstår därmed fullständigt hela innehållet i motionen ifråga.

Härmed kunde ju frågan vara fullständigt klar för åtminstone mig och mina partikamrater. Liksom vi alltid kämpat mot tvångslagarna i motsats till högern, som många gånger med socialdemokraternas hjälp kämpat för de tvångslagar, som genomförts mot fackföreningarna, så kämpa vi också nu emot den lagstiftning, som man här försöker få för de privatanställdas personliga avtal.

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

Utskottet har ju yrkat avslag på motionen, och vi skulle ju för dagen kunna nöja oss med att instämma i detta avslagsyrkande. Men det finnes något i motiveringen, som gör, att det finns anledning att redan nu på detta stadium erinra om vad som kanske komma skall, nämligen där man går in för ett visst understöd åt det yrkande, som göres i motionen i fråga och som faktiskt döljer fröet till en lagstiftning enligt högerns önskningar. Det var icke utan, att jag, när jag hörde herr Hages anförande, styrktes i denna min uppfattning.

Det finns ett par intressanta dokument i ifrågavarande utlåtande, nämligen framställningarna från Dacokommittén och Liberala föreningen i Stockholm. Framställningen från Dacokommittén, som består av representanter för Svenska bankmannaföreningen, Svenska journalistföreningen, Svenska järnvägarnas kontorspersonalförbund, Svenska maskinbefälsförbundet, Sveriges arbetsledareförbund, Sveriges farmaceutförbund, Sveriges fartygsbefälsförening, Sveriges grafiska faktorsförbund, Sveriges radiotelegrafistförening och Sveriges verkstäders tjänstemannaförening, går ut på en utredning. Vad denna först skulle avse, är ganska underbart, nämligen frågan om dessa organisationers behörighet, d. v. s. man går hövligt fram och frågar, om man kan få tillåtelse att existera, och sedan kommer man till anställningsfrågan.

Denna framställning kom ifrån en grupp tjänsteanställda, som förut i mycket stor utsträckning varit en privilegierad grupp i samhället. Man håller emellertid nu på att proletariseras även på detta område, och detta har gjort, att man bildat föreningar i syfte att som grupp tillvarataga sina intressen. Men det är klart, att en organisation, som hövligt frågar, om den får tillåtelse att existera, icke blir någon kamporganisation. Den blir icke kampduglig och får mycket svårt att genomföra sina gemensamma krav, de må vara hur berättigade som helst. Dacokommittén konstaterar också, såsom det heter på sid 7 i föreliggande utlåtande, att »de försök, som sålunda bildade föreningar hittills gjort att medelst överläggning med arbetsgivarna förverkliga sina uppgifter, hava emellertid stött på överraskande svårigheter» — ja, det kan man tänka sig — »dessa bottna delvis i föreställningar om att anställningsvillkoren för denna typ av arbetstagare är en sak, som uteslutande skall bestämmas av arbetsgivarparten», enligt arbetsgivarpartens bestämda uppfattning. För att kunna tillvarataga sina gemensamma intressen tror man emellertid, att man icke kan undvika strid, såvida icke samhället här ingriper, och det är i det syftet, som denna framställning har avlämnats. Det heter härom:

»Vid det motstånd, som möter tjänstemannaföreningarna, kunna dessa icke utan en för viktiga samhällsintressen måhända ödesdiger strid uppnå den av de anställda eftersträvade rätten att medverka vid anställningsfrågornas lösning, såvida ej samhället självt utfärdar bestämmelser om denna deras behörighet.»

I detta sammanhang berör man sedan rättigheterna, varav nämnas graden av anställningstrygghet, arbetstid och ersättning för övertidsarbete, lön under sjukdom, semester, invaliditets- och ålderspensionering samt tjänstebetyg o. s. v.

Det är som sagt fråga om en grupp, som finanskapitalet icke längre vill giva den privilegierade ställning, den förut haft, och den vädjar nu till staten om hjälp. Den begår emellertid ett misstag. Det ligger helt säkert till på det sättet, att även detta kragproletariat får kämpa för sina villkor, liksom förut kroppsarbetarna fått göra och fortfarande göra. Det misstag, som ifrågavarande organisation begår, det är att här ropa på hjälp från samhällets sida. Dessa människor, som organiserade i handelsbiträdenas yrkesorganisation stodo i strid vid Beckerkonflikten, dessa vars organisation man nu söker komma till livs, hava säkert ingen annan väg att gå än den, andra arbetare hava gått. Samma misstag begår Stockholms liberala förening, som gjort liknande framställning som Dacokommittén.

Ang. ifrågasatt lagstiftning rörande personliga tjänsteavtal. (Forts.)

Ja, herr talman, i den mån sålunda som ifrågavarande utskottsutlåtande ger något som helst på handen av ett tillmötesgående av de förslag, som beröras i högermotionen, vilja vi från kommunistiskt håll redan nu anmäla ett bestämt motstånd. I den mån som det syftar till att binda eller hindra organisationen, gives det ingen annan väg för arbetarna och de anställda än att säga ifrån, att vi låta icke binda oss på det sätt, som här föreslagits. Det är nödvändigt, att det kommer att stöta på ett verkligt motstånd. Jag har velat hava detta sagt redan nu, i händelse man i framtiden kommer med vissa förslag under åberopande av vad som här anförts i ifrågavarande utskottsutlåtande.

Jag ansluter mig sålunda, herr talman, till yrkandet om avslag å motionen.

Herr **Hage:** Herr talman! Man måste hava en mycket livlig fantasi för att efter den motivering, som här föreligger, uttala sig så och komma fram till sådana konklusioner, som herr Spångberg gjorde, nämligen att här är fråga om att åstadkomma något slags reaktionär lagstiftning, som man icke kan vara med om. Den föreliggande motiveringen konstaterar ju helt enkelt, att här gjorts en framställning i frågan. Man har icke tagit ståndpunkt till saken. Frågan kommer antagligen att utredas av regeringen, och man anser på grund därav, att under sådana förhållanden bör riksdagen icke tillstyrka en utredning. För att ur en sådan motivering få fram sådana fantasier, som herr Spångberg var inne på, måste man verkligen hava en oerhört livlig fantasi.

Jag begärde egentligen icke ordet för att bemöta herr Spångberg utan mest för att bemöta herr Forssell. Herr Forssell har, trots att detta är en mycket stor fråga, som han förklarade, och trots att frågan är tämligen nyligen framkommen, framställt kravet på, att utskottet skulle ha diskuterat igenom hela frågan i stort sett och lagt upp riktlinjerna och på det sättet slutligen kommit fram till ett uttalande. Om man icke gör det, har man, sade han, givit Kungl. Maj:t carte blanche i denna sak. Nu vill jag emellertid påpeka, att reservationen ger ju också Kungl. Maj:t carte blanche i frågan.

Men dessutom vill jag säga, att jag föreställer mig, att när denna fråga blir föremål för Kungl. Maj:ts mera definitiva handläggning, det är Kungl. Maj:ts mening att inkalla representanter för de befattningsgrupper i samhället, som beröras eller komma att beröras av denna lagstiftning. Om så sker hava dessa befattningsgrupper möjligheter att vid det tillfället framföra sina synpunkter. Och jag vill för min del säga, att det skulle säkerligen hava varit mycket svårt för utskottet att behandla frågan på det sättet, som herr Forssell tänkte sig, d. v. s. att under den korta tid, som man i ett arbetstyngt utskott har till förfogande, diskutera igenom en så stor och därtill ny fråga som denna. Jag tror för min del, att det enda möjliga för utskottet har varit att göra på detta sätt, d. v. s. att med förtroende överlämna utredningsfrågan till Kungl. Maj:t.

Från den utgångspunkten, herr talman, yrkar jag alltjämt bifall till utskottets hemställan.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad samt herr talmannen framställt propositioner å de därunder framkomna yrkandena, blev utskottets hemställan av kammaren bifallen.

§ 10.

Föredrogos vart för sig andra lagutskottets utlåtanden:

nr 28, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård; och

nr 29, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till stadga angående enskilda sjukhem och förlossningshem.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt.

§ 11.

Slutligen föredrogs andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande, nr 3, i anledning av väckt motion angående en förbättrad arbetsförmedling; och blev utskottets däri gjorda hemställan av kammaren bifallen.

Jämlikt § 63 riksdagsordningen skulle detta beslut genom utdrag av protokollet delgivas första kammaren.

§ 12.

Anmäldes och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen, nämligen:

från statsutskottet:

nr 145, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen under åttonde huvudtiteln, punkten 216, gjorda framställning angående anslag till utjämning av kostnaderna för uppehållande av folkskoleväsendet;

nr 146, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till reseersättning till nämndemän;

nr 147, i anledning av Kungl. Maj:ts under andra huvudtiteln av statsverkspropositionen gjorda framställning angående anslag till rese- och traktamentspenningar;

nr 148, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ersättning till f. d. landskamreraren G. V. Eiserman för mistade sportelinkomster;

nr 149, i anledning av vissa av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen under femte huvudtiteln gjorda framställningar angående anslag till statens tvångsarbetsanstalter samt till alkoholistvården;

nr 150, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående godkännande av vissa avtal mellan kronan och Stockholms stad samt mellan kronan och aktiebolaget Stockholms bryggerier om fastighetsöverlåtelser m. m.;

nr 151, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till posthusbyggnad å Södermalm i Stockholm;

nr 152, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående särskild ersättning till personal i växlingstjänst vid statens järnvägar;

nr 153, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen under rubrik »utgifter för kapitalökning» gjorda framställning om anslag till fonden för räntefria studielån;

nr 154, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning om täckande av förluster å lånemedelskapital; och

nr 155, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående nedskrivning av viss del av det i statens kanalverk nedlagda lånekapitalet; samt

från bevillningsutskottet:

nr 156, i anledning av väckt motion om tullfrihet för vissa för blomsterförädlingsindustrien behövliga varor; och

nr 157, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om fortsatt tillämpning av förordningen den 8 juni 1923 (nr 155) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker.

§ 13.

Till bordläggning anmäldes:

statsutskottets utlåtanden och memorial:

nr 99, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till bestridande av kostnaderna för Sveriges deltagande i en blivande internationell nedrustningskonferens jämte en i ämnet väckt motion;

nr 100, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillbyggnads- och ändringsarbeten för skeppsgossekårens i Marstrand förläggning i Karlstens fästning;

nr 101, i anledning av väckt motion om begränsning av arbetstiden för kokerskor, köksbiträden och städerskor vid garnisonssjukhusen;

nr 102, i anledning av väckta motioner om tillfällig löneförbättring åt vissa militära beställningshavare;

nr 103, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar rörande vissa avlöningsanslag under fjärde huvudtiteln m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 104, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1931/1932 till undervisningsanstalterna för sjöfart jämte i ämnet väckta motioner;

nr 105, i anledning av väckt motion angående inlösen i vissa fall av skattefrälseräntor, som varit med jordäganderätten förenade, m. m.;

nr 106, i anledning av väckt motion rörande nedskrivning av vissa lån från torvindustrilånefonden;

nr 107, i anledning av väckta motioner om sänkning av räntan å lån från vattenkraftslånefonden m. m.; och

nr 108, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om anslag till svenska eldbegängelseföreningen; samt

jordbruksutskottets utlåtanden:

nr 54, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag i fråga om anslag till understöd åt elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter jämte en i ämnet väckt motion;

nr 55, i anledning av väckta motioner om inrättande av en statlig utlåningsfond för uppförande av lantarbetarbostäder;

nr 56, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till mejerihanteringens förbättrande i organisatoriskt och merkantilt hänseende;

nr 57, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående understöd för främjande av fiske på avlägsna fiskevatten;

nr 58, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ytterligare statsunderstöd till Hornborgasjöns sjösänkningsföretag;

nr 59, i anledning av väckt motion om beredande av medel till anläggande av avloppsledningar inom Dals-Eds municipalsamhälle;

nr 60, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om tillägg till 54 § lagen den 23 oktober 1891 (nr 68) angående väghållningsbesvärets utgörande på landet jämte en i ämnet väckt motion;

nr 61, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 35 § första stycket lagen den 23 oktober 1891 (nr 68) angående väghållningsbesvärets utgörande på landet, ävensom två ämnet berörande motioner;

nr 62, i anledning av väckt motion angående åtgärder åsyftande att möjliggöra ett mera allmänt utnyttjande av den statliga jordbrukshjälpen; och

nr 63, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning av vissa kronoegendomar och lägenheter från sådana egendomar.

§ 14.

Justerades protokollsutdrag.

§ 15.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr	*Kilbom*	under	5	dagar	fr. o. m.	den	26	april,
»	*Lundbom*	»	4	»	»	»	27	»
»	*Waldem*	»	3	»	»	»	27	»
»	*Johansson* i Fårekulla	»	4	»	»	»	27	»
»	*Magnusson* i Kalmar	»	4	»	»	»	27	»
»	*Schött*	»	4	»	»	»	27	»
»	*Werner*	»	5	»	»	»	27	»
»	*Johansson* i Brånalt	»	6	»	»	»	27	»
»	*Anderson* i Prästbol	»	5	»	»	»	27	»
»	*Norsell*	»	4	»	»	»	29	»
»	*Jönsson* i Fridhill	»	6	»	»	»	26	»
»	*Wiklund* i Byske	»	6	»	»	»	27	»
»	*Ström*	»	2	»	»	»	27	»
»	*Eurén*	»	2	»	»	»	27	» och
»	*Olsson* i Rimforsa	»	4	»	»	»	27	» .

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 11.5 e. m.

In fidem
Per Cronvall.